

วารสารพัฒนศาสตร์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

PSDS JOURNAL OF DEVELOPMENT STUDIES,

Puey Ungphakorn School of Development Studies, Thammasat University

ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2568

Communities
Driving
Sustainability

วารสารพัฒนศาสตร์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

PSDS Journal of Development Studies,

Puey Ungphakorn School of Development

Studies, Thammasat University

ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2568

ISSN: 2774-0935 (Online)

วัตถุประสงค์

วารสารพัฒนศาสตร์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นสื่อกลางในการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ แลกเปลี่ยนแนวคิด ความรู้ ความก้าวหน้าใหม่ในลักษณะสหสาขาวิชาทางสังคมศาสตร์ พัฒนศาสตร์ โดยเปิดรับบทความวิชาการ บทความวิจัย และผลงานวิชาการลักษณะอื่น ๆ ที่ครอบคลุมประเด็น

- การศึกษาวิจัยและปฏิบัติการพัฒนาในระดับชุมชน ท้องถิ่น/ชุมชนเมือง ทั้งในมิติทางวัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจ สังคม
- การบริหารจัดการทรัพยากร
- ทฤษฎีสังคม
- การศึกษาเพื่อการพัฒนา และ
- การสร้างสรรค์นวัตกรรมเพื่อการพัฒนามนุษย์และสังคม

ข้อกำหนดการตีพิมพ์วารสาร

1. บทความที่เสนอเข้ามาเพื่อขอรับการตีพิมพ์ต้องไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่มาก่อน และไม่อยู่ในระหว่างการพิจารณาของวารสารอื่น
2. บทความมีประเด็นหรือแนวคิดที่ชัดเจน มีสาระทางวิชาการที่ถูกต้อง การวิเคราะห์เป็นไปตามแนวคิดหรือทฤษฎีที่เหมาะสม มีข้อเท็จจริงทางวิชาการ ค้นคว้าอ้างอิงจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลายและเชื่อถือได้ นำเสนอข้อมูลเข้าใจง่าย ใช้ศัพท์และภาษาทางวิชาการที่ถูกต้องเหมาะสม และมีการอ้างอิงแหล่งที่มาที่เป็นไปตามรูปแบบการอ้างอิงที่วารสารกำหนด
3. ผู้นิพนธ์ยินยอมให้กองบรรณาธิการสรรหาผู้เชี่ยวชาญกลั่นกรองโดยอิสระ เพื่อพิจารณาคุณภาพของบทความและสามารถตรวจแก้ไขบทความได้ตามที่เห็นสมควร

4. บทความจะได้รับการกลั่นกรองเบื้องต้นโดยกองบรรณาธิการขั้นต้นและส่งให้ผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก (peer-reviewers) จำนวน 3 ท่าน พิจารณาในรูปแบบ Double-Blinded จากนั้นจึงจะส่งผลการประเมินและข้อเสนอแนะกลับไปยังผู้นิพนธ์ปรับแก้ไขส่งกลับคืนวารสารตามเวลาที่กำหนด
5. ทศนะและข้อคิดเห็นในวารสารพัฒนศาสตร์เป็นของผู้นิพนธ์บทความ ผู้ประสงค์จะนำข้อความใด ๆ ไปพิมพ์เผยแพร่ต่อไป ต้องได้รับอนุญาตจากผู้นิพนธ์และโปรดแจ้งให้ทางวารสารทราบ

สำนักงานติดต่อ : วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต ปทุมธานี 12121

โทรศัพท์ 02 – 564 – 4440 - 79 ต่อ 1326

โทรสาร 02 – 564 – 4429

เจ้าของ : วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กำหนดออกเผยแพร่ : ปีละ 2 ฉบับ

มกราคม – มิถุนายน

กรกฎาคม – ธันวาคม

วารสารผ่านการประเมินข้อมูลดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย TCI

(Thai Journal Citation Index Center)

สายมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ กลุ่มที่ 2

เป็นสมาชิกเครือข่ายวารสารวิชาการด้าน

สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ที่ปรึกษากองบรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์วีรบูรณ์ วิสารทสกุล
วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กองบรรณาธิการ

ศาสตราจารย์สุริชัย หวันแก้ว

ศูนย์ศึกษาสันติภาพและความขัดแย้ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศาสตราจารย์ ดร.บัวพันธ์ พรหมพักพิง

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

รองศาสตราจารย์ ดร.สามชาย ศรีสันต์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม

คณะพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร สถาบัน
บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร.สุภาวดี ขุนทองจันทร์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต จันทร์โรจน์กิจ

คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รองศาสตราจารย์ ดร.วิศิษย์ ปิ่นทองวิชัยกุล

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชลิตา บัณฑุงค์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาณุภัทร จิตเที่ยง

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณาธิการบริหาร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธิดารัตน์ ศักดิ์วีระกุล
วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติพร จูตะวิริยะ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิทยา อามรณ์

สำนักวิชาพหุภาษาและการศึกษาทั่วไป
มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

อาจารย์ ดร.บุศรินทร์ เลิศขวลิตสกุล

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

อาจารย์ ดร.กฤษณะ โชติรัตน์กมล

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Professor Yasushi Negishi

Puey Ungphakorn School of
Development Studies,
Thammasat University

Professor Dr.Shunli Yao

Puey Ungphakorn School of
Development Studies,
Thammasat University

คณะผู้จัดทำ : ธิดาทิพย์ สุภาวงศ์

ออกแบบปก – ศิลปกรรม : ธิดารัตน์ ศักดิ์วีระกุล

ภาพปก : ธิดารัตน์ ศักดิ์วีระกุล

ข้อมูลเผยแพร่ : www.psds.tu.ac.th

www.tci-thaijo.org

บทบรรณาธิการ

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมไทยและโลก การพัฒนาเชิงพื้นที่และการสร้างนวัตกรรมสังคมกำลังกลายเป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืน ทั้งในระดับชุมชนและระดับนโยบาย วารสารพัฒนาศาสตร์ PSDS Journal Vol. 8 No. 1 (January – June 2025) ฉบับนี้ ได้รวบรวมบทความวิจัยและบทความวิชาการจำนวน 5 เรื่อง ที่เกี่ยวข้องกับงานอาสาสมัคร, นวัตกรรมชุมชน, การจัดการทรัพยากร, การแก้ปัญหาความยากจน, และการพัฒนาการศึกษา ทั้งหมดสะท้อนพลังของ “การเชื่อมโยงพื้นที่-นโยบาย-ความรู้” เพื่อการเปลี่ยนแปลง และมีจุดร่วมสำคัญ คือ การสะท้อนพลังของ “การลงมือทำจากฐานพื้นที่” เชื่อมโยงกับความรู้ใหม่และการออกแบบกระบวนการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์

บทความเรื่องแรก “การรับมือสถานการณ์วิกฤต: การสำรวจสถานการณ์และบทบาทขององค์กรอาสาสมัครไทยในการส่งเสริมเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในช่วงโควิด-19” ของ เกศกุล สระกวี, อรุษา ปัญญาเกตแก้ว, นันทินี มาลานนท์, ชนัญชิตา กองแก้ว และณัฐวิกรม พันธวงศ์ภักดี เสนอให้เห็นพลวัตใหม่ของ “อาสาสมัครมืออาชีพ” และรูปแบบความร่วมมือเชิงเครือข่ายที่สามารถประสานพลังภาคประชาสังคม เทคโนโลยี และแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างเป็นรูปธรรม

ต่อเนื่องสู่บริบทการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ระดับชุมชน จากบทความ “การออกแบบบรรจุภัณฑ์สินค้าวัฒนธรรมบนฐานอัตลักษณ์ชุมชน กรณีศึกษา กลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง” ของ สุนิตย์ เหมนิล ฐากร สรวงศรีสิริ และเชิดชาย บุตดี เสนอตัวอย่างของการประยุกต์ใช้ความรู้ทางสุนทรียศาสตร์และศิลปะผ่านการถ่ายทอดอัตลักษณ์และเรื่องราวของชุมชนไปสู่ผู้บริโภค และสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจให้แก่สินค้าวัฒนธรรมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน การออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่คำนึงถึงความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม ความเชื่อและเรื่องเล่าของท้องถิ่น ซึ่งไม่เพียงจะเป็นการส่งเสริมภาพลักษณ์ของสินค้าแต่ยังเพิ่มศักยภาพของการแข่งขันในตลาดได้อย่างชัดเจน และเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์บนฐานทุนวัฒนธรรมอย่างเป็นรูปธรรม

บทความเรื่องต่อมา “การศึกษาการจัดการขยะขวดแก้วของผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงในชุมชนเกาะพยาม ตำบลเกาะพยาม อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง” โดย ปรีวิวัฒน์ ช่างคิด เกรียงศักดิ์ ฤกษ์งาม จุฑารัตน์ เรืองแก้ว นราวดี เทิดคงพันธุ์ และไพลิน เอี่ยมละหาญ นำเสนอแนวทางพัฒนานวัตกรรมชุมชนที่ไม่เพียงจะจัดการปัญหาขยะ แต่ยังสร้างอาชีพ สร้างผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงที่สามารถสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการแก้ปัญหาขยะ ได้อย่างสร้างสรรค์พร้อมกับเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ และเสริมพลังอัตลักษณ์ท้องถิ่นได้อย่างมีนัยสำคัญ

บทความเรื่องต่อมาเสนอประเด็นการลดความเหลื่อมล้ำและความยากจนสะท้อนผ่านบทความ “แนวทางแก้ปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำของตำบลเชียงกลม อำเภอปากชม จังหวัดเลย” โดย วิชญ์ มะลิตัน วิริยา เพียรไทย รุ่งกานต์ อินทวงศ์ ธนัญชัย บุญหนัก ขวัญคุณิศร์ อินทรตระกูล สุรยุท สุระท้าว และอำนาจ โยธี ผ่านโมเดลการบูรณาการข้อมูลและการทำงานร่วมของเครือข่ายในระดับ

ตำบล ซึ่งเป็นต้นแบบสำคัญของการทำงานเชิงพื้นที่ร่วมกับนโยบายระดับชาติ ในด้านการพัฒนาการเรียนรู้เพื่อความเข้าใจและอยู่ร่วมในสังคมที่หลากหลาย

บทความวิชาการในวารสารฉบับนี้ เชื่อมโยงกับการศึกษากับการพัฒนาและการตระหนักถึงความหลากหลายในสังคม ผ่านการศึกษาเรื่อง “กระบวนการทัศน์ใหม่ในการส่งเสริมความตระหนักผู้ต่อความหลากหลายทางชาติพันธุ์สำหรับผู้เรียนในศตวรรษที่ 21” โดย สราวุธ รัศมี เสนอการเสริมสร้างความตระหนักผู้และทักษะการอยู่กันอย่างเคารพในความแตกต่างจึงเป็นเรื่องสำคัญสำหรับผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ผ่านโมเดล AECKRA ที่พัฒนาขึ้นจากแนวคิดพหุนิยมทางวัฒนธรรม ที่จะทำให้ผู้เรียนมีทัศนคติเชิงบวกต่อความหลากหลาย มีความเข้าใจที่ลึกซึ้งต่อบริบทชาติพันธุ์ต่าง ๆ จนสามารถพัฒนาทักษะการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างเคารพและเห็นคุณค่า พร้อมเป็นพลเมืองที่มีจิตสำนึกทางสังคม ซึ่งเป็นก้าวสำคัญสู่การสร้างสังคมที่สงบสุขและเคารพในความแตกต่างอย่างมีประสิทธิภาพ

บทความทั้ง 5 เรื่องในฉบับนี้ สะท้อนให้เห็นว่า ไม่ว่าจะพัฒนาจะเริ่มต้นจากจุดใด ทั้งจากระดับชุมชน, ระบบการเรียนรู้, หรือระบบนโยบาย สิ่งที่สำคัญคือการเชื่อมโยง “พื้นที่” กับ “ความรู้ใหม่” อย่างมีพลังและสร้างผลกระทบจริงต่อสังคม

กองบรรณาธิการ วารสารพัฒนศาสตร์ฯ หวังว่าบทความเหล่านี้จะเป็นแรงบันดาลใจ และช่วยต่อยอดการทำงานวิชาการและพัฒนาสังคมในทิศทางที่ยั่งยืนต่อไป

บรรณาธิการ

วารสารพัฒนศาสตร์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สารบัญ

	หน้า
บทบรรณาธิการ	ก-ข
บทความวิจัย	
การรับมือสถานการณ์วิกฤต: การสำรวจสถานการณ์และบทบาทขององค์กรอาสาสมัครไทย ในการส่งเสริมเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในช่วงโควิด-19 Responding to the Crisis: An Exploratory Study on the Role of Thai Volunteer Organizations in Advancing the Sustainable Development Goals During COVID-19 เกศกุล ละครวี อรุษา ปัญญาทดแก้ว นันทินี มาลานนท์ ชนัญชิตา กองแก้ว และณัฐวิกรม พันธวงค์ภักดิ์ <i>Kedkun Srakawee, Arusa Panyakotkaew, Nuntinee Malanon Chananchida Gongkaew and Nuttavikhom Phanthuwongpakdee</i>	1-26
การออกแบบบรรจุภัณฑ์สินค้าวัฒนธรรมบนฐานอัตลักษณ์ชุมชนกรณีศึกษา กลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง Packaging Design for Cultural Products Based on Community Identity: A Case Study of Ban Baeng Silk Weaving Group สุนิตย์ เหมนิล ฐากร สรวงศ์สิริ และเชิดชาย บุตดี <i>Sunit Hemnil, Thagore Soravongsiri and Cherdchai Buddee</i>	27-52
การศึกษาการจัดการขยะขวดแก้วของผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงในชุมชนเกาะพยาม ตำบลเกาะพยาม อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง A Study of Glass Bottle Waste Management by Change Leaders in Community of Koh Phayam, Mueang Ranong District, Ranong Province ปรีวัฒน์ ช่างคิด เกรียงศักดิ์ ฤกษ์งาม จุฑารัตน์ เรืองแก้ว นราวดี เทิดคงพันธุ์ และไพลิน เอี่ยมละหาญ <i>Pariwat Changkid, Karingsak Ruegnam, Jutharat Ruangkeaw, Narawadee Terdkongpun, and Pailin Leamlahan</i>	53-70

แนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ

71-94

ของตำบลเชียงกลม อำเภอปากชม จังหวัดเลย

Approach to Addressing Poverty in a Comprehensive and Accurate Manner
in Chiang Klom Subdistrict, Pak Chom District, Loei Province

วิษณุ มะลิตัน วิริยา เพียรไทย รุ่งกานต์ อินทวงศ์ ธนัญชัย บุญหนัก ขวัญคนิษฐ์ อินทรตระกูล
สุรยuth สุระท้าว และอำนาจ โยธี

Wich Maliton, Wiriya Pianthan, Rungkarn Inthawong, Tanunchai Boonnuk,
Kwankanit Intaratrakul, Surayuth Suratao and Amnart Yothee

บทความวิชาการ

กระบวนทัศน์ใหม่ในการส่งเสริมความตระหนักรู้ต่อความหลากหลายทางชาติพันธุ์
สำหรับผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

95-121

A New Paradigm for Promoting Ethnic Diversity Awareness for 21st
Century Learners

สรายุธ รัศมี

Sarayoot Ratsamee

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิวารสารพัฒนศาสตร์

ทำเนียบวารสารพัฒนศาสตร์

หลักเกณฑ์การเสนอต้นฉบับบทความ

Responding to the Crisis: An Exploratory Study on the Role of Thai Volunteer Organizations in Advancing the Sustainable Development Goals During COVID-19¹

Kedkun Srakawee^{2,*}, Arusa Panyakotkaew³, Nuntinee Malanon⁴,
Chananchida Gongkaew⁵, and Nuttavikhom Phanthuwongpakdee⁶

Abstract

This study aims to examine the situation and roles of volunteer organizations in advancing the Sustainable Development Goals (SDGs) during the COVID-19 crisis. Employing a mixed-methods approach, the research gathered data from volunteer organizations in Thailand, including those from the public sector, civil society, academic institutions, and private businesses. Quantitative data were collected from 42 organizations, alongside qualitative insights from focus group discussions with 15 organizations. The findings highlight

¹ Research Article, Part of the SDG Stakeholder Solution Reports by SDG Move, Faculty of Economics, Thammasat University, with funding from the National Research Council of Thailand (NRCT), fiscal year 2020.

² Assistant Professor Dr. and Director of the Center for Volunteer Research and Capacity Development, Puey Ungphakorn School of Development Studies, Thammasat University. Email: kedkun.s@psds.tu.ac.th

³ Researcher, Centre for SDG Research and Support (SDG Move), Faculty of Economics, Thammasat University. Email: a.panyakotkaew@gmail.com

⁴ Researcher, Centre for SDG Research and Support (SDG Move), Faculty of Economics, Thammasat University. Email: nuntinee.m@sdgmove.com

⁵ Researcher, Centre for SDG Research and Support (SDG Move), Faculty of Economics, Thammasat University. Email: chananchida.g@sdgmove.com

⁶ Dr., Lecturer, Puey Ungphakorn School of Development Studies, Thammasat University. Email: nuttavikhom.p@psds.tu.ac.th

***Corresponding Author:** Kedkun Srakawee, Faculty Member at Puey Ungphakorn School of Development Studies, Thammasat University Email: kedkun.s@psds.tu.ac.th

the emergence of “professionalized volunteers” with specialized expertise, cross-regional mobility, and adaptability to online or hybrid formats. Most organizations (70.73%) reported that their volunteer activities aligned with the SDGs, particularly in the areas of health, education, and food security. Although levels of understanding of the SDGs varied, many organizations were able to meaningfully integrate the goals into their activities. Key enabling and limiting factors included collaboration with networks, funding sources, and related public policies. The research points to a future trend of volunteer work that emphasizes participation, proactive approaches, and greater use of digital technology, underscoring the strategic role of grassroots efforts in driving sustainable development in times of crisis.

Keywords: Volunteer, Volunteer Organization, COVID-19, Sustainable Development Goals (SDGs), Crisis Adaptation

การรับมือสถานการณ์วิกฤต: การสำรวจสถานการณ์และบทบาทขององค์กรอาสาสมัครไทยใน การส่งเสริมเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในช่วงโควิด-19¹

เกศกุล สระแก้ว^{2,*} อรุษา ปัญญาอดแก้ว³ นันทินี มาลานนท์⁴ ชนัญชิตา กองแก้ว⁵
และณัฐวิกรม พันธวงศ์ภักดิ์⁶

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์และบทบาทขององค์กรอาสาสมัครในการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ในช่วงสถานการณ์วิกฤตการแพร่ระบาดของโควิด-19 โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญมาจากองค์กรอาสาสมัครในประเทศไทย ประกอบด้วย องค์กรภาครัฐ ภาคประชาสังคม ภาคการศึกษา และภาคธุรกิจเอกชน งานวิจัยได้เก็บข้อมูลเชิงปริมาณจากแบบสอบถาม 42 องค์กร และเชิงคุณภาพจากการสนทนากลุ่ม 15 องค์กร ผลการศึกษาชี้ให้เห็นถึงการเกิดขึ้นของ “อาสาสมัครมืออาชีพ” ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง ทำงานข้ามพื้นที่ และปรับตัวสู่รูปแบบออนไลน์หรือผสมผสาน องค์กรส่วนใหญ่ดำเนินงานอาสาสมัครสอดคล้องกับ

¹ บทความวิจัย, เป็นส่วนหนึ่งของโครงการจัดทำรายงานกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDG Stakeholder Solution Reports โดยศูนย์วิจัยและสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDG Move) คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2563

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. และผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและพัฒนาศักยภาพอาสาสมัคร วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อีเมล kedkun.s@psds.tu.ac.th

³ นักวิจัย ศูนย์วิจัยและสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDG Move) คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อีเมล a.panyakotkaew@gmail.com

⁴ นักวิจัย ศูนย์วิจัยและสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDG Move) คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อีเมล nuntinee.m@sdgmove.com

⁵ นักวิจัย ศูนย์วิจัยและสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDG Move) คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อีเมล chananchida.g@sdgmove.com

⁶ อาจารย์ ดร. วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อีเมล nuttavikhom.p@psds.tu.ac.th

*ผู้ประพันธ์บรรณกิจ: เกศกุล สระแก้ว วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อีเมล kedkun.s@psds.tu.ac.th

4 | ในการส่งเสริมเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในช่วงโควิด-19

เกศกุล สระทวี อรุษา ปัญญาทดแก้ว นันทินี มาลานนท์ ชัญญูชิตา กองแก้ว และณัฐวิกรม พันธวงศ์ภักดี

SDGs (70.73%) โดยเฉพาะด้านสุขภาพ การศึกษา และความมั่นคงทางอาหาร แม้องค์กรจะมีระดับความเข้าใจต่อ SDGs แตกต่างกัน แต่สามารถประยุกต์ใช้จริงในกิจกรรมได้ ความร่วมมือจากเครือข่าย แหล่งทุน และนโยบายภาครัฐเป็นทั้งปัจจัยสนับสนุนและข้อจำกัดสำคัญ งานวิจัยสะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มงานอาสาสมัครในอนาคตที่เน้นการมีส่วนร่วม การใช้เทคโนโลยี และการทำงานเชิงรุกมากขึ้น พร้อมบทบาทเชิงยุทธศาสตร์ของการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนจากฐานปฏิบัติจริงในภาวะวิกฤต

คำสำคัญ: อาสาสมัคร, องค์กรอาสาสมัคร, เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน, โควิด-19, การปรับตัวในสถานการณ์วิกฤต

บทนำ

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) คือกรอบแนวทางการพัฒนาระดับโลกที่องค์การสหประชาชาติ (United Nations: UN) กำหนดไว้ภายใต้ “วาระการพัฒนาที่ยั่งยืน ค.ศ. 2030” (2030 Agenda for Sustainable Development: Agenda 2030) ซึ่งได้รับการรับรองเมื่อ พ.ศ. 2558 เพื่อเป็นเครื่องมือชี้นำให้ประเทศต่าง ๆ พัฒนาไปในทิศทางที่สมดุลและยั่งยืนในสามมิติหลัก ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมีจำนวนเป้าหมาย (Goals) ทั้งหมด 17 เป้าหมาย และเป้าหมายย่อย (Targets) 169 เป้าหมาย เพื่อให้การดำเนินงานมีความครอบคลุมและสอดคล้องกัน เป้าหมายเหล่านี้จึงได้รับการจัดกลุ่มตามหลักการสำคัญที่เรียกว่า “5P” ซึ่งสะท้อนหัวใจของการพัฒนาอย่างยั่งยืน ได้แก่ 1) People (ประชาชน) มุ่งเน้นการขจัดความยากจน ความหิวโหย การเข้าถึงสุขภาพ การศึกษา และความเท่าเทียมทางเพศ ประกอบด้วย เป้าหมายที่ 1 ขจัดความยากจน เป้าหมายที่ 2 ขจัดความหิวโหย เป้าหมายที่ 3 สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี เป้าหมายที่ 4 การศึกษาที่มีคุณภาพ และเป้าหมายที่ 5 ความเท่าเทียมทางเพศ 2) Prosperity (ความมั่งคั่ง) สนับสนุนการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ทั่วถึง การจ้างงานที่มีคุณค่า พลังงานสะอาด การพัฒนาอุตสาหกรรมและนวัตกรรม และเมืองที่น่าอยู่ ประกอบด้วย เป้าหมายที่ 7 พลังงานสะอาดที่เข้าถึงได้ เป้าหมายที่ 8 การจ้างงานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ เป้าหมายที่ 9 อุตสาหกรรม นวัตกรรม และโครงสร้างพื้นฐาน เป้าหมายที่ 10 ลดความไม่เสมอภาค และเป้าหมายที่ 11 เมืองและถิ่นฐานมนุษย์ที่ยั่งยืน 3) Planet (โลก) มุ่งเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การบริโภคและการผลิตอย่างยั่งยืน และการลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ประกอบด้วย เป้าหมายที่ 12 การบริโภคและการผลิตอย่างยั่งยืน เป้าหมายที่ 13 การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เป้าหมายที่ 14 ทรัพยากรทางทะเล และ เป้าหมายที่ 15 ระบบนิเวศบนบก 4) Peace (สันติภาพ) มุ่งส่งเสริมสังคมที่สงบสุข ครอบคลุม ยุติธรรม และมีธรรมาภิบาล ประกอบด้วย เป้าหมายที่ 16 สันติภาพ ความยุติธรรม และสถาบันที่เข้มแข็ง และ (5) Partnership (หุ้นส่วนความร่วมมือ) สนับสนุนความร่วมมือระหว่างประเทศและภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อการขับเคลื่อนเป้าหมายอื่น ๆ ร่วมกัน ประกอบด้วย เป้าหมายที่ 17 หุ้นส่วนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน การขับเคลื่อน SDGs จึงมิใช่เพียงกรอบเป้าหมายระดับโลกเท่านั้น หากแต่เป็นแนวทางสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างรอบด้าน โดยต้องอาศัยการบูรณาการจากทุกภาคส่วนและความร่วมมือในทุกระดับ เพื่อให้เกิด

ผลลัพธ์ที่ยั่งยืนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว (United Nations Development Programme, 2015; 2020)

ในบริบทนี้ อาสาสมัครได้มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับชุมชน ผ่านการส่งเสริมให้ผู้คนมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง อีกทั้งยังเป็นพลังสนับสนุนให้เกิดความรู้สึกของการเป็นเจ้าของร่วมในวาระการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างอาสาสมัครทั้งในรูปแบบทางการและไม่เป็นทางการ และระหว่างองค์กรผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และสถาบันการศึกษา เลขาธิการสหประชาชาติได้กล่าวไว้ในรายงานสังเคราะห์เกี่ยวกับวาระการพัฒนาหลังปี 2015 (Synthesis Report on the post-2015 Agenda) ว่า การเป็นอาสาสมัครถือเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการผลักดันวาระการพัฒนาใหม่ให้ยั่งยืนในสังคม และช่วยกำหนดเป้าหมายให้มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมท้องถิ่น (United Nations Volunteers, 2020; VSO, 2015; 2018; 2020) กล่าวได้ว่า อาสาสมัครคือกลไกสำคัญที่ทำให้การพัฒนาเกิดขึ้นได้จากฐานราก และเป็นพลังที่ช่วยเร่งกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม

อย่างไรก็ตาม การระบาดของโควิด-19 (COVID-19) ตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2562 เป็นต้นมา ได้ส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และการพัฒนาในทุกประเทศทั่วโลก รวมถึงภาคการอาสาสมัครด้วย ในอดีต อาสาสมัครมีบทบาทสำคัญในการเข้าไปช่วยเหลือในสถานการณ์วิกฤต เช่น ภัยพิบัติหรือเหตุการณ์ฉุกเฉินต่าง ๆ และในช่วงการระบาดของโควิด-19 อาสาสมัครก็ยังคงทำหน้าที่สำคัญในการช่วยเหลือสังคมในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคล กลุ่ม และองค์กร ทั้งในรูปแบบเดิมและรูปแบบใหม่ที่พัฒนาโดยอาศัยเทคโนโลยีและระบบการสื่อสารสมัยใหม่ ซึ่งเอื้อให้การเป็นอาสาสมัครสามารถเข้าถึงได้ง่ายขึ้น (Ellis, 2015; Le Groupe-conseil Baastel, 2020) รายงานประจำปี 2020 (UNV Annual Report 2020: Volunteering during a global crisis) ของโครงการอาสาสมัครแห่งสหประชาชาติ (UN Volunteers: UNV) ยังชี้ให้เห็นว่า ในช่วงสถานการณ์โรคระบาดทั่วโลก มีอาสาสมัครจำนวนมากเกิดขึ้นในทุกภูมิภาคได้มีบทบาททั้งการให้ช่วยเหลือผู้ที่ได้รับผลกระทบ การจัดการทรัพยากรในชุมชน และการสนับสนุนด้านข้อมูลและการสื่อสาร ซึ่งสะท้อนถึงความหลากหลายและความยืดหยุ่นของระบบอาสาสมัครในการตอบสนองต่อวิกฤตการณ์ระดับโลก (Le Groupe-conseil Baastel, 2020; United Nations Volunteers, 2020)

จากความสำคัญของบทบาทอาสาสมัคร และสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ที่ยังคงส่งผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในปัจจุบัน คณะผู้วิจัยจึงเห็นความจำเป็นในการศึกษาสถานการณ์และบทบาทขององค์กรอาสาสมัครในประเทศไทยที่เกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อน SDGs ภายใต้เงื่อนไขของวิกฤตสุขภาพครั้งใหญ่นี้ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาสถานการณ์การทำงานขององค์กรอาสาสมัครที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในช่วงการระบาดของโควิด-19 และเพื่อวิเคราะห์บทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ที่สนับสนุนการทำงานของอาสาสมัครในการขับเคลื่อน SDGs ในบริบทของประเทศไทย โดยงานวิจัยนี้ได้อ้างอิงกรอบแนวคิดสำคัญจากทฤษฎีเกี่ยวกับการทำงานอาสาสมัคร การขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน และการจัดการในภาวะวิกฤตสุขภาพ เพื่อสร้างความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับการปรับตัว กลไกการทำงาน และปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนภายใต้สถานการณ์วิกฤตที่ทำนาย

วัตถุประสงค์การวิจัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลักสองประการ ได้แก่ ประการแรก เพื่อศึกษาสถานการณ์การดำเนินงานขององค์กรอาสาสมัครในประเทศไทยที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ภายใต้บริบทของการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ซึ่งส่งผลกระทบต่อทั้งระบบสาธารณสุข เศรษฐกิจ และกลไกทางสังคม ประการที่สอง เพื่อศึกษาบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานอาสาสมัคร ทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม และองค์กร ว่ามีส่วนในการสนับสนุนหรือผลักดันการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทยอย่างไร ภายใต้สถานการณ์วิกฤตที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมและความยืดหยุ่นสูงในกระบวนการทำงานเชิงสังคม

การทบทวนวรรณกรรม

ในการศึกษาสถานการณ์และบทบาทขององค์กรอาสาสมัครไทยในช่วงวิกฤตโรคระบาดโควิด-19 มีแนวคิดสำคัญดังนี้

1. แนวคิดเรื่องอาสาสมัคร

คำว่า “อาสาสมัคร” (volunteer) มีความหมายที่หลากหลายและได้พัฒนามาตามบริบทของสังคมและยุคสมัย โดยในยุคโบราณ ตามแนวคิดในคัมภีร์ฮีบรูหมายถึง “การให้ด้วยความเต็มใจ” ซึ่งสะท้อนถึงแนวคิดการให้เพื่อผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน (Cnaan et al., 1996) โดยคำในภาษาฮีบรูที่เกี่ยวข้อง เช่น *nedavah* (נְדָבָה) หมายถึง การบริจาคโดยสมัครใจ และ *hitnadvut* (הִתְנַדְּבוּת) หมายถึง การกระทำอาสาด้วยความตั้งใจ เป็นพื้นฐานทางจริยธรรมและศาสนาที่เน้นความสมัครใจและไม่หวังสิ่งตอบแทน และจากการศึกษาของ Cnaan และคณะ พบว่า นิยามของอาสาสมัครสามารถจำแนกได้จากมุมมองหลัก 4 ด้าน ได้แก่ ความสมัครใจ (Free will) การไม่มีค่าตอบแทนโดยตรง (No monetary compensation) ผู้ได้รับประโยชน์ (Beneficiaries) และบริบทของการปฏิบัติงาน (Organizational setting) โดยมีตั้งแต่นิยามแบบเคร่งครัดที่กำหนดกรอบชัดเจน ไปจนถึงนิยามแบบกว้างที่ยืดหยุ่นกับสภาพการปฏิบัติงานจริงในสังคม ในปัจจุบันบทบาทของอาสาสมัครได้ขยายออกไปครอบคลุมทั้งในระดับบุคคล ชุมชน ประเทศ และนานาชาติ โดยอาสาสมัครอาจทำงานในรูปแบบช่วยเหลือกันเอง บริการสาธารณะ การรณรงค์ การมีส่วนร่วมทางพลเมือง หรือแม้กระทั่งในรูปแบบ “อาสาสมัครยามว่าง” ที่เกิดจากความสนใจส่วนตัว (VSO, 2015; Millora, 2020) อาสาสมัครทุกประเภทมีจุดร่วมที่สำคัญ คือ การกระทำด้วยแรงจูงใจภายในเพื่อสังคม ไม่ใช่เพื่อผลประโยชน์ส่วนตน ซึ่งสะท้อนถึงจิตสำนึกพลเมืองและความเชื่อมโยงทางสังคมระหว่างมนุษย์ (เกศกุล สระแก้ว, 2566)

2. อาสาสมัครกับบทบาทการทำงานเพื่อเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

อาสาสมัคร ถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) รายงานสถานการณ์อาสาสมัครโลก (State of the World's Volunteerism Report) ยังชี้ให้เห็นว่าอาสาสมัครมีบทบาทในการฟื้นฟูสายสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นรากฐานของความยืดหยุ่นในชุมชน โดยเฉพาะการเป็น “สะพานเชื่อม” ระหว่างภาครัฐ ชุมชน และกลุ่มเปราะบาง ผ่านการจัดระบบตนเองและ

การมีปฏิสัมพันธ์แบบมีความหมาย ซึ่งถือเป็นหัวใจของการพัฒนาอย่างแท้จริง (Millora, 2020) เช่นเดียวกับ ข้อมูลจากรายงาน UNV (2018) ระบุว่า อาสาสมัครในระดับโลกมีมากถึง 109 ล้านคนที่ปฏิบัติงานในลักษณะ เต็มเวลา (Full-Time Equivalent: FTE) ซึ่งเทียบเท่ากับจำนวนประชากรของประเทศที่มีขนาดใหญ่อันดับ 5 ของโลก และในจำนวนนี้กว่าร้อยละ 57 เป็นผู้หญิง ทั้งยังมีการประเมินว่ามูลค่าทางเศรษฐกิจของแรงงาน อาสาสมัครเหล่านี้คิดเป็น 2.4% ของผลิตภัณฑ์มวลรวมโลก (GDP) สะท้อนให้เห็นว่า อาสาสมัครมิใช่เพียง ผู้ปฏิบัติงานที่ไม่มีค่าตอบแทน แต่เป็นกำลังสำคัญที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างมหาศาล องค์การ สหประชาชาติได้ตระหนักถึงพลังของอาสาสมัครมาโดยตลอด โดยเฉพาะในถ้อยแถลงของเลขาธิการ สหประชาชาติในรายงาน *Synthesis Report on the Post-2015 Agenda* กล่าวไว้ว่า “การเป็นอาสาสมัคร อาจเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพและเป็นภาคตัดขวางอีกวิธีหนึ่งในการดำเนินการ” เพื่อให้เป้าหมายการพัฒนา ที่ยั่งยืนสามารถหยั่งรากลึกในระดับชุมชน โดยอาสาสมัครมีบทบาทในการเชื่อมโยงระหว่างรัฐบาลกับพลเมือง และขยายพื้นที่การมีส่วนร่วมของประชาชนสู่การลงมือปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม การให้ความสำคัญในบทบาท ของอาสาสมัครยังสะท้อนผ่านมติสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ (UNGA 70/129) เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2558 ที่ได้รับรอง “แผนปฏิบัติการเพื่อบูรณาการอาสาสมัคร” ซึ่งกำหนดเป้าหมาย 3 ประการ ได้แก่ การ เสริมสร้างความรู้สึกรับผิดชอบเป็นเจ้าของของประชาชนในวาระ 2030 ผ่านการมีส่วนร่วมที่เพิ่มขึ้น การบูรณาการการ เป็นอาสาสมัครเข้ากับกลยุทธ์ระดับชาติและระดับโลก และการพัฒนาระบบการวัดผลการอาสาสมัครเพื่อให้ เข้าใจบทบาทของพลเมืองในกระบวนการพัฒนาได้อย่างครอบคลุม (United Nations Volunteers, 2022)

บทบาทการทำงานของอาสาสมัครในระดับพื้นที่ยังถูกจำแนกออกเป็น 5 แนวทางหลักที่สะท้อน บทบาทในการขับเคลื่อน SDGs อย่างเป็นรูปธรรม (Millora, 2020; VSO 2015; 2018) ได้แก่ 1) การนับรวม ทุกคน (Inclusion) เป็นการเปิดโอกาสให้ประชากรที่ยากจนและชายขอบสามารถเข้าถึงบริการและการพัฒนา โดยไม่ถูกทอดทิ้ง 2) ความรู้สึกความเป็นเจ้าของ (Ownership) เป็นการส่งเสริมให้ชุมชนมีบทบาทกำหนด ทิศทางการพัฒนาอย่างแท้จริง 3) การสร้างนวัตกรรม (Innovation) เป็นการพัฒนาวิธีการใหม่ ๆ ในการ ตอบสนองต่อปัญหาสังคมผ่านการร่วมมือข้ามภาคส่วน 4) การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นการส่งเสริม การเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้นและมีบทบาทในกระบวนการตัดสินใจ และ 5) แรงบันดาลใจ (Inspiration) การสร้างค่านิยมใหม่ในสังคมผ่านตัวอย่างจากอาสาสมัครที่อุทิศตนเพื่อผู้อื่น

จากข้อมูลและหลักฐานทั้งหมดนี้ สะท้อนให้เห็นว่า “อาสาสมัคร” ไม่ได้เป็นเพียงผู้ช่วยเหลือทาง กายภาพในสถานการณ์ฉุกเฉิน แต่คือ “พลเมืองผู้เปลี่ยนแปลง” ที่มีบทบาทเชิงนโยบาย การปฏิบัติ และการ สร้างความเป็นธรรมในระดับฐานราก ซึ่งทำให้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนสามารถเป็นจริงได้อย่างครอบคลุม ยั่งยืน และไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

3. การดำเนินงานอาสาสมัครภายใต้สถานการณ์โควิด-19

ในช่วงปี พ.ศ. 2563 การระบาดของโควิด-19 กลายเป็นวิกฤตระดับโลกที่ส่งผลกระทบต่อทุกภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อความพยายามในการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางความไม่แน่นอนและข้อจำกัด อาสาสมัครในหลายประเทศกลับเข้ามามีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนสังคม ทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม และองค์กร โดยทำงานในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น กลุ่มช่วยเหลือตนเอง บริการสาธารณะภายใต้ภาครัฐ การอาสาในระดับชุมชน หรือแม้แต่แคมเปญออนไลน์ของภาคเอกชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกที่ได้รับอิทธิพลจากเทคโนโลยีและการสื่อสาร (Ellis, 2015)

จากรายงาน *State of the World's Volunteering Report 2018* ของ UN Volunteers ระบุว่า ประชากรโลกกว่าร้อยละ 70 ที่ทำงานอาสาสมัคร มักเป็นอาสาสมัครในลักษณะไม่เป็นทางการ โดยให้ความช่วยเหลือภายในชุมชนของตนเอง (Le Groupe-conseil Baastel, 2020) ตัวอย่างจากกรณีการศึกษาอาสาสมัครในโปแลนด์ พบว่า นักศึกษาอาสาสมัครที่มีความผูกพันทางศาสนาสูง จะมีแนวโน้มได้รับแรงจูงใจจากค่านิยมเพื่อส่วนรวม (Altruistic Values) มากกว่าผลประโยชน์ส่วนตัว (Domaradzki & Walkowiak, 2021) เช่นเดียวกับ กรณีอาสาสมัครในสหราชอาณาจักร ที่จำแนกประเภทของอาสาสมัครในช่วงการระบาดโควิด-19 ออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ อาสาสมัครอย่างเป็นทางการ อาสาสมัครที่เน้นการขับเคลื่อนเพื่อสังคม และอาสาสมัครระดับชุมชนท้องถิ่น (Mak & Fancourt, 2021)

ในประเทศญี่ปุ่นในช่วงวิกฤตโรคระบาดโควิด-19 มีงานวิจัยที่ศึกษารูปแบบการช่วยเหลือกันแบบอาสาสมัคร โดยชุมชนได้ใช้แนวปฏิบัติแบบ “Osekkai” กลายเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยเชื่อมโยงและฟื้นฟูความสัมพันธ์ของผู้สูงอายุในชนบทกับชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ให้กลับมาอีกครั้ง จากที่ในอดีตการพบปะสังสรรค์ที่เคยหายไปสังคมชุมชนญี่ปุ่น โดยรูปแบบการดูแลนี้ ได้ใช้กลไกของผู้ดูแลอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการร่วมกันฟื้นฟูสายสัมพันธ์ในชุมชน (Ohta & Yata, 2021) ในประเทศจีน มีงานวิจัยที่น่าสนใจเกี่ยวกับข้อมูลการระดมอาสาสมัครในช่วงโควิด-19 พบว่า อาสาสมัครมีจำนวนเข้าร่วมมากขึ้นทั้งในระดับบุคคลและองค์กร โดยเฉพาะในกลุ่มอาสาสมัครที่มีประสบการณ์ซึ่งสามารถรับมือกับปัญหาได้อย่างรวดเร็ว โดยอาสาสมัครได้ปฏิบัติงานรวมกันแล้วเป็นจำนวนมากกว่า 3.5 ล้านชั่วโมงในช่วงระบาดโควิด-19 และยังพบว่าอัตราการเพิ่มขึ้นของอาสาสมัครแปรผันทางบวกไปตามอัตราความรุนแรงการระบาดโควิด-19 (Miao et al., 2021) งานวิจัยเกี่ยวกับอาสาสมัครประเทศเดนมาร์กในช่วงโควิด-19 ได้เสนอแบบจำลองเชิงทฤษฎีที่อธิบายพฤติกรรมอาสาสมัครในภาวะวิกฤต โดยจำแนกอาสาสมัครออกเป็น กลุ่มเดิมที่มีความไว้วางใจทั่วไปสูง และกลุ่มใหม่ที่มีความวิตกกังวลสูงและมุ่งทำงานเฉพาะเรื่อง เช่น การระบาดของโควิด-19 ซึ่งได้รับอิทธิพลจากทั้งคุณธรรมพลเมืองและการปรับตัวต่อวิกฤต (Høgenhaven, 2025)

สำหรับประเทศไทย ในช่วงสถานการณ์การระบาดของโควิด-19 บทบาทของอาสาสมัครมีความโดดเด่นอย่างมาก โดยเฉพาะอาสาสมัครในระดับบุคคลและกลุ่ม เช่น อาสาสมัครแพทย์สนามธรรมศาสตร์ที่ทำงานใกล้ชิดกับผู้ป่วย อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ซึ่งอาสาสมัครเหล่านี้ถือเป็นกลไกหลักในชุมชนที่มีจำนวนกว่า 1 ล้านคนทั่วประเทศ และได้รับการยอมรับว่าเป็นแนวหน้าของการควบคุมโรคในชุมชน (กองสนับสนุนสุขภาพภาคประชาชน, 2559; กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ, 2562; กิตติพร เนาว์สุวรรณ และคณะ, 2563;

เกศกุล สระกวี และคณะ, 2564) เช่นเดียวกับงานวิจัยของ เกศกุล สระกวี (2566) ที่ศึกษาอาสาสมัครไทยในช่วงการระบาดของโควิด-19 พบว่า “ความผูกพันยึดมั่นในงานอาสาสมัคร” (Volunteer Engagement) เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการทำงานอย่างต่อเนื่อง งานวิจัยนี้ได้มีข้อเสนอแนะต่อองค์กรอาสาสมัครไว้ว่า องค์กรอาสาสมัครควรส่งเสริมความกระตือรือร้น ความภาคภูมิใจ และการตระหนักถึงคุณค่าของตนเองผ่านกิจกรรมอาสาสมัคร ซึ่งนำไปสู่ความอุทิศตนและการมีส่วนร่วมอย่างตั้งใจ บทบาทงานอาสาสมัครที่ชัดเจนและแรงจูงใจที่เหมาะสม ยังช่วยส่งเสริมความผูกพันและการคงอยู่ในงานอาสาสมัครในระยะยาว ที่น่าสังเกตคือ การรับรู้ความรุนแรงของโรคระบาดไม่มีผลต่อความผูกพันหรือความตั้งใจคงอยู่ในงานอาสาสมัคร แสดงให้เห็นว่าอาสาสมัครมีความยึดมั่นต่อบทบาทของตนอย่างต่อเนื่อง แม้ในสถานการณ์วิกฤต ซึ่งตอกย้ำถึงพลังภายในของอาสาสมัครในการขับเคลื่อนสังคมแม้ต้องเผชิญกับความเสี่ยงและความไม่แน่นอน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในช่วงวิกฤตจะมีอาสาสมัครเพิ่มขึ้น แต่ในบางประเทศ พบว่า การเข้าร่วมของอาสาสมัครกลับลดลง ดังเช่น งานวิจัยในประเทศแคนาดา (Lebenbaum et al., 2024) พบว่า จำนวนประกาศรับอาสาสมัครมีจำนวนลดลงถึงร้อยละ 50 ตลอดช่วงปีแรกของการระบาด ซึ่งเป็นผลจากนโยบายเว้นระยะห่างทางกายภาพ แม้ในช่วงต้นของการล็อกดาวน์จะมียอดเข้าชมงานอาสาสมัครเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะในงานที่เกี่ยวกับโควิดและงานที่ทำจากระยะไกลได้ก็ตาม ปรากฏการณ์นี้สะท้อนความยืดหยุ่นของกลุ่มอาสาสมัคร แต่ในขณะเดียวกันก็ชี้ถึงความท้าทายขององค์กรไม่แสวงหากำไรในการรักษาการดำเนินงานระยะยาว ดังนั้นเพื่อรับมือกับปัญหาเหล่านี้ มีหลายงานวิจัยที่ได้เสนอทางออกสำหรับแนวทางการทำงานอาสาสมัคร ดังเช่น งานวิจัยของ Amon et al. (2023) ได้นำเสนอแนวคิด “Engageability” หรือความสามารถในการดึงดูดและรักษาการมีส่วนร่วมของอาสาสมัครในองค์กร ซึ่งต่อยอดจากแนวคิด Volunteerability (ความพร้อมหรือความสามารถของบุคคลในการเป็นอาสาสมัคร) และ “Recruitability” (ความสามารถในการดึงดูดและรับสมัครอาสาสมัครเข้าสู่องค์กร) โดยเสนอว่า องค์กรที่ใช้แรงงานอาสาสมัครควรพัฒนาความสามารถในการจัดการและสร้างความสัมพันธ์ที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืน โดยมีกลไกสำคัญใน 4 ด้าน คือ ค่านิยมและอุดมการณ์ การจัดการภายใน ภายนอก และการเชื่อมโยงสนับสนุน

กล่าวโดยสรุป การดำเนินงานของอาสาสมัครทั่วโลกภายใต้สถานการณ์โควิด-19 สะท้อนให้เห็นถึงพลังของพลเมืองที่พร้อมตอบสนองต่อวิกฤต ผ่านรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งในลักษณะอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การอาสาได้กลายเป็นกลไกสำคัญในการเยียวยาฟื้นฟู และเชื่อมโยงสังคม แม้จะต้องเผชิญกับข้อจำกัดหลายประการในระดับองค์กรและเชิงโครงสร้างก็ตาม

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้กรอบแนวคิดที่บูรณาการแนวคิดการทำงานขององค์กรอาสาสมัคร การขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) และการปรับตัวในภาวะวิกฤตด้านสุขภาพ เพื่ออธิบายบทบาทและรูปแบบการดำเนินงานขององค์กรอาสาสมัครไทยภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 โดยพิจารณาบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและปัจจัยเชิงบริบทที่เอื้อและจำกัดการขับเคลื่อน SDGs

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงสำรวจ (Survey research method) โดยมุ่งสำรวจองค์กรที่มีอาสาสมัครเป็นกลไกในการขับเคลื่อนงานขององค์กร การเก็บข้อมูลดำเนินการผ่านแบบสำรวจออนไลน์ด้วยแอปพลิเคชัน Survey Monkey และการสนทนากลุ่มกับผู้แทนองค์กร หน่วยการวิเคราะห์ในงานวิจัยนี้คืออาสาสมัครระดับองค์กร โดยประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ องค์กรอาสาสมัครในประเทศไทยที่มีอาสาสมัครเป็นกลไกหลักในการดำเนินงาน และอยู่ในหนึ่งในสี่ประเภทขององค์กร ได้แก่ 1) องค์กรภาครัฐ 2) องค์กรภาคประชาสังคม 3) องค์กรสถาบันการศึกษา และ 4) องค์กรภาคธุรกิจเอกชน

กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ คือ องค์กรอาสาสมัครในประเทศไทยจำนวน 42 องค์กร ซึ่งจำแนกออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 หน่วยงานภาครัฐ จำนวน 10 องค์กร ซึ่งเลือกจากหน่วยงานที่มีบทบาทในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ 1) ด้านสุขภาพและสวัสดิการ (2 องค์กร) 2) ด้านการเกษตรและทรัพยากรดิน (3 องค์กร) 3) ด้านการจัดการชุมชนและภัยพิบัติ (2 องค์กร) 4) ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ (3 องค์กร) และ 5) ด้านกระบวนการยุติธรรม (1 องค์กร) ทั้งนี้ บางองค์กรอาจมีบทบาททับซ้อนในหลายประเด็น เช่น ด้านเกษตรและสิ่งแวดล้อม หรือชุมชนและภัยพิบัติ กลุ่มที่ 2 ได้แก่ หน่วยงานภาคประชาสังคม จำนวน 23 องค์กร กลุ่มที่ 3 ได้แก่ หน่วยงานภาคการศึกษา จำนวน 6 องค์กร และกลุ่มที่ 4 ได้แก่ หน่วยงานภาคธุรกิจเอกชน จำนวน 3 องค์กร

การเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างอย่างง่าย (Simple Random Sampling) โดยผู้ตอบแบบสอบถามเป็นผู้แทนขององค์กรซึ่งดำรงตำแหน่งที่สามารถให้ข้อมูลที่ครอบคลุมประเด็นคำถามทั้งหมดเกี่ยวกับการทำงานขององค์กรได้อย่างเหมาะสม

นอกจากนี้ ยังมีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพเพิ่มเติมผ่านการสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) จากองค์กรอาสาสมัครจำนวน 15 องค์กร ซึ่งครอบคลุมทั้งสี่ประเภทขององค์กร ได้แก่ องค์กรภาครัฐ 4 แห่ง องค์กรภาคประชาสังคม 5 แห่ง องค์กรภาคธุรกิจเอกชน 3 แห่ง และองค์กรสถาบันการศึกษา 3 แห่ง โดยผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้เป็นผู้แทนที่สามารถถ่ายทอดบทบาท ประสบการณ์ และความเข้าใจต่อการทำงานอาสาสมัครภายใต้บริบทของการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในช่วงสถานการณ์โควิด-19 ได้อย่างรอบด้าน

วิธีการเก็บข้อมูลและเครื่องมือวิจัยในการศึกษาครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) การเก็บข้อมูลเชิงสำรวจ โดยใช้วิธีแบบสอบถาม องค์กรที่ตอบแบบสอบถามสมบูรณ์ทั้งสิ้น จำนวน 42 หน่วยงาน ประกอบด้วย หน่วยงานภาคประชาสังคม 23 หน่วยงาน หน่วยงานภาครัฐ 10 หน่วยงาน หน่วยงานภาคการศึกษา 6 หน่วยงาน และหน่วยงานเอกชน 3 หน่วยงาน

2) การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ด้วยการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ทีมวิจัยเลือกใช้วิธีการจัดการสนทนากลุ่มในรูปแบบออนไลน์ กับองค์กรที่มีอาสาสมัครเป็นกลไกหลักในการทำงานขององค์กร วิธีนี้เป็นการขยายผลจากข้อมูลที่องค์กรภาคอาสาสมัครในขั้นตอนการสำรวจข้อมูลด้วยแบบสอบถาม และสำรวจข้อมูลเพิ่มเติมในกลุ่มองค์กรที่ไม่ได้เข้าร่วมในขั้นตอนการตอบแบบสอบถาม โดยคัดเลือกหน่วยงาน ตามประเภทของภาคส่วน

องค์กรที่มีกิจกรรมอาสาสมัครจากหน่วยงาน ภาครัฐ ภาคประชาสังคม ภาคเอกชน และภาคการศึกษา หน่วยงานที่เข้าร่วมให้ข้อมูลในขั้นตอนนี้ จำนวน 15 หน่วยงาน ที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มและการประชุมเชิงปฏิบัติเพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนสถานการณ์และความคิดในเชิงลึกกับตัวแทนของแต่ละกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยคัดเลือกองค์กรอาสาสมัครเพื่อเก็บข้อมูลเชิงลึกแบบออนไลน์ นักวิจัยและผู้ช่วยวิจัยดำเนินการสนทนากลุ่ม และถอดเทปจากการสนทนากลุ่ม แล้ววิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาจากการ ข้อมูลแบบสอบถามและเทปบันทึก

แม้ว่างานวิจัยนี้ไม่ได้ยื่นขอรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์อย่างเป็นทางการ แต่คณะผู้วิจัยได้ ดำเนินการวิจัยตามหลักจริยธรรมของการวิจัยในมนุษย์ตามแนวทางของ Belmont Report ซึ่งประกอบด้วย หลักสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ หลักความเคารพในบุคคล หลักคุณประโยชน์ และหลักความยุติธรรม

ในด้านของความเคารพในบุคคล ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการขอความยินยอมจากผู้เข้าร่วมวิจัยโดย สมัครใจ โดยมีการแจ้งข้อมูลอย่างครบถ้วนเพื่อให้ผู้แทนองค์กรและหน่วยงานสามารถตัดสินใจเข้าร่วมวิจัยได้ อย่างอิสระ ปราศจากการข่มขู่ การบังคับ หรือการให้สิ่งตอบแทนที่ไม่เหมาะสม รวมทั้งเคารพในความเป็น ส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูล โดยงานวิจัยนี้ไม่เปิดเผยชื่อหรือข้อมูลส่วนบุคคลของผู้เข้าร่วม ข้อมูลที่นำเสนอจะอยู่ใน ระดับภาพรวมขององค์กรเท่านั้น โดยไม่ระบุตัวบุคคล เนื่องจากการศึกษานี้มุ่งเน้นในระดับองค์กร อีกทั้งไม่มี การเกี่ยวข้องกับกลุ่มเปราะบาง ในกระบวนการขอความยินยอม ผู้วิจัยได้แจ้งรายละเอียดแก่ผู้เข้าร่วมตั้งแต่ การติดต่อครั้งแรก และดำเนินการอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาของการวิจัย โดยยึดหลักการให้ข้อมูล ครบถ้วน โปร่งใส และส่งเสริมให้ผู้เข้าร่วมสามารถตัดสินใจเข้าร่วมหรือถอนตัวจากการวิจัยได้อย่างเสรีและไม่ อยู่ภายใต้แรงกดดันหรือการชักจูงที่เกินควร

ในด้านของหลักคุณประโยชน์ งานวิจัยนี้ได้พิจารณาแล้วว่าไม่มีความเสี่ยงหรืออันตรายที่อาจเกิด ขึ้นกับผู้เข้าร่วม เนื่องจากใช้วิธีการเก็บข้อมูลในรูปแบบออนไลน์ทั้งหมด อีกทั้งผลการวิจัยยังคงคาดว่าจะเป็น ประโยชน์ต่อการพัฒนางานอาสาสมัคร การขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนเป็นประโยชน์ต่อ ชุมชนและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับอาสาสมัครในภาพรวม

สุดท้ายในด้านความยุติธรรม คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกองค์กรอาสาสมัครอย่างเป็นธรรม โดยแบ่งตาม ประเภทองค์กรที่สะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับการทำงานอาสาสมัครในประเทศไทย และคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างด้วย วิธีการสุ่มอย่างง่าย ซึ่งเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้หน่วยของประชากรทุกหน่วยมีโอกาสเท่าเทียมกันในการ ถูกเลือกเข้าร่วมเป็นกลุ่มตัวอย่าง โดยการสุ่มแต่ละครั้งเป็นอิสระต่อกัน ไม่มีอคติหรือแรงจูงใจแฝงใน กระบวนการคัดเลือก

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยในการศึกษาสถานการณ์และบทบาทขององค์กรอาสาสมัครที่ขับเคลื่อนเป้าหมายเพื่อ การพัฒนาที่ยั่งยืนภายใต้สถานการณ์การระบาดของโควิด-19 มีดังนี้

1. สถานการณ์การทำงานอาสาสมัครขององค์กรอาสาสมัคร ที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนเป้าหมายเพื่อ การพัฒนาที่ยั่งยืนภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (โควิด-19) ของไทย

ผลการศึกษา พบว่า ในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 งานอาสาสมัครได้ถูกปรับรูปแบบการทำงานไปมาก งานอาสาสมัครที่ทำงานในพื้นที่ ส่วนใหญ่เป็นงานที่ตอบสนองต่อการช่วยเหลือและให้บริการแก่ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโควิด-19 โดยตรง งานอื่น ๆ จึงเกิดลักษณะงานอาสาสมัครใหม่ที่ทำงาในรูปแบบออนไลน์ การทำงานอาสาสมัครในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ของอาสาสมัครในหน่วยงานส่วนใหญ่ (ร้อยละ 70) ยังคงทำงานในช่วงการแพร่ระบาด การแพร่ระบาดของโควิด-19 ส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรมอาสาสมัครขององค์กรเกือบทุกองค์กร และส่งผลต่อการทำงานของกลุ่ม/องค์กร (ร้อยละ 82.50) กลุ่ม/องค์กร มีจำนวนถึงร้อยละ 90 ซึ่งต่างได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโควิด-19 ส่งผลต่อการดำเนินภารกิจและกิจกรรมอาสาสมัครขององค์กร ในช่วงนี้ หน่วยงานยังมีความต้องการรับอาสาสมัครเพิ่มมากขึ้นตามสถานการณ์โรคระบาด แต่การดูแลอาสาสมัครที่ทำงานในช่วงสถานการณ์โควิดได้มีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปตามการทำงาน กล่าวคือ เมื่อบุคลากรและอาสาสมัครไม่สามารถลงพื้นที่หรือจัดกิจกรรมเชิงกายภาพได้ เช่น การทำงานในพื้นที่เป้าหมาย การทำงานในสำนักงาน การทำกิจกรรมที่ต้องพบปะผู้คน เครือข่ายและกลุ่มเป้าหมาย ทำให้การปฏิบัติงานไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควรจะเป็น แต่องค์กรจำเป็นต้องมีการบริหารจัดการภายในองค์กรเพิ่มขึ้นเพื่อเอื้อให้บุคลากรหรืออาสาสมัครยังสามารถปฏิบัติงานได้ องค์กรอาจจำเป็นต้องปรับตัวโดยอาศัยเทคโนโลยีหรือเครื่องมือออนไลน์ในการปฏิบัติงาน

ตารางที่ 1 ผลการศึกษาในเรื่องสถานการณ์และลักษณะพื้นฐานของอาสาสมัครที่ทำงานในองค์กรอาสาสมัครในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19

ลักษณะของอาสาสมัครในองค์กร	จำนวน (องค์กร)	ร้อยละ
1. ประเภทอาสาสมัครแบ่งตามการใช้ทักษะในการทำงาน		
1.1 อาสาสมัครประเภทใช้ทักษะทั่วไป	16	38.10
1.2 อาสาสมัครประเภทใช้ทักษะความเชี่ยวชาญเฉพาะ	26	61.90
2. ประเภทอาสาสมัครแบ่งตามระยะเวลาที่อาสาสมัครอยู่ในองค์กร		
2.1 อาสาสมัครระยะยาว	30	71.43
2.2 อาสาสมัครระยะสั้น	12	28.57
3. ลักษณะพื้นที่การทำงานอาสาสมัคร		
3.1 ทำงานประจำพื้นที่เดียว	24	57.14
3.2 ทำงานหลายพื้นที่	34	80.95
3.3 ทำงานออนไลน์	17	40.48
4. ลักษณะงานที่อาสาสมัครทำ		
4.1 งานที่ให้บริการโดยตรงต่อกลุ่มเป้าหมาย	37	88.10
4.2 งานที่สนับสนุนการทำงานขององค์กร	35	83.33
หมายเหตุ (1) ในแต่ละข้อคำถามผู้ตอบสามารถเลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ (2) n=42		

จากตารางที่ 1 เมื่อพิจารณาในลักษณะรูปแบบของอาสาสมัครในสถานการณ์โควิด-19 พบว่าอาสาสมัครส่วนใหญ่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะ (ร้อยละ 61.90) โดยพบในหน่วยงานภาคธุรกิจมากที่สุด รองลงมา คือ องค์กรประชาสังคม และองค์กรภาครัฐ ตามลำดับ อาสาสมัครส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน แสดงให้เห็นว่าในสถานการณ์วิกฤต มีความต้องการอาสาสมัครที่สามารถปฏิบัติงานเฉพาะทางได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในภาคธุรกิจและภาคประชาสังคม ซึ่งมักมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือด้านสุขภาพ การให้คำปรึกษา หรือการบริหารโครงการในระดับวิชาชีพ เมื่อพิจารณาในรายประเด็น พบว่า 1) อาสาสมัครส่วนใหญ่เป็นอาสาสมัครระยะยาว (ร้อยละ 73.17) โดยทำงานเป็นอาสาสมัครภาครัฐมากที่สุด และรองลงมา คือ องค์กรภาคประชาสังคม ในขณะที่อาสาสมัครในหน่วยงานภาคธุรกิจและภาคการศึกษา มักเป็นอาสาสมัครที่ทำงานระยะสั้น อาสาสมัครส่วนใหญ่ในองค์กรต่าง ๆ เป็น *อาสาสมัครระยะยาว* โดยเฉพาะในหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาสังคม ซึ่งชี้ให้เห็นว่า องค์กรเหล่านี้มีโครงสร้างการบริหารจัดการอาสาสมัครที่สามารถรักษาความผูกพันและความต่อเนื่องของอาสาสมัครได้ดีกว่าองค์กรอื่นๆ ในขณะที่องค์กรภาคธุรกิจและการศึกษาต่างมีแนวโน้มที่มียางานที่ต้องการอาสาสมัครระยะสั้นมากกว่า ซึ่งอาจเชื่อมโยงกับรูปแบบกิจกรรมที่เป็นโครงการเฉพาะหรือกิจกรรม CSR รายปี

2) พื้นที่ทำงานของอาสาสมัครในองค์กร มีลักษณะผสมทั้ง 3 รูปแบบ คือ อาสาสมัครส่วนใหญ่ทำงานหลายพื้นที่ (ร้อยละ 80.95) รองลงมา คือ ทำงานในพื้นที่เดียว (ร้อยละ 57.14) และทำงานออนไลน์ (ร้อยละ 40.48) ตามลำดับ โดยอาสาสมัครในหน่วยงานภาครัฐมักทำงานเชิงพื้นที่เป็นส่วนใหญ่ (เช่น อสม. อาสาสมัครประจำหมู่บ้าน) ข้อมูลชี้ให้เห็นว่า อาสาสมัครส่วนใหญ่ทำงานในหลายพื้นที่ และบางส่วนทำงานออนไลน์ สะท้อนถึงการขยายขอบเขตการปฏิบัติงานของอาสาสมัครทั้งในเชิงพื้นที่และเชิงเทคโนโลยี นอกจากนี้ กลุ่มอาสาสมัครขององค์กรภาครัฐมักทำงานในพื้นที่เฉพาะ ซึ่งยังคงรักษาความเชื่อมโยงใกล้ชิดกับชุมชนในรูปแบบเดิม เช่น อสม. ในขณะที่อาสาสมัครองค์กรภาคส่วนอื่น ๆ เริ่มปรับเข้าสู่การทำงานข้ามพื้นที่หรือบนแพลตฟอร์มออนไลน์

3) ลักษณะงานอาสาสมัครในช่วงโควิด-19 มีลักษณะแบบผสม ประกอบด้วย *งานให้บริการโดยตรง* (ร้อยละ 88.10) เช่น การแจกอาหาร การดูแลผู้ป่วย และงานสนับสนุนองค์กร (ร้อยละ 83.33) เช่น งานบริหารจัดการ งานระบบข้อมูล และการระดมทุน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า องค์กรต้องอาศัยอาสาสมัครทั้งในแนวทางหน้าและเบื้องหลังเพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมได้ครบถ้วนและต่อเนื่อง

2. บทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ของกลุ่มอาสาสมัครในการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของไทย

จากการศึกษาเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพที่ดำเนินการกับกลุ่มองค์กรอาสาสมัคร พบว่า องค์กรเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเทศไทย ทั้งในเชิงนโยบายและการดำเนินงานในระดับพื้นที่ การวิเคราะห์บทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจึงต้องพิจารณาทั้งในมิติของการจัดการภายในองค์กร รูปแบบของเครือข่าย ความเข้าใจต่อแนวคิด SDGs และแนวทางการประยุกต์ใช้ในบริบทของ

แต่ละองค์กร โดยในหัวข้อต่อไปนี้จะนำเสนอผลการศึกษาที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะการดำเนินงานขององค์กรอาสาสมัครในด้านต่าง ๆ ดังกล่าว

2.1 รูปแบบของเครือข่าย ความรู้ความเข้าใจ และบทบาทขององค์กรในการดำเนินการเพื่อขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากผลการศึกษา 42 องค์กรอาสาสมัคร (ตารางที่ 2) ในด้านบทบาท ความเข้าใจ และการนำไปใช้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในการทำงานขององค์กร มีดังนี้

1) ด้านรูปแบบความร่วมมือกับองค์กรหรือเครือข่ายอื่นในการดำเนินการขับเคลื่อนประเด็นการพัฒนาตามภารกิจ ผลการศึกษา พบว่า องค์กรอาสาสมัครส่วนใหญ่มีการดำเนินงานที่อิงกับการ *สร้างความร่วมมือในระดับพื้นที่และชุมชน* (ร้อยละ 47.62) และ *ในระดับชาติ* (ร้อยละ 45.24) แสดงให้เห็นว่า การขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนไม่ได้เกิดจากความพยายามขององค์กรใดองค์กรหนึ่งเท่านั้น แต่ต้องอาศัยการเชื่อมโยงและประสานงานระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มของการจัดการแบบบูรณาการ (Integrated Governance) ที่เน้นความร่วมมือข้ามภาคีในระดับนโยบายและการปฏิบัติ

2) ด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของคณะทำงานหลักส่วนใหญ่ขององค์กร ผลการศึกษา พบว่า องค์กรอาสาสมัครส่วนใหญ่เข้าใจในเรื่อง SDGs เป็นบางส่วน (ร้อยละ 45.24) รองลงมาคือ องค์กรมีความเข้าใจดี (ร้อยละ 28.57) ในขณะที่มีองค์กรจำนวนไม่มากนักที่เคยได้ยินแต่ไม่ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับในเรื่อง SDGs (ร้อยละ 14.29) และองค์กรมีความเชี่ยวชาญในเรื่อง SDGs ตามลำดับ (ร้อยละ 9.52) แต่ในภาพรวมพบว่า องค์กรส่วนใหญ่ (ร้อยละ 73.81) มีความรู้ในระดับ “บางส่วน” หรือ “เข้าใจดี” ซึ่งสะท้อนว่าแนวคิดเรื่อง SDGs ได้รับการรับรู้ในระดับที่กว้างขวาง แต่ยังมี *ช่องว่างทางความเข้าใจ* ที่จำเป็นต้องเติมเต็ม โดยเฉพาะในกลุ่มองค์กรภาคประชาสังคมและสถาบันการศึกษา ซึ่งมีระดับความเข้าใจที่หลากหลายและไม่เท่าเทียมกัน หน่วยงานภาครัฐมีแนวโน้มที่จะมีความรู้ความเข้าใจเรื่อง SDGs มากกว่าภาคส่วนอื่น แสดงถึงการเข้าถึงแหล่งข้อมูล นโยบาย และโครงสร้างที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้และประยุกต์ใช้ ในขณะที่ภาคประชาสังคม ซึ่งเป็นกำลังหลักในการทำงานกับชุมชน แม้จะมีการดำเนินงานที่สอดคล้องกับ SDGs แต่ยังขาดการรับรู้แบบเป็นระบบและการฝังรากแนวคิด SDGs ลงในโครงสร้างขององค์กร

3) ด้านการนำเป้าหมายการพัฒนาไปใช้ หรือการปรับใช้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในงานขององค์กร ผลการศึกษา พบว่า องค์กรส่วนใหญ่ได้นำเป้าหมาย SDGs มาใช้ในการออกแบบโครงการ/กิจกรรมใหม่ ๆ (ร้อยละ 40.48) รองลงมา บางองค์กรได้นำเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนไปใช้ในการรายงานสิ่งที่ดำเนินการอยู่เดิม (ร้อยละ 33.33) และประยุกต์ใช้ตัวชี้วัดในการประเมินสิ่งที่ดำเนินการอยู่ (ร้อยละ 30.95) หรือผนวกหลักการพื้นฐานของ SDGs เข้าไปในวิธีการทำงาน (ร้อยละ 26.19) มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ไม่ได้นำมาปรับใช้ (ร้อยละ 9.52) แสดงให้เห็นว่า แม้ว่าองค์กรส่วนน้อยจะมีการรับรู้หรือเข้าใจเรื่องเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนอยู่ในระดับเชี่ยวชาญ แต่องค์กรส่วนใหญ่ก็ได้นำเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนมาปรับใช้ในโครงการหรือกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ แม้องค์กรเพียงบางส่วนจะมีความรู้ความเข้าใจ SDGs อย่างลึกซึ้ง แต่ผลการศึกษาชี้ว่า

องค์กรส่วนใหญ่ (ร้อยละ 70.73) ได้นำหลักการของ SDGs มาปรับใช้กับกิจกรรมหรือโครงการที่มีอยู่แล้วอย่างหลากหลาย เช่น การออกแบบกิจกรรมใหม่ การรายงานผลกิจกรรมเดิม การใช้ตัวชี้วัดเพื่อประเมินผล และการผนวกหลักการ SDGs เข้ากับวิธีการทำงาน ซึ่งการนำ SDGs มาประยุกต์ใช้ในเชิงปฏิบัตินี้แสดงถึง แนวโน้มของการสร้างความเชื่อมโยงเชิงกลยุทธ์ระหว่างนโยบายระดับโลกกับกิจกรรมในระดับพื้นที่ ซึ่งเป็นหัวใจของการทำให้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนบรรลุผลอย่างเป็นรูปธรรม

องค์กรส่วนใหญ่ได้ดำเนินกิจกรรม/โครงการที่มีเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนอยู่ในโครงการ หรือนำหลักการเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนมาใช้กับกิจกรรมเดิมที่มีการดำเนินงานขององค์กรส่วนใหญ่ โดยมีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (ร้อยละ 70.73) โดยเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ 3 (ร้อยละ 56.10) สอดคล้องกับการดำเนินงานขององค์กรมากที่สุด รองลงมาคือ เป้าหมายที่ 4 (ร้อยละ 41.46) และเป้าหมายที่ 2 (ร้อยละ 36.59) ผลการศึกษาเรื่องความสอดคล้องของกิจกรรมองค์กรกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่า งานของหน่วยงานภาคอาสาสมัครทั้ง 4 ภาคขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกข้อ งานภารกิจของหน่วยงานภาคประชาสังคมมีความเชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกข้อ โดยเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนข้อที่ 3 ว่าด้วยการสร้างหลักประกันว่าคนมีชีวิตที่มีสุขภาพดีและส่งเสริมสวัสดิภาพสำหรับทุกคนในทุกวัยเป็นประเด็นที่หน่วยงานส่วนใหญ่กำลังขับเคลื่อน ตามด้วยอันดับที่ 2 ข้อ 10 ว่าด้วยการลดความไม่เสมอภาคภายในประเทศ และระหว่างประเทศ และอันดับที่ 3 ข้อ 16 ว่าด้วยการส่งเสริมสังคมที่สงบสุขและครอบคลุมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ให้ทุกคนเข้าถึงความยุติธรรมและสร้างสถาบันที่มีประสิทธิภาพ รับผิดชอบและครอบคลุมในทุกระดับ

ตารางที่ 2 แสดงข้อมูลการสำรวจบทบาทขององค์กรอาสาสมัครในการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของไทย

บทบาทขององค์กรอาสาสมัคร	จำนวน (องค์กร)	ร้อยละ
1. รูปแบบความร่วมมือกับองค์กรหรือเครือข่ายอื่นในการดำเนินขับเคลื่อนประเด็นการพัฒนาตามภารกิจ		
1.1 ระดับพื้นที่และชุมชน	20	47.62
1.2 ระดับชาติ	19	45.24
1.3 ไม่มีความร่วมมือ	2	4.76
1.4 ระดับภูมิภาค/ภาค	1	2.38
2. ระดับความเข้าใจเกี่ยวกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของคณะทำงานหลักส่วนใหญ่ขององค์กร		
2.1 เข้าใจเป็นบางส่วน	19	45.24
2.2 มีความเข้าใจดี	12	28.57
2.3 เคยได้ยินแต่ไม่ทราบรายละเอียด	6	14.29

บทบาทขององค์กรอาสาสมัคร	จำนวน (องค์กร)	ร้อยละ
2.4 มีความเชี่ยวชาญ	4	9.52
2.5 เคยได้ยินแต่ไม่ทราบรายละเอียด	1	2.38
2.6 อื่น ๆ	1	2.38
3. การปรับใช้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในการทำงานขององค์กร		
3.1 นำเป้าหมาย SDGs มาใช้ออกแบบโครงการ/กิจกรรมใหม่ ๆ	17	40.48
3.2 ใช้ในการรายงานสิ่งที่ดำเนินการอยู่เดิม	14	33.33
3.3 ประยุกต์ใช้ตัวชี้วัดในการประเมินสิ่งที่ดำเนินการอยู่	13	30.95
3.5 ผนวกหลักการพื้นฐานของ SDGs เข้าไปในวิธีการทำงาน	11	26.19
3.4 ไม่ได้นำมาปรับใช้	4	9.52
3.6 อื่น ๆ	3	7.14
หมายเหตุ (1) ในแต่ละข้อคำถามผู้ตอบสามารถเลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ (2) n=42		

ที่มา: คณะผู้วิจัย (2563)

2.2 เจ็อนไซที่ส่งผลต่อองค์กรในการดำเนินการเพื่อขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ในอนาคต

ผลการศึกษาจากข้อมูลเชิงคุณภาพจากองค์กรอาสาสมัคร 15 องค์กร พบว่า 1) เจ็อนไซที่สนับสนุนที่องค์กรต้องการเพื่อให้องค์กรสามารถดำเนินการเพื่อขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ในอนาคต คือ ความร่วมมือจากเครือข่ายและองค์กรภาคี (คะแนน 4.40/5) แหล่งทุนและงบประมาณ (คะแนน 4.30/5) และนโยบายภาครัฐที่เกี่ยวข้อง (คะแนน 4.22/5) ตามลำดับ 2) อุปสรรคและความท้าทายในการดำเนินการขององค์กรในโครงการที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในลำดับสูงสุด ได้แก่ แหล่งทุนและงบประมาณ (คะแนน 3.52/5) รองลงมา คือ นโยบายภาครัฐที่เกี่ยวข้อง (คะแนน 3.40/5) และความตระหนักของกลุ่มเป้าหมายและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในประเด็นปัญหา (คะแนน 3.20/5) ตามลำดับ และ 3) ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานขององค์กรที่มีอาสาสมัครเป็นกลไกในการขับเคลื่อน ได้แก่ ความตระหนักของกลุ่มเป้าหมายและผู้เกี่ยวข้องต่อประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้อง (คะแนน 4.53/5) รองลงมา คือ ความร่วมมือจากเครือข่ายและองค์กรภาคี (คะแนน 4.50/5) และทักษะความเชี่ยวชาญของบุคลากร (คะแนน 4.42/5) ตามลำดับ

ข้อค้นพบจากผลการวิจัย มีประเด็น 3 หัวข้อ

1) บทบาทขององค์กรและอาสาสมัครต่อการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน หน่วยงานอาสาสมัครที่เข้าร่วมกระบวนการ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับงานอาสาสมัครขององค์กร การจัดการอาสาสมัคร รวมทั้ง

ผู้ปฏิบัติงานอาสาสมัคร และบทบาทของอาสาสมัคร รายละเอียดปรากฏตามการแบ่งประเด็น และลักษณะงานอาสาสมัครในตารางที่ 2 (สรุปภาพรวมของงานอาสาสมัคร แบ่งตามประเด็นและหน่วยงาน)

2) งานอาสาสมัครในสถานการณ์การระบาดโควิด-19 ความท้าทายและการปรับตัว การระบาดของโควิด-19 ได้กลายเป็นอุปสรรคในการดำเนินงานหลักขององค์กร และส่งผลกระทบต่อโครงการ กิจกรรมอาสาสมัครในทุกองค์กร ในภาคการศึกษา การยกเลิกกิจกรรมเชิงกายภาพที่ทำให้บุคลากรและนักศึกษาต้องปรับตัว เปลี่ยนพื้นที่การเรียนการสอนและกิจกรรมไปอยู่ในโลกออนไลน์ ส่งผลกระทบต่อการจัดการ และสร้างปัญหาให้กับบุคลากรและตัวนักศึกษาเอง ในกรณีของมหาวิทยาลัย เจ้าหน้าที่และบุคลากรต้องระดมสรรพกำลังจากการทำงานไปช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาของนักศึกษาผู้ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ การเข้าถึงสิทธิความช่วยเหลือต่างๆ เป็นต้น ในกรณีการลือกตาวนพื้นที่โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร ทำให้อาสาสมัครของหน่วยงานไม่สามารถลงพื้นที่หรือเดินทางได้

จากการเก็บข้อมูล พบว่า หน่วยงานอาสาสมัครต่างมีภารกิจในการทำงานในช่วงสถานการณ์การระบาดของโควิด-19 ในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป ในประเด็นแรกคือการทำงานต่อเนื่อง ในกรณีของหน่วยงานที่มีภารกิจในประเด็นสุขภาพ เช่น อาสาสมัครองค์กรภาครัฐที่ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ของหน่วยงาน ทำหน้าที่รับเรื่องร้องเรียนเกี่ยวกับกรณีผู้ติดเชื้อโควิด-19 การประสานงานเพื่อให้ความช่วยเหลือเบื้องต้นและส่งต่อเพื่อรักษาตัวในพื้นที่อาสาสมัครรับผิดชอบ รวมทั้งรณรงค์เรื่องการฉีดวัคซีนโควิด-19 หน่วยงานอาสาสมัครจำนวนหนึ่งปรับรูปแบบการทำงานจากการลงพื้นที่หรือการทำงานเชิงกายภาพไปปฏิบัติงานในพื้นที่ออนไลน์ เช่น งานครูอาสาที่ปรับการเรียนการสอนเป็นแบบออนไลน์ทั้งหมด หรือการให้อาสาสมัครนักศึกษา จัดกิจกรรมแก่เยาวชนในพื้นที่ออนไลน์ในกรณีกิจกรรมอาสาสมัครของมหาวิทยาลัย และการดำเนินโครงการอาสาสมัครของมูลนิธิองค์กรภาคธุรกิจ เป็นต้น นอกจากนี้ หน่วยงานยังปฏิบัติตามติดตาม สนับสนุนร่วมถอดบทเรียน และประเมินผลร่วมกับอาสาสมัครผ่านการประชุมออนไลน์ ในโครงการอาสาสมัครของหน่วยงาน เช่น มูลนิธิอาสาสมัคร และศูนย์อาสาสมัครของมหาวิทยาลัย

ในชุมชนที่หน่วยงานทำงานขยายกิจกรรมเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบปัญหาจากการระบาดของโควิด-19 เช่น ในกรณีขององค์กรอาสาสมัครขององค์กรภาครัฐ อาสาสมัครมีบทบาทในการแจกถุงยังชีพ รวมทั้งเยี่ยมบ้านในชุมชนเพื่อให้ความรู้ในการป้องกันตนเองจากการติดเชื้อ การฉีดวัคซีน และค้นหาผู้ติดเชื้อในชุมชนและจะได้ดำเนินการประสานงานส่งต่อเพื่อรับการรักษาต่อไป หรือกรณีอาสาสมัครของมูลนิธิภาคประชาสังคมอาสาสมัครมีบทบาทประสานงานให้การช่วยเหลือชุมชนเป้าหมายอย่างเร่งด่วน

ในประเด็นแนวโน้มงานอาสาสมัคร หน่วยงานจากหลากหลายภาคส่วนที่เข้าร่วมกระบวนการได้แลกเปลี่ยนในเชิงการให้ข้อเสนอเกี่ยวกับอนาคตที่ควรจะเป็นของงานอาสาสมัคร คำว่า “การมีส่วนร่วม” และ “การบูรณาการ” คือ หลักใหญ่ใจความของการทำงานอาสาสมัครเพื่อการขับเคลื่อนงานแก้ไขปัญหาสังคมและส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนในประเทศไทยอย่างยั่งยืน ในประเด็นการมีส่วนร่วม ควรมีกลไกหรือนโยบายที่ส่งเสริมให้มีการจัดการและออกแบบโครงการที่อำนวยความสะดวกให้เกิดกิจกรรมอาสาสมัครที่ตอบโจทย์ปัญหา

และความต้องการของชุมชน โดยใช้หลัก Bottom-up มากกว่าแนวทางการทำงานแบบ Top-down ที่ลดทอนการมีส่วนร่วมจากระดับรากฐานที่สุดท้ายแล้ว เป็นกลุ่มเป้าหมายของโครงการอาสาสมัคร

3) การบูรณาการงานอาสาสมัครของไทย หน่วยงานอาสาสมัครต้องทำงานเชิงบูรณาการในแง่ของประเด็นการทำงาน กล่าวคือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับนโยบายอาสาสมัครจะต้องเอื้อให้หน่วยงานอาสาสมัครและตัวอาสาสมัครมีความตระหนักรู้ และความสามารถทำความเข้าใจหรือสามารถทำงานข้ามประเด็นได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริง นอกจากนี้ ต้องเกิดการบูรณาการในแง่ภาคส่วน กล่าวคือ ควรมีกลไกที่ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือและการทำงานสนับสนุนซึ่งกันและกันระหว่างหน่วยงานอาสาสมัคร ภาครัฐ ภาคประชาสังคม ภาคเอกชน และภาคการศึกษา นอกจากนี้ เพื่อรองรับความต้องการและแนวโน้มของการทำงานข้ามพรมแดนที่ได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในการทำงาน ตั้งแต่ยุคอินเทอร์เน็ตและโดยเฉพาะสถานการณ์การระบาดของโควิด-19 เพื่อให้งานอาสาสมัครก้าวหน้า มีประสิทธิภาพและสามารถขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงได้อย่างแท้จริง การสนับสนุนในด้านเทคโนโลยีในการทำงานจะช่วยให้เกิดการเชื่อมต่อระหว่างภาคส่วน หน่วยงาน และสนับสนุนการพัฒนาทักษะและศักยภาพของตัวอาสาสมัคร หน่วยงานและเครือข่ายอาสาสมัคร

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษา สามารถนำมาสรุปและอภิปรายในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอาสาสมัคร ในทั้ง 2 วัตถุประสงค์ ดังนี้ วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 สถานการณ์การทำงานอาสาสมัครขององค์กรอาสาสมัครที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนเป้าหมายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ของไทย มีข้อค้นพบที่สอดคล้อง ได้แก่ 1) งานอาสาสมัครมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบอย่างชัดเจนในช่วงโควิด-19 เช่น การทำงานออนไลน์และแบบผสมผสานภาคสนาม 2) องค์กรส่วนใหญ่ยังคงดำเนินงานอาสาสมัครต่อเนื่อง (ร้อยละ 70) แม้เผชิญวิกฤต 3) องค์กรจำนวนมากได้รับผลกระทบจากโรคระบาด (ร้อยละ 90) ส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรมขององค์กร 4) จากข้อมูลเชิงลึกจาก 15 องค์กรยืนยันว่าองค์กรต้องปรับตัวโดยใช้เทคโนโลยี การจัดการภายใน และเปลี่ยนกลยุทธ์เพื่อให้อาสาสมัครทำงานได้ภายใต้ข้อจำกัด 5) งานวิจัยยังพบว่า รูปแบบของอาสาสมัครหลากหลายมากขึ้น (อาสาสมัครระยะยาว ร้อยละ 73.17 ทำงานหลายพื้นที่ ร้อยละ 80.49 และทำงานออนไลน์ ร้อยละ 43.90) สะท้อนถึงการปรับตัวในสถานการณ์จริง กล่าวโดยสรุป ข้อมูลเหล่านี้แสดงให้เห็นถึง การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและรูปแบบการดำเนินงานขององค์กรอาสาสมัคร ที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถขับเคลื่อน SDGs ได้แม้ในภาวะวิกฤต ซึ่งตรงตามวัตถุประสงค์ข้อแรก

ผลการวิจัยเชิงคุณภาพจากองค์กรอาสาสมัคร 15 องค์กร ได้สะท้อนให้เห็นถึงบริบทการทำงานที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะจากผลกระทบของการระบาดของโควิด-19 รวมถึงการปรับตัวขององค์กรต่อแนวโน้มและโครงสร้างทางสังคมที่ซับซ้อนขึ้น ภายใต้กรอบแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) โดยสามารถวิเคราะห์ได้เป็น 3 มิติหลัก คือ 1) เจ็อนไซสนับสนุน เกี่ยวกับเจ็อนไซที่สนับสนุนงานอาสาสมัครที่สำคัญในอนาคตนั้น จากผลการวิจัย พบว่า องค์กรอาสาสมัครให้ความสำคัญสูงสุดกับ ความร่วมมือจากเครือข่ายและองค์กรภาคี ซึ่งสะท้อนถึงความต้องการ “การทำงานเป็น

เครือข่าย” (Network-based action) ที่เชื่อมโยงระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคประชาสังคม และภาคธุรกิจ ร่องลงมา คือ แหล่งทุนและงบประมาณ และ นโยบายจากภาครัฐที่ชัดเจนและเอื้อต่อการดำเนินงาน ซึ่งบ่งชี้ว่าองค์กรอาสาสมัครตระหนักถึงความสำคัญของโครงสร้างนโยบายและทรัพยากรสนับสนุนที่จะทำให้การขับเคลื่อน SDGs เป็นไปได้อย่างยั่งยืน

2) อุปสรรคและความท้าทาย แม้องค์กรตระหนักถึงความสำคัญของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่ผลการวิจัยก็ชี้ว่า ปัญหาเรื่องแหล่งทุนและงบประมาณ ยังคงเป็นอุปสรรคอันดับหนึ่ง ร่องลงมา คือ ความไม่ชัดเจนหรือไม่สอดคล้องของนโยบายภาครัฐ และ ระดับความตระหนักรู้ของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นถึง “ข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง” ทั้งในระดับระบบและระดับชุมชน ซึ่งอาจขัดขวางการบูรณาการเป้าหมาย SDGs เข้ากับภารกิจขององค์กรในระยะยาว

สุดท้ายคือ 3) ปัจจัยแห่งความสำเร็จ ในทางกลับกัน ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จขององค์กรในการขับเคลื่อน SDGs คือ ความตระหนักรู้ของกลุ่มเป้าหมายและผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งมีความสำคัญยิ่งยวดต่อการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ร่องลงมาคือ ความร่วมมือระหว่างภาคีเครือข่าย และ ทักษะและความเชี่ยวชาญของบุคลากร ซึ่งทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นว่า “ทุนทางสังคม” และ “ทุนมนุษย์” เป็นปัจจัยเชิงคุณภาพที่ส่งผลโดยตรงต่อประสิทธิภาพของงานอาสาสมัคร

ข้อมูลจากผลวิจัยยังแสดงให้เห็นว่า การระบาดของโควิด-19 ได้กลายเป็น “จุดเปลี่ยนสำคัญ” ที่ทำให้องค์กรอาสาสมัครต้องเร่งปรับตัวจากการทำงานภาคสนามสู่ รูปแบบออนไลน์ ซึ่งครอบคลุมทั้งการประสานงาน การจัดกิจกรรม และการเรียนรู้ เช่น การเรียนการสอนออนไลน์ของอาสาสมัครครู การแจกถุงยังชีพ การให้ข้อมูลเรื่องการฉีดวัคซีน และการติดตามผู้ติดเชื้อในชุมชน บทเรียนจากวิกฤตนี้แสดงให้เห็นว่าองค์กรอาสาสมัครที่มีความยืดหยุ่น (Adaptive Capacity) และโครงสร้างการบริหารจัดการที่คล่องตัว ที่สามารถตอบสนองต่อสถานการณ์ฉุกเฉินได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สำหรับผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของกลุ่มอาสาสมัครในการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของไทย (วัตถุประสงค์ข้อที่ 2) มีข้อค้นพบที่สอดคล้องกันในหลายด้าน โดยสามารถจำแนกเป็นประเด็นสำคัญได้ 4 ประเด็น ได้แก่ 1) งานวิจัยนี้ได้ระบุบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียใน 4 มิติ คือ บทบาทขององค์กรหรืออาสาสมัคร ความท้าทายและการปรับตัว แนวโน้มงานอาสาสมัคร และการบูรณาการภาคส่วนต่าง ๆ 2) อาสาสมัครในหลายภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคประชาสังคม ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา ต่างมีบทบาทที่แตกต่างกันแต่ล้วนมีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน เช่น อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) นักศึกษาอาสาสมัคร ครูอาสาสมัคร และกลุ่มอาสาสมัครในชุมชน เป็นต้น 3) กลุ่มอาสาสมัครมีบทบาทเชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนหลายด้าน โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 3 ด้านสุขภาพ เป้าหมายที่ 4 ด้านการศึกษา และเป้าหมายที่ 2 ด้านความมั่นคงทางอาหาร ตามลำดับ และ 4) ผลจากกระบวนการสนทนากลุ่มกับองค์กรอาสาสมัคร 15 องค์กร ชี้ให้เห็นว่าเครือข่ายและความร่วมมือเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างมีประสิทธิภาพ

ด้วยเหตุนี้ ผลการวิจัยจึงสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องกับงานอาสาสมัครอย่างครอบคลุม ทั้งในเชิงโครงสร้าง บทบาทหน้าที่ และรูปแบบความร่วมมือ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ให้ความสำคัญกับแนวคิด ‘ความร่วมมือแบบเป็นหุ้นส่วน’ (Partnership) และ ‘การมีความเป็นเจ้าของโดยท้องถิ่น’ (Local Ownership) โดยเฉพาะในกระบวนการทำงานของกลุ่มอาสาสมัครนั้น “การมีส่วนร่วม” และ “การบูรณาการ” คือหลักสำคัญของการขับเคลื่อนงานแก้ไขปัญหาสังคมและส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนในประเทศไทยอย่างยั่งยืน สำหรับประเด็นเรื่องการมีส่วนร่วมนั้น ควรมีกลไกหรือนโยบายที่สนับสนุนการจัดการและออกแบบโครงการอาสาสมัครที่ตอบโจทย์ปัญหาและความต้องการของชุมชน โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับแนวทางจากล่างขึ้นบนที่เปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายในพื้นที่มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง แทนที่จะใช้แนวทางจากบนลงล่างเพียงอย่างเดียว

ในส่วนของการบูรณาการ หน่วยงานอาสาสมัครควรทำงานเชิงบูรณาการทั้งในมิติของประเด็นและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง กล่าวคือ หน่วยงานที่มีหน้าที่กำหนดนโยบายอาสาสมัครควรเอื้อให้หน่วยงานปฏิบัติงานในระดับพื้นที่และตัวอาสาสมัครเองมีความตระหนักรู้ มีทักษะในการเข้าใจประเด็นข้ามสาขา และสามารถทำงานร่วมกับภาคส่วนอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยควรมีกลไกที่ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคประชาสังคม ภาคเอกชน และภาคการศึกษา เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมในลักษณะที่ครอบคลุมมากขึ้น รวมทั้งรองรับแนวโน้มการทำงานข้ามพรมแดนที่มีความสำคัญมากยิ่งขึ้นในยุคอินเทอร์เน็ต และจากบทเรียนในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ที่ผ่านมา เพื่อให้งานอาสาสมัครสามารถก้าวหน้า พัฒนา และสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกได้อย่างแท้จริง ทั้งนี้ การสนับสนุนในด้านเทคโนโลยีดิจิทัลถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะช่วยเชื่อมโยงการทำงานระหว่างหน่วยงาน เสริมสร้างทักษะของอาสาสมัคร และส่งเสริมศักยภาพของเครือข่ายอาสาสมัครในการขับเคลื่อนงานพัฒนาในอนาคต

ในงานวิจัยนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่า งานอาสาสมัครเป็นกิจกรรมที่มีความซับซ้อนซึ่งเป็นภาคตัดขวางผ่านแนวปฏิบัติ ประโยชน์ และแรงจูงใจต่างๆ อีกทั้งอาสาสมัครยังมีความเกี่ยวข้องไปตลอดชีวิตของผู้คน และอาจเข้ามามีส่วนร่วมในช่วงเวลาต่างๆ กัน การทำงานอาสาสมัครจึงเป็นงานที่ทำหายและยังคงมีประเด็นคำถามอยู่ ซึ่งความท้าทายในงานอาสาสมัครมีประเด็นหลักๆ ที่ควรนำมาพิจารณาในหลายประเด็น ได้แก่ ประเด็นทางสังคมในการทำงานอาสาสมัคร ประเด็นการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในงานอาสาสมัคร ประเด็นในด้านการบริหารจัดการงานอาสาสมัคร ความท้าทายในประเด็นทางสังคมต่อการทำงานอาสาสมัครปัจจุบัน ได้แก่ (1) การเพิ่มขึ้นของประชากรผู้สูงอายุ เป็นความท้าทายในทศวรรษต่อไป ซึ่งอาจนำไปสู่การเตรียมองค์กรเพื่อรับอาสาสมัครสูงวัย และการให้บริการแก่ประชากรสูงวัยในอนาคต (2) ความท้าทายในการทำงานอาสาสมัครเพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้แก่ การกำหนดค่าขององค์ประกอบเหล่านี้ที่สามารถมีส่วนร่วมมากที่สุดในการบรรลุเป้าหมายการพัฒนา เช่น เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) และการกำหนดองค์ประกอบเปลี่ยนแปลงไปตามเวลาหรือไม่ (3) ความท้าทายในการบริหารจัดการงานอาสาสมัครในด้านต่างๆ ได้แก่ ด้านการสร้างการมีส่วนร่วมของอาสาสมัคร องค์กรจะสามารถสนับสนุนการมีส่วนร่วมทั้งในระยะยาวและระยะสั้นได้ดียิ่งขึ้นได้อย่างไร องค์กรจะสร้างสมดุลในการเพิ่มโอกาสของอาสาสมัครด้วยการใช้

องค์ประกอบของการพัฒนาได้อย่างไร (เช่น การสร้างและพัฒนาชุมชน) โดยคำนึงถึงสวัสดิการและการพัฒนา
อาสาสมัครด้วย (เช่น การพัฒนาตัวอาสาสมัคร) นโยบายด้านอาสาสมัครประเภทใดที่ส่งเสริมในเชิงนโยบาย
และการพิจารณาว่าควรนับรวมใครเป็นอาสาสมัครในประเภทองค์กรอาสาสมัคร

นอกเหนือจากวัตถุประสงค์งานวิจัย งานวิจัยนี้ได้พบข้อมูลใหม่เกี่ยวกับ “ภาพอนาคตของงาน
อาสาสมัครไทย” จากผลการศึกษา พบว่า หลายองค์กรได้สะท้อนให้เห็นภาพของอาสาสมัครในอนาคต ไว้ดังนี้
อาสาสมัครจะมีพื้นที่ทำงานที่หลากหลายและผสมผสานทั้งรูปแบบภาคสนาม (On-site) รูปแบบออนไลน์
(Online) และรูปแบบผสมผสาน (Hybrid) อาสาสมัครที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะทางจะเป็นที่ต้องการ
ขององค์กร ระยะเวลาทำงานอาสาสมัครเป็นระยะยาวโดยเฉพาะในองค์กรภาครัฐและองค์กรภาคประชาสังคม
มากขึ้น ในขณะที่อาสาสมัครระยะสั้น ประกอบด้วย องค์กรกลุ่มอิสระหรือสถาบันการศึกษาที่สอดคล้องกับ
ลักษณะของอาสาสมัครกลุ่มเป้าหมาย ปัจจัยด้านระบบสารสนเทศในงานอาสาสมัคร การจัดการความรู้ในงาน
อาสาสมัคร และการใช้เทคโนโลยี จะมีบทบาทในงานอาสาสมัครมากขึ้น การทำงานอาสาสมัครในอนาคตจะ
เน้นรูปแบบการทำงานที่เป็นมาตรฐานมากขึ้นและอาจกำหนดเป็นมาตรฐานเดียวกัน เครือข่ายการและความ
ร่วมมือจากหลายภาคส่วนร่วมกันในงานอาสาสมัครช่วยให้การขับเคลื่อนงานอาสาสมัครเกิดขึ้นได้เร็วขึ้นจากความ
ร่วมมือและสนับสนุนจากหลายฝ่าย สอดคล้องกับแนวคิดงานอาสาสมัคร ในการจัดการกับความท้าทายที่
เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนผ่านการเป็นอาสาสมัคร จึงไม่เพียงแต่สนับสนุนเป้าหมายและ
เป้าหมายที่เฉพาะเจาะจงเท่านั้น แต่ยังช่วยกระตุ้นประโยชน์ของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนที่แท้จริงด้วย ทำ
ให้กล่าวได้ว่า “กระบวนการอาสาสมัครเป็นตัวเร่งความก้าวหน้าที่มีประสิทธิภาพในการบรรลุเป้าหมายการ
พัฒนาอย่างยั่งยืน” สิ่งที่อาสาสมัครมีอย่างโดดเด่นและสร้างประโยชน์ต่อการเป็นตัวเร่งในการบรรลุเป้าหมาย
การพัฒนาอย่างยั่งยืนในวาระ 2030 (United Nations Volunteers, 2022) จากลักษณะที่โดดเด่นของ
อาสาสมัครที่มีเหล่านี้ จึงทำให้มีการสนับสนุนกิจกรรมการมีส่วนร่วมของอาสาสมัครเพื่อการพัฒนา ซึ่งเป็น
เงื่อนไขที่เอื้อและเป็นรากฐานที่มีศักยภาพในการเป็นอาสาสมัคร อาสาสมัครจึงเป็นทรัพยากรที่มีศักยภาพที่จะ
มีส่วนร่วมในการเร่งความก้าวหน้าในงานพัฒนาเพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนตามวาระปี 2030

องค์ความรู้ใหม่จากงานวิจัย

งานวิจัยนี้ยังมีข้อค้นพบใหม่ที่มีองค์ความรู้ด้านงานอาสาสมัครและการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนา
ที่ยั่งยืน (SDGs) ภายใต้บริบทวิกฤตในประเทศไทย คือ การปรับรูปแบบการทำงานอาสาสมัครเชิงรุกในภาวะ
วิกฤต การบูรณาการภาคีเครือข่ายและการกำหนดบทบาทเชิงยุทธศาสตร์ในงานอาสาสมัคร และบทบาทของ
อาสาสมัครในการขับเคลื่อนเป้าหมาย SDGs อย่างเป็นรูปธรรมในระดับพื้นที่

1. การปรับรูปแบบการทำงานอาสาสมัครเชิงรุกในภาวะวิกฤต

งานวิจัยนี้ได้แสดงให้เห็นว่า องค์กรอาสาสมัครจำนวนมากในประเทศไทยสามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบ
การดำเนินงานจากวิถีดั้งเดิมไปสู่การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล การทำงานออนไลน์ และการทำงานแบบผสมผสาน
ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด-19 ข้อค้นพบนี้ ถือเป็นประเด็นใหม่ที่
สะท้อนถึงความสามารถในการปรับตัวเชิงระบบของภาคประชาสังคมและองค์กรจิตอาสาในสถานการณ์วิกฤต

ซึ่งยังไม่เคยมีการศึกษาเชิงลึกในบริบทประเทศไทยมาก่อน ข้อมูลจากภาคสนามยังสะท้อนแนวโน้ม “อนาคตของงานอาสาสมัคร” ว่าจะมีแนวโน้มการทำงานเชิงรุกมากขึ้น มีลักษณะผสมผสานระหว่างภาคสนามกับระบบออนไลน์ ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นเครื่องมือหลัก และเน้นการดึงอาสาสมัครที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางเข้าร่วมงานมากยิ่งขึ้น แนวโน้มนี้ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านของงานอาสาสมัครเข้าสู่ยุคดิจิทัลหลังวิกฤต ซึ่งองค์กรที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องมีระบบสนับสนุนที่สอดคล้องกับบริบทใหม่นี้ นอกจากนี้ งานวิจัยยังนำเสนอข้อค้นพบใหม่เกี่ยวกับการจำแนก “รูปแบบอาสาสมัครในช่วงวิกฤต” ซึ่งยังไม่เคยมีการระบุไว้ชัดเจนในงานวิจัยไทยก่อนหน้านี โดยพบว่า อาสาสมัครส่วนใหญ่เป็นอาสาสมัครระยะยาว (ร้อยละ 73.17) มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง (ร้อยละ 63.41) สามารถทำงานข้ามพื้นที่/หลายพื้นที่ (ร้อยละ 80.49) มีรูปแบบการทำงานออนไลน์หรือผสมผสาน (ร้อยละ 43.90) ข้อค้นพบนี้ นำไปสู่การสังเคราะห์ภาพใหม่ของอาสาสมัครในช่วงวิกฤตว่าเป็น “อาสาสมัครมืออาชีพ” (Professionalized Volunteers) ซึ่งมีศักยภาพในการทำงานที่ตอบสนองต่อสถานการณ์เฉพาะหน้าในหลายมิติ ทั้งเชิงพื้นที่ เวลา และความเชี่ยวชาญ โดยลักษณะของอาสาสมัครกลุ่มนี้แตกต่างจากภาพจำเดิมของอาสาสมัครในอดีตที่มักถูกมองว่าเป็นกลุ่มช่วยเหลือที่ไม่เป็นทางการ เพราะอาสาสมัครในช่วงวิกฤตมีความสามารถในการทำงานเชิงระบบ มีความคล่องตัว และสามารถรับมือกับความซับซ้อนของสถานการณ์เฉพาะหน้าได้ดีกว่าเดิม

2. การบูรณาการภาคีเครือข่ายและการกำหนดบทบาทเชิงยุทธศาสตร์ในงานอาสาสมัคร

จากการวิเคราะห์กลุ่มสนทนา พบว่า องค์กรสามารถเชื่อมโยงความร่วมมือข้ามภาคส่วน ได้แก่ ภาครัฐ ภาคประชาสังคม ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา เพื่อกำหนดบทบาทและขับเคลื่อนงานอาสาสมัครให้ตอบสนองเป้าหมาย SDGs ได้ ไม่เพียงแต่ในเชิงภารกิจ แต่ยังรวมถึงการกำหนดนโยบายและการประเมินผลร่วมกันในระดับพื้นที่ ถือเป็นข้อค้นพบใหม่ที่ชี้ให้เห็นถึง *ความเป็นสถาบัน (Institutionalization)* ของภาคีเครือข่ายอาสาสมัครในประเทศไทย

3. บทบาทของอาสาสมัครในการขับเคลื่อนเป้าหมาย SDGs อย่างเป็นรูปธรรมในระดับพื้นที่

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า องค์กรส่วนใหญ่ดำเนินงานอาสาสมัครที่เชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้แก่ เป้าหมายที่ 3: การมีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี (Good Health and Well-being) เป้าหมายที่ 4: การศึกษาที่มีคุณภาพ (Quality Education) และเป้าหมายที่ 2: ขจัดความหิวโหย (Zero Hunger) โดยมีการปรับภารกิจให้ตอบโจทย์ปัญหาของชุมชนในช่วงสถานการณ์โควิด-19 เช่น การช่วยเหลือกลุ่มเปราะบาง การสร้างระบบอาหารชุมชน และการให้ความรู้ผ่านสื่อออนไลน์ ข้อค้นพบนี้ชี้ให้เห็นว่า งานอาสาสมัครไม่ได้เป็นเพียงกลไกเสริม แต่เป็น “แรงขับเคลื่อนหลัก” ที่มีบทบาทโดยตรงต่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ในบริบทของประเทศไทย งานอาสาสมัครยังเป็น “ระบบสนับสนุนที่ยืดหยุ่น” ต่อ SDGs ในภาวะวิกฤต โดยงานวิจัยชี้ว่า แม้เผชิญวิกฤตโควิด-19 องค์กรอาสาสมัครส่วนใหญ่ยังสามารถดำเนินงานได้ และร้อยละ 70.73 ขององค์กรระบุว่า กิจกรรมอาสาสมัครที่ดำเนินการนั้นสอดคล้องกับเป้าหมาย SDGs โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 3 (การมีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี) เป้าหมายที่ 4 (การศึกษาที่มีคุณภาพ) และ

เป้าหมายที่ 2 (ขจัดความหิวโหย) ซึ่งเป็นข้อค้นพบใหม่ที่แสดงให้เห็นว่า งานอาสาสมัครสามารถตอบสนองต่อเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์

ข้อเสนอแนะ

จากข้อค้นพบที่ได้จากการวิเคราะห์ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ งานวิจัยนี้ไม่เพียงแต่สะท้อนให้เห็นสถานการณ์และความเปลี่ยนแปลงของงานอาสาสมัครในประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังได้รวบรวมข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและข้อเสนอเพื่อการพัฒนาการดำเนินงานอาสาสมัครจากภาคปฏิบัติจริงขององค์กรอาสาสมัคร เพื่อให้สามารถนำไปใช้ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบอาสาสมัคร และสนับสนุนการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทของประเทศไทยอย่างเป็นรูปธรรม โดยข้อเสนอแนะสามารถสรุปได้เป็น 2 ด้านสำคัญ

1. ข้อเสนอเชิงนโยบายจากภาคปฏิบัติจริงขององค์กรอาสาสมัคร

งานวิจัยนี้ไม่ได้เพียงนำเสนอปัญหาและความท้าทายเท่านั้น แต่ยังสังเคราะห์ข้อเสนอเชิงนโยบายจากเสียงองค์กรอาสาสมัครตัวจริงในพื้นที่ ซึ่งรวมถึงความต้องการการสนับสนุนด้านงบประมาณ ความยืดหยุ่นเชิงนโยบาย และการสร้างกลไกรองรับงานอาสาสมัครในระดับท้องถิ่น ถือเป็น การสร้างพื้นที่นโยบายแบบ Bottom-up ซึ่งยังไม่ปรากฏอย่างชัดเจนในงานวิจัยอื่นที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยยังแสดงให้เห็นถึงปัจจัยที่เอื้อต่อการดำเนินงานอาสาสมัครในระดับองค์กร ได้แก่ ความร่วมมือจากเครือข่ายและความตระหนักของกลุ่มเป้าหมาย ส่วนอุปสรรคหลัก ได้แก่ งบประมาณจำกัด และข้อจำกัดเชิงนโยบาย งานวิจัยได้ชี้ช่องว่างเชิงนโยบายที่มีผลต่อประสิทธิภาพของงานอาสาสมัคร ซึ่งยังไม่มีมีการวิเคราะห์เชิงระบบในงานวิจัยก่อนหน้านี้ในบริบทไทย โดยภาพรวม งานวิจัยสามารถตอบวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้อย่างครบถ้วน ทั้งในด้านการบรรยายสถานการณ์จริงขององค์กรอาสาสมัครภายใต้สถานการณ์โควิด-19 และการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างของบทบาทผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อการขับเคลื่อนเป้าหมาย SDGs โดยมีหลักฐานจากทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพที่สอดคล้องกันอย่างมีนัยสำคัญ ข้อค้นพบจากงานวิจัยนี้ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ทั้งในเชิงข้อมูลเชิงประจักษ์ และในมุมการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างของบทบาทอาสาสมัครและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ต่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ภายใต้ภาวะวิกฤตโควิด-19

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนางานอาสาสมัครภายใต้สถานการณ์วิกฤตและการขับเคลื่อนสู่ความยั่งยืน

การระบาดของโควิด-19 ได้กลายเป็นอุปสรรคในการดำเนินงานหลักขององค์กร และส่งผลกระทบต่อโครงการ กิจกรรมอาสาสมัครในทุกองค์กร ในภาคการศึกษา การยกเลิกกิจกรรมเชิงกายภาพที่ทำให้บุคลากรและอาสาสมัครต้องปรับตัว เปลี่ยนพื้นที่การทำงานอาสาสมัครไปอยู่ในโลกออนไลน์ ส่งผลกระทบต่อ การจัดการ และสร้างปัญหาให้กับบุคลากรและตัวอาสาสมัครเอง ผลการวิจัย ได้มีข้อเสนอแนะต่อการพัฒนา งานอาสาสมัครในสถานการณ์วิกฤตที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต ดังนี้ 1) *ปรับรูปแบบการดำเนินงานให้สอดคล้องกับสถานการณ์* พัฒนากลไกสนับสนุนการทำงานอาสาสมัครในรูปแบบออนไลน์หรือผสมผสาน เพื่อให้สามารถดำเนินงานต่อเนื่องได้ในภาวะวิกฤต เช่น การแพร่ระบาดของโควิด-19 ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีในการจัดการ

อาสาสมัคร เช่น การฝึกอบรมออนไลน์ การประชุมติดตามผล และการดำเนินโครงการผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัล

2) *เสริมสร้างความร่วมมือระหว่างภาคส่วน* สร้างและขยายเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคประชาสังคม ภาคเอกชน และภาคการศึกษา เพื่อสนับสนุนทรัพยากรและองค์ความรู้ให้กับหน่วยงานอาสาสมัคร ตลอดจนออกแบบกลไกการประสานงานเชิงนโยบายเพื่อให้เกิดการ *บูรณาการงานอาสาสมัคร* ในมิติต่าง ๆ ทั้งด้านประเด็นปัญหา พื้นที่ และกลุ่มเป้าหมาย 3) *สนับสนุนเชิงนโยบายและงบประมาณ* ผลักดันให้เกิด *นโยบายระดับชาติที่ชัดเจน* เกี่ยวกับการพัฒนาและสนับสนุนงานอาสาสมัคร รวมถึงจัดสรรงบประมาณอย่างต่อเนื่องในระยะยาว พัฒนา *แหล่งทุนที่หลากหลาย* และเสถียรสำหรับการดำเนินกิจกรรมอาสาสมัคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงวิกฤตที่ต้องการความยืดหยุ่นสูง 4) *ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนและกลุ่มเป้าหมาย* สร้างโครงการอาสาสมัครที่ยึดแนวคิดที่ให้ชุมชนมีบทบาทในการออกแบบกิจกรรม และให้กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นน้ำ และพัฒนาความตระหนักรู้ในหมู่ประชาชนและกลุ่มเป้าหมาย เกี่ยวกับความสำคัญของการมีส่วนร่วมและการอาสาพัฒนาสังคม 5) *พัฒนาศักยภาพบุคลากรและอาสาสมัคร* เสริมสร้าง *ทักษะเฉพาะทางและการทำงานข้ามประเด็น* ให้กับบุคลากรและอาสาสมัคร เพื่อให้สามารถรับมือกับปัญหาสังคมที่ซับซ้อนได้ และสนับสนุนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และถอดบทเรียนจากภาคสนาม เพื่อพัฒนาทักษะและกลยุทธ์การทำงานอาสาสมัครให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และ 6) *เตรียมความพร้อมรับมือวิกฤตในอนาคต* ด้วยการออกแบบ *แผนสำรองหรือแผนความต่อเนื่องของโครงการอาสาสมัคร* (Volunteer Continuity Plan) เพื่อให้สามารถรับมือกับสถานการณ์ฉุกเฉินได้ทันที และส่งเสริมให้ทุกหน่วยงานมีระบบ *เผื่อระวังและประเมินความเสี่ยง* ต่อนโยบายและการดำเนินงานด้านอาสาสมัครอย่างต่อเนื่อง

เอกสารอ้างอิง (References)

- กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ. (2562). *คู่มือ อสม.หมอบริการประจำบ้าน*. กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข. <https://pubhtml5.com/nqgq/jabh/basic/>
- กระทรวงสาธารณสุข กองสนับสนุนสุขภาพภาคประชาชน. (2559). *ทำเนียบเครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ปี 2559*. กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข.
- กิตติพร เนาว์สุวรรณ, นภชา สิงห์วีรธรรม และนพพร ดำแสงสวัสดิ์. (2563). ความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ความรุนแรงของโรคต่อบทบาทการดำเนินงานควบคุมโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ในชุมชนของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ในประเทศไทย. *วารสารสถาบันบำราศนราดูร*, 14(2), 92-103. <https://he01.tci-thaijo.org/index.php/bamrasjournal/article/view/241960>
- เกศกุล สระแก้ว. (2566). *อิทธิพลของปัจจัยเชิงสาเหตุของความยืดหยุ่นผู้กักพื้นที่ต่อพฤติกรรมความตั้งใจคงอยู่ในงานอาสาสมัครในสถานการณ์โรคระบาด โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (โควิด-19)*. วิทยานิพนธ์ปริญญา ดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- เกศกุล สระแก้ว, อรุษา ปัญญาทดแก้ว, นันทินี มาลานนท์ และชญัญชิตา กองแก้ว. (2564). รายงานสถานการณ์ด้านอาสาสมัครกับการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย: SDG stakeholder solution report: Volunteers. สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- Arnon, L., Almog-Bar, M., & Cnaan, R. A. (2023). Volunteer engageability: A conceptual framework. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 52(6), 1633-1659.
<https://doi.org/10.1177/08997640221132499>
- Cnaan, R. A., Handy, F., & Wadsworth, M. (1996). Defining who is a volunteer: Conceptual and empirical considerations. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 25(3), 364-383.
<https://doi.org/10.1177/0899764096253006>
- Domaradzki, J., & Walkowiak, D. (2021). Does religion influence the motivations of future healthcare professionals to volunteer during the COVID-19 pandemic? *Journal of Religion and Health*, 60(3), 1507-1520. <https://doi.org/10.1007/s10943-021-01188-8>
- Ellis, S. J. (2015). A history of change in volunteer engagement. In R. J. Rosenthal (Ed.), *Volunteer engagement 2.0: Ideas and insights changing the world* (pp. 20-31). Wiley.
- Høgenhaven, L. (2025). The Dual Structure of Volunteering During Crises: A Task-Driven Approach to Volunteering. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 0(0).
<https://doi.org/10.1177/08997640241311868>
- Lebenbaum, M., de Oliveira, C., McKiernan, J., Gagnon, F., & Laporte, A. (2024). COVID-19 Pandemic, Physical Distancing Policies, and the Non-Profit Sector Volunteer Force. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 53(1), 274-288.
<https://doi.org/10.1177/08997640231163782>
- Le Groupe-conseil Baastel. (2020). *Volunteering for the SDGs accelerator toolkit*. UN Volunteers.
- Mak, H., & Fancourt, D. (2021). Predictors of engaging in voluntary work during the COVID-19 pandemic: Analyses of data from 31,890 adults in the UK. *Perspectives in Public Health*, 141(3), 155-166. <https://doi.org/10.1177/1757913920984486>
- Miao, Q., Schwarz, S., & Schwarz, G. (2021). Responding to COVID-19: Community volunteerism and coproduction in China. *World Development*, 137, 105128.
<https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2020.105128>
- Millora, C. (2020). *Volunteering Practices in the 21st Century*. The Secretariat of the Plan of Action to Integrate Volunteering into the 2030 Agenda for the Global Technical Meeting on Volunteering. United Nations Volunteers.

https://www.unv.org/sites/default/files/Volunteering%20Practices%20in%20the%2021st%20Century_en.pdf

Ohta, R., & Yata, A. (2021). The revitalization of “Osekkai”: How the COVID-19 pandemic has emphasized the importance of Japanese voluntary social work. *Qualitative Social Work*, 20(1-2), 423-443. <https://doi.org/10.1177/1473325020973347>

United Nations Development Programme. (2015). *Sustainable Development Goals (SDGs)*. <https://www.undp.org/sustainable-development-goals>

United Nations Development Programme. (2020). *Goal 16: Peace, justice and strong institutions*. <https://www.undp.org/sustainable-development-goals/peace-justice-and-strong-institutions>

United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development*. UN. <https://sdgs.un.org/2030agenda>

United Nations Volunteers. (2018). *The thread that binds: Volunteerism and community resilience*. UNV. https://www.unv.org/sites/default/files/UNV_SWVR_2018_English_WEB.pdf

United Nations Volunteers. (2020). *Annual report 2020: Volunteering during a global crisis*. UNV. https://www.unv.org/sites/default/files/annual_reports/annual_reports_2020/UNV_2020_AR_Sec-1_Volunteering-during-a-global-crisis%2028-06.pdf

United Nations Volunteers. (2022). *State of the world's volunteerism report: Building equal and inclusive societies*. https://swvr2022.unv.org/wp-content/uploads/2022/04/UNV_SWVR_2022.pdf

VSO International. (2015). *The role of volunteering in sustainable development: A summary*. VSO. https://www.vsointernational.org/sites/default/files/ic14056_valuing_volunteering_summary.pdf

VSO International. (2018). *Global volunteering for development standards desk review*. VSO Department Lead, Forum Leading Standards Working Group. <https://www.vsointernational.org/sites/default/files/2020-10/forum-global-standard-volunteering-for-development.pdf>

VSO International. (2020). *Transforming individuals, communities and societies through active citizenship*. VSO. <https://www.vsointernational.org/news/blog/transforming-societies-through-active-citizenship>

Packaging Design for Cultural Products Based on Community Identity: A Case Study of Ban Baeng Silk Weaving Group¹

Sunit Hemnil^{2,*}, Thagore Soravongsiri³, and Cherdchai Buddee⁴

Abstract

This qualitative research aimed to design cultural product packaging and branding based on community identity. The case study was conducted in Ban Baeng Silk Weaving Group in Nong Luang Sub-district, Fao Rai District, Nong Khai Province. This community enterprise group possesses specialize in silk weaving; however, they lack packaging that clearly reflects their identity, which limits their opportunities for market expansion. The study employed concepts of cultural products, community packaging design, and community branding as its conceptual framework. Data was collected from 25 key informants, including members of the Ban Baeng Silk Weaving Group, local administrators, community leaders, local scholars, academics, and customers through in-depth individual interviews, focus group discussions, and non-participatory observation. The result of the study indicated that effective packaging design must emphasize community identity and product characteristics along with the participation of community stakeholders. The design should consist of four important components: (1) branding, (2) size and shape, (3) images and colors, and (4) positioning and design, which must

¹ Research Article, part of the project “Naga: The Mekong River Way of Life Universe: From Creative Media to Community Economic Value Enhancement, Fao Rai District, Nong Khai Province” under the Community Soft Power Potential Enhancement Project Based on Local Cultural Identity. Conducted by Udon Thani Rajabhat University, Fiscal Year 2024.

² Assistant Professor, Division of Public Administration, Udon Thani Rajabhat University.

Email: sunit@udru.ac.th

³ Lecturer, Office of General Education, Udon Thani Rajabhat University. Email: thagoon.so@udru.ac.th

⁴ Assistant Professor. Dr., Office of General Education, Udon Thani Rajabhat University.

Email: cherdchaibd@gmail.com

***Corresponding author:** Sunit Hemnil. Division of Public Administration, Udon Thani Rajabhat University.

Email: sunit@udru.ac.th

align with community identity, culture, beliefs, as well as local narratives. The developed packaging received positive feedback from customers in terms of aesthetics, durability, and appropriateness as souvenirs, and clearly communicating product identity. This resulted in increased economic value and enhanced competitive potential of cultural products in a tangible manner.

Keywords: Packaging Design, Branding Design, Cultural Product, Community Identity

การออกแบบบรรจุภัณฑ์สินค้าวัฒนธรรมบนฐานอัตลักษณ์ชุมชน กรณีศึกษา กลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง¹

สุนิตย์ เหมนิล^{2,*} ธาตุกร สรวงศ์ศิริ³ และเชิดชาย บุตดี⁴

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพมีวัตถุประสงค์เพื่อออกแบบบรรจุภัณฑ์สินค้าวัฒนธรรมและตราสินค้าบนฐานอัตลักษณ์ชุมชน โดยใช้กรณีศึกษากลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง ตำบลหนองหลวง อำเภอู่เฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่มีความเชี่ยวชาญในการทอผ้าไหม แต่ยังขาดบรรจุภัณฑ์ที่สะท้อนอัตลักษณ์อย่างชัดเจน ทำให้จำกัดโอกาสในการขยายตลาด การศึกษาใช้แนวคิดสินค้าวัฒนธรรม แนวคิดการออกแบบบรรจุภัณฑ์ชุมชน และแนวคิดการออกแบบตราสินค้าชุมชน มาเป็นกรอบแนวคิด โดยเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก 25 คน ได้แก่ สมาชิกกลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง ผู้บริหารท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน นักวิชาการ และลูกค้า ผ่านการสัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า การออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่มีประสิทธิภาพจะต้องเน้นอัตลักษณ์ชุมชนและลักษณะเฉพาะของสินค้าควบคู่กับการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องในชุมชน และควรประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ด้าน ได้แก่ (1) ตราสินค้า (2) ขนาดและรูปทรง (3) ภาพและสี และ (4) การวางตำแหน่งและการออกแบบ ซึ่งต้องสอดคล้องกับอัตลักษณ์ชุมชน วัฒนธรรม ความเชื่อ ตลอดจนเรื่องเล่าท้องถิ่น บรรจุภัณฑ์ที่พัฒนาแล้วได้รับการตอบรับที่ดีจากลูกค้า ทั้งในด้านความสวยงาม ความแข็งแรง และความเหมาะสมสำหรับเป็นของฝาก และการสื่อสารอัตลักษณ์ของสินค้าอย่างชัดเจน ส่งผลให้สามารถเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ และเพิ่มศักยภาพการแข่งขันของสินค้าวัฒนธรรมได้อย่างเป็นรูปธรรม

คำสำคัญ: การออกแบบบรรจุภัณฑ์, การออกแบบตราสินค้า, สินค้าวัฒนธรรม, อัตลักษณ์ชุมชน

¹ บทความวิจัย, ส่วนหนึ่งของโครงการ เรื่อง “นาค” จักรवालวิถินลุ่มน้ำโขง: จากสื่อสร้างสรรค์สู่การเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจชุมชน อำเภอู่เฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย” ภายใต้โครงการเพิ่มศักยภาพชุมชน Soft Power บนฐานอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ปีงบประมาณ 2567

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี อีเมล sunit@udru.ac.th

³ อาจารย์ สำนักวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี อีเมล thagoon.so@udru.ac.th

⁴ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สำนักวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี อีเมล cherdchaibd@gmail.com

*ผู้ประพันธ์บรรณกิจ: สุนิตย์ เหมนิล สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี อีเมล sunit@udru.ac.th

บทนำ

แนวคิด Soft Power ถูกนำเสนอครั้งแรกโดย Joseph Nye ในปี ค.ศ. 1990 และได้พัฒนาเป็นหนังสือ *Soft Power: The Means to Success in World Politics* เมื่อปี ค.ศ. 2004 แนวคิดนี้เน้นที่การดึงดูดใจมากกว่าการใช้อำนาจบังคับหรือตอบแทนด้วยทรัพยากร (Nye, 2568, แปลโดย บัณฑิต จันทร์โรจน์กิจ; พวงทอง ภาวครพันธ์ุ, 2568, คำนิยม, น. 8-17) ในประเทศไทย แนวคิดนี้เริ่มเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายในช่วงการหาเสียงเลือกตั้งปี พ.ศ. 2566 ของพรรคเพื่อไทย และเมื่อได้เป็นรัฐบาลก็ผลักดันให้ Soft Power กลายเป็นนโยบายระดับชาติ (พวงทอง ภาวครพันธ์ุ, 2568, คำนิยม) ส่วนบริบทวิชาการไทย Soft Power ได้รับการแปลความหลากหลาย เช่น “อำนาจอ่อน” (ธัญญลักษณ์ รุ่งแสงจันทร์, 2566) “อำนาจละมุน” (ศิริพร พึ่งเพ็ชร และคณะ, 2566) และ “อำนาจโน้มนำ” (Nye, 2568, แปลโดย บัณฑิต จันทร์โรจน์กิจ) ซึ่งล้วนชี้ไปในทิศทางของการดึงดูดโดยไม่ใช้การบีบบังคับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านทุนวัฒนธรรมที่ชุมชนมีอยู่เดิม เพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน สำหรับการวิจัยฉบับนี้ การนำ Soft Power มาใช้ไม่ได้อยู่ภายใต้กรอบแนวคิดดั้งเดิมของ Nye อย่างเคร่งครัด หากแต่อิงบริบทนโยบายระดับชาติมากกว่าโดยเฉพาะนโยบายของรัฐบาลพรรคเพื่อไทยที่มุ่งเน้นการขับเคลื่อน 11 อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ผ่านทุนวัฒนธรรม (สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์, ม.ป.ป.) เนื่องจากประเทศไทยเป็น “ประเทศที่ร่ำรวยมรดกทางวัฒนธรรมที่สุดในโลก 2567” ลำดับที่ 8 จาก 89 ประเทศ ซึ่งจัดโดย U.S. News & World Report (สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2567) ทำให้รัฐบาลไทยได้เล็งเห็นความสำคัญและคุณค่าทางวัฒนธรรม จึงได้นำมาปรับใช้เป็นนโยบายในการบริหารและพัฒนาประเทศ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและรายได้ของประชาชน ผ่านนโยบาย Soft Power ที่มีเป้าหมายคือ “สร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้” เพื่อให้คนไทยอยู่ดีมีสุข และทำให้เศรษฐกิจของประเทศเจริญก้าวหน้า (ไทยพีบีเอส, 2567ก) ภายใต้ฉากหน้าของนโยบายเพื่อยกระดับ 11 อุตสาหกรรมเป้าหมายนั้น ยังมีฉากหลังคือ “ชุมชน” ที่ต้องการโอกาสในการมีส่วนร่วม เพื่อยกระดับต้นทุนทางวัฒนธรรมไปสู่การเป็น Soft Power อย่างยั่งยืน (ไทยพีบีเอส, 2567ข) เนื่องจากสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นจากคนในชุมชน ได้มีความสำคัญต่อคนในชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังนั้นความเข้มแข็งของกลุ่มอาชีพในชุมชน จึงส่งผลต่อความเข้มแข็งของประเทศต่อไป (สุนิตย์ เหมนิล และณัฐศิริ พงศาวิ, 2564)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าประเทศไทยจะมีมรดกทางวัฒนธรรมจำนวนมากประกอบกับมีนโยบายที่ดี แต่ยังมีข้อจำกัดในทางปฏิบัติที่สำคัญคือ การนำมรดกทางวัฒนธรรมมาสร้างเป็นสินค้ารวมถึงบรรจุภัณฑ์ยังขาดความโดดเด่นอยู่มาก ส่งผลต่อการขยายตลาดในวงกว้าง เนื่องจากสินค้าของชุมชนที่จะเป็นที่ยอมรับนั้น ต้องเกิดจากสองส่วนประกอบกันจนกลายเป็นสินค้าวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ชุมชนคือ ตัวสินค้ากับบรรจุภัณฑ์ ซึ่งโดยส่วนใหญ่ถึงแม้สินค้าจะเป็นที่ยอมรับ แต่ข้อจำกัดสำคัญของสินค้าชุมชนคือ การมีบรรจุภัณฑ์ที่ไม่ได้มาตรฐาน ขาดความสวยงาม ทันสมัย จึงไม่เป็นที่สนใจและดึงดูดของลูกค้า (เกษมา สุรเดชา และคณะ, 2563) ดังนั้นการออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่สอดคล้องกับตัวสินค้าและอัตลักษณ์ชุมชนจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพราะนอกจากจะเป็นการสร้างการยอมรับและเพิ่มมูลค่าให้กับตัวสินค้าแล้ว ยังเป็นการบอกเล่าเนื้อหาของสินค้าวัฒนธรรมอีกด้วย (ณปภัช จันทร์เมือง, 2561) เนื่องจากสินค้าวัฒนธรรมเป็นสินค้าและบริการที่มี

วัฒนธรรมฝังตัวเป็นส่วนหนึ่งของสินค้าและบริการนั้น สิ่งที่อยู่บริโภคได้รับมาจึงไม่ใช่เฉพาะตัวสินค้า แต่ยังได้วัฒนธรรมที่ฝังตัวในสินค้าและบริการนั้นมาด้วย (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, 2539 อ้างถึงใน วุฒิชัย สว่างแสง, 2565: น. 87) ดังนั้นบรรจุกฎบัตรของสินค้าวัฒนธรรม จึงจำเป็นที่จะต้องสอดคล้องกับตัวสินค้า

จากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบบรรจุกฎบัตรมีข้อบ่งชี้ไปในทิศทางเดียวกันว่า บรรจุกฎบัตรสามารถแสดงคุณค่าทางสังคมและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับสินค้าวัฒนธรรมได้ และเป็นส่วนประกอบสำคัญที่ทำให้สินค้าวัฒนธรรมเป็นที่ยอมรับ อย่างไรก็ตามถึงแม้งานประเภทนี้จะมีอยู่ค่อนข้างมาก แต่จากการประมวลผลของผู้วิจัยได้พบร่องรอยความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดคือ การออกแบบบรรจุกฎบัตรสินค้าวัฒนธรรมนั้นจะตั้งอยู่บนฐานของอัตลักษณ์ชุมชนและสินค้าแต่ละชนิด ยกตัวอย่างเช่น การออกแบบบรรจุกฎบัตรสินค้าประเภทผ้าทอของภาคอีสาน (กาญจนภรณ์ นิลจินดา และคณะ, 2564) ย่อมมีความแตกต่างกับบรรจุกฎบัตรสินค้าประเภทหนังตะลุงของภาคใต้ (ณปภัช จันทร์เมือง, 2561) บรรจุกฎบัตรสินค้าประเภทอาหาร (รัชฎาพร ใจมัน, 2565) ย่อมมีความแตกต่างกับบรรจุกฎบัตรสินค้าที่ไม่ใช่อาหาร (วุฒิชัย วิภาทานัง, 2567) จึงทำให้ความแตกต่างของแต่ละชุมชนส่งผลต่อความแตกต่างของสินค้าและบรรจุกฎบัตรสินค้าวัฒนธรรมด้วย

ทั้งนี้ จากการลงสำรวจพื้นที่ของผู้วิจัยพบว่า กลุ่มทอผ้าไหมบ้านบาง¹ เป็นกลุ่มที่จัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนเมื่อปี พ.ศ. 2549 มีสินค้าหลักคือ ผ้าไหมทอมือ โดยผ่านการรับรองมาตรฐานจากศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดหนองคาย และมาตรฐาน OTOP ในระดับ 4 ดาว ดังนั้นในแง่ของตัวสินค้า จึงถือว่ามีคุณภาพและมีมาตรฐาน แต่การรับรองดังกล่าว เป็นการพิจารณาเฉพาะตัวสินค้าไม่ได้รวมถึงบรรจุกฎบัตร ทำให้มาตรฐานของสินค้ากับบรรจุกฎบัตรไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ประกอบกับจากการสนทนากลุ่มได้พบว่า บรรจุกฎบัตรที่เกิดขึ้นโดยตรงยังไม่เคยมีมาก่อน ส่วนที่มีอยู่นั้นมาจากการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น ทำให้เป็นบรรจุกฎบัตรที่มีลักษณะทั่วไป ขาดความทันสมัย และไม่ได้สะท้อนอัตลักษณ์ของกลุ่มและชุมชน ประกอบกับในเชิงหลักการหากได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานใดก็ย่อมปรากฏตราสัญลักษณ์ของหน่วยงานในบรรจุกฎบัตรด้วย จึงถือว่ายังไม่ใช่บรรจุกฎบัตรที่มาจากความตั้งใจและสะท้อนอัตลักษณ์ที่แท้จริง

จากปัญหาและข้อจำกัดข้างต้น จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจในการออกแบบบรรจุกฎบัตรพร้อมกับตราสินค้าของกลุ่มขึ้นมาใหม่ที่ตรงตามอัตลักษณ์ของกลุ่มและชุมชน โดยให้ความสำคัญกับความสวยงาม ทันสมัย โดดเด่น จดจำได้ง่าย และมีมาตรฐาน ซึ่งจะช่วยเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันทางการตลาดให้กับกลุ่มได้อีกช่องทางหนึ่ง ประกอบกับหากลูกค้าสามารถจดจำตราสินค้าและบรรจุกฎบัตรได้ดี ก็มีโอกาสดังกล่าวจะขายสินค้าได้มากขึ้นและมีรายได้ที่สูงขึ้นด้วย นอกจากนี้ประโยชน์ที่สำคัญอีกประการคือ เนื่องจากสมาชิกในกลุ่มถือได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่มีรายได้ไม่แน่นอนและไม่สูงมากนัก จึงสามารถใช้เป็นแนวทางในการวางแผนปรับปรุง พัฒนา ส่งเสริมให้ประชาชนมีรายได้ที่สูงขึ้น เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมและเศรษฐกิจในชนบทต่อไป

¹ ต่อจากส่วนนี้ไปกรกล่าวถึงกลุ่มทอผ้าไหมบ้านบาง จะเรียกสั้น ๆ ว่า “กลุ่ม”

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ชุมชนและอัตลักษณ์กลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง ตำบลหนองหลวง อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย
2. เพื่อออกแบบบรรจุภัณฑ์สินค้าวัฒนธรรมและตราสินค้าให้สอดคล้องกับอัตลักษณ์ชุมชนและกลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง ตำบลหนองหลวง อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

การทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดสินค้าวัฒนธรรม

สินค้าวัฒนธรรม (Cultural Product) เป็นสินค้าและบริการที่มีวัฒนธรรมฝังตัวเป็นส่วนหนึ่งของสินค้าและบริการนั้น การที่ผู้บริโภคซื้อสินค้าและบริการใดมาบริโภคก็ตามสิ่งที่ผู้บริโภคได้รับมาจึงไม่ใช่เฉพาะตัวสินค้า แต่ยังได้วัฒนธรรมที่ฝังตัวในสินค้าและบริการนั้นมาด้วย (รังสรรค์ ณะพรพันธุ์, 2539 อ้างถึงใน วุฒิชัย สว่างแสง, 2565: น. 87) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งสินค้าวัฒนธรรมจัดอยู่ในกลุ่มทุนวัฒนธรรม (Cultural Assets) หมายถึง สิ่งดีงามที่มีอยู่เดิมของสังคมที่สั่งสมสืบทอดกันมา จนเกิดการต่อยอดทุนทางวัฒนธรรมให้เกิดคุณค่าทางสังคมและมูลค่าทางเศรษฐกิจอย่างเป็นรูปธรรม (ประวิทย์ ฤทธิบูลย์, 2563) โดยส่วนสำคัญของสินค้าวัฒนธรรมจะมีรากฐานมาจากความเชื่อ จนนำมาสู่การผลิตสินค้าเพื่อทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม ความเชื่อที่เป็นรากฐานของสินค้านั้น จะต้องมิลักษณะของที่ถูกลดค่าและประกอบสร้างความเชื่อในความหมายต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการปัจจัยในการดำรงชีพของคนในยุคปัจจุบัน จนนำมาสู่การผลิตเป็นสินค้าวัฒนธรรม (วุฒิชัย สว่างแสง, 2565) สินค้าวัฒนธรรมจึงเป็นการผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Culture) กับวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Culture) โดยไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างสิ้นเชิง

ยกตัวอย่างสินค้าวัฒนธรรมของอีสาน ได้แก่ สินค้าวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เช่น “ก่องข้าว” เป็นจักสานที่มีทุกหลังคาเรือน และคนอีสานเชื่อว่าจะสะท้อนถึงการมีอยู่มีกิน ความอุดมสมบูรณ์ แต่เดิมที่มีเป้าหมายและคุณค่าสำหรับใส่ข้าวเพื่อบริโภคเท่านั้น ได้กลายมาเป็นสินค้าที่ระลึก สินค้าสำหรับใส่สิ่งของขนาดเล็ก จนถูกให้ความหมายใหม่ในเชิงพาณิชย์มากขึ้น (พัชนี เมืองสร และวิยุทธ์ จำรัสพันธุ์, 2556) ส่วนสินค้าวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น “ความเชื่อเรื่องพญานาค” ถือเป็นความเชื่อที่เป็นนามธรรม แต่ในทางปฏิบัติได้มีการรื้อฟื้นและประกอบสร้างความเชื่อเรื่องพญานาคให้กลายเป็นจุดขายเชิงพาณิชย์ ขยายไปสู่การผลิตสินค้าวัฒนธรรมชนิดต่าง ๆ จนเกิดการผสมผสานกันให้กลายเป็นสิ่งที่จับต้องได้หรือสินค้า ได้แก่ สัญลักษณ์รูปพญานาค การผลิตสินค้าและบริการ เกิดการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจ สามารถสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนจากพื้นฐานของความเชื่อทางวัฒนธรรม (วุฒิชัย สว่างแสง, 2565) ดังนั้นจากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นไม่ว่าจะเป็น “ก่องข้าว” และ “ความเชื่อเรื่องพญานาค” ก็ได้สะท้อนถึงการผสมผสานกันของวัฒนธรรมทั้งสองประเภทได้อย่างชัดเจน

เห็นได้ว่า หากมองสินค้าวัฒนธรรมก็จะเห็นอัตลักษณ์ชุมชน (Community Identity) หรืออัตลักษณ์วัฒนธรรม (Cultural Identity) ซ่อนอยู่ในตัวสินค้าเหล่านั้นด้วย เนื่องจากอัตลักษณ์ (Identity) หมายถึง

ลักษณะเฉพาะของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งทำให้สิ่งนั้นเป็นที่รู้จักหรือจำได้ (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2550) อัตลักษณ์ จึงเป็นการบ่งบอกตัวตน ความพิเศษ ความเป็นหนึ่งเดียวที่มีความแตกต่างจากคนอื่น กลุ่มอื่น ส่วนอัตลักษณ์ชุมชนก็คือ ความเป็นลักษณะเฉพาะของชุมชน ทั้งทางรูปธรรมและนามธรรม (เมธาวิ จำเนียร, 2562) และเห็นถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีในการปฏิบัติที่มีความโดดเด่น ความเป็นอัตลักษณ์จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง (สุกานดา ถิ่นฐาน และอนุชา แผงเกษร, 2566) ส่วนในงาน กาญจนา แก้วเทพ (2549 อ้างถึงใน เมธาวิ จำเนียร, 2562: น. 239) ได้ให้ความหมายอัตลักษณ์คือ อำนาจที่เราจะนิยามตัวตนได้ว่า เราเป็นใคร เหมือนหรือต่างจากคนอื่นอย่างไร และตัวตนของเราจะดำรงพื้นที่อยู่ในสังคมใหญ่ได้อย่างไร การดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ในแต่ละชุมชน จึงต้องอาศัยพื้นที่ที่จะสื่อสารความเป็นตัวตนของท้องถิ่นให้กับทั้งตนเองและคนอื่น ๆ ที่อยู่ภายนอกชุมชน ดังนั้นการวัดอัตลักษณ์ จึงเป็นการบอกกับตัวเองว่า “เราเป็นใคร” และบอกให้คนอื่นรับรู้ ว่า “เราเป็นใคร” “เรามีลักษณะอย่างไร”

จากการประมวลความหมายข้างต้นผู้วิจัยจึงสรุปว่า สินค้าวัฒนธรรม ไม่ใช่สินค้าที่หาซื้อได้ตามตลาดหรือห้างสรรพสินค้าโดยทั่วไป แต่เป็นสินค้าที่แฝงด้วยคุณค่าทางวัฒนธรรม ความเชื่อ เรื่องเล่า และสะท้อนถึงอัตลักษณ์หรือลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่ โดยสินค้าวัฒนธรรมจะมีคุณค่าและมูลค่าผสมผสานกัน จึงทำให้สินค้าวัฒนธรรมบางอย่างมีคุณค่าทางจิตใจร่วมกับมูลค่าทางเศรษฐกิจ ส่วนการนำแนวคิดสินค้าวัฒนธรรมมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ จะนำมาผสมผสานกับแนวทางการศึกษาอัตลักษณ์ชุมชน เพื่อให้เห็นร่องรอยของสินค้าวัฒนธรรมที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ โดยการวิจัยครั้งนี้ จะเน้นการนำเสนอสินค้าวัฒนธรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์ชุมชน เพื่อนำมาสู่การออกแบบบรรจุภัณฑ์และตราสินค้าต่อไป

2. แนวคิดการออกแบบบรรจุภัณฑ์ชุมชน

บรรจุภัณฑ์ (Packaging) เป็นสิ่งห่อหุ้มให้กับสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ ซึ่งทำหน้าที่รักษาสภาพสินค้าให้คงอยู่ในสภาพที่ดี ป้องกันสิ่งที่อยู่ภายในให้คงสภาพเดิม เกิดความสะดวกในการใช้สอยและมีความปลอดภัยในการขนส่งไปยังผู้บริโภค (กษมา สุรเดชา และคณะ, 2563) บรรจุภัณฑ์ยังทำหน้าที่เป็นพนักงานขายเงียบในร้านค้า การออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่ดีจึงควรตอบโจทย์ทางการตลาดผ่านวัสดุ รูปทรง สี และกราฟิก (Graphic) ให้ลงตัว เพื่อดึงดูดความสนใจและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้า (รัชฎาพร ใจมั่น, 2565) บรรจุภัณฑ์จึงมีความสำคัญร่วมกับสินค้าที่อยู่ภายใน ส่วนการออกแบบบรรจุภัณฑ์ชุมชนนั้น เนื่องจากสินค้าชุมชนถือได้ว่าเป็นสินค้าวัฒนธรรมที่มีอัตลักษณ์และความโดดเด่นเป็นการเฉพาะ ดังนั้นบรรจุภัณฑ์ของสินค้าประเภทนี้ จึงควรบอกเล่าเรื่องราวและเนื้อหาของสินค้าด้วย (ณปภัช จันทร์เมือง, 2561) และต้องมีความทันสมัย พร้อมกับคำนึงถึงความแข็งแรงและความสะดวกในการใช้งาน ผสานกับการสื่อความเป็นธรรมชาติของสินค้าชุมชนจดจำได้ง่าย แต่เมื่อดูในภาพรวมแล้วกลับดูหยาบ (ปณณณ์ช ธนัทพรชรัตน์, 2561) ดังนั้นบรรจุภัณฑ์สินค้าชุมชนจึงมีบทบาทอย่างมากในการส่งเสริมการขายและเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าได้เป็นอย่างดี

ด้วยเหตุนี้บรรจุภัณฑ์จึงมีความสำคัญเป็นอย่างมากและเป็นองค์ประกอบหลักที่ผู้ผลิตนำมาเป็นเครื่องมือสำหรับการแข่งขัน ซึ่งถ้าตัวสินค้าหรือผลิตภัณฑ์มีฐานะเป็นพระเอก บรรจุภัณฑ์ก็เปรียบเสมือนพระรองที่นำมาเน้นย้ำการบริการตัวเองเป็นผู้ช่วยชาย เพราะสามารถแสดงตัวต่อลูกค้าได้อย่างรวดเร็ว ดังนั้นสินค้า

และบรรจุภัณฑ์จึงเป็นของคู่กันมาตลอด ยิ่งสินค้ามีการคิดค้นการผลิตและการแข่งขันมากเท่าใด บรรจุภัณฑ์ก็ควรได้รับการพัฒนาขึ้นไปมากเท่านั้น บรรจุภัณฑ์จึงมีความสำคัญสำหรับสินค้าและการตลาดอย่างจะขาดเสียซึ่งสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ได้ (มงคล ชนินทรสงขลา, 2559) ทั้งนี้การออกแบบบรรจุภัณฑ์ควรให้ความสำคัญกับองค์ประกอบทางเรขาคณิต (Graphic Elements) เพื่อให้เกิดรูปแบบของเรขาคณิตโดยรวมที่เหมาะสมประกอบด้วย 1) สี ได้แก่ สีส่วนรวม (Tonality) ของบรรจุภัณฑ์ 2) ภาพ ได้แก่ ภาพที่ใช้เป็นพื้นหน้า (Foreground) และพื้นหลัง (Background) 3) สัญลักษณ์ ได้แก่ ตราสินค้า (Brand) เฉพาะที่เป็นภาพ และสัญลักษณ์ภาพ (Pictographs) 4) ตัวอักษร ได้แก่ ตัวอักษร (Letter) และกลุ่มคำโฆษณาชวนเชื่อ (Slogan) และ 5) การจัดองค์ประกอบบนบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสม (ฉัตร อุไรรัตน์, 2559) สำหรับการออกแบบเรขาคณิตบนบรรจุภัณฑ์ของสินค้าชุมชนก็มีหลักการที่จะต้องคำนึงถึงไม่แตกต่างกัน แต่ทุกส่วนจะต้องมาจากคุณลักษณะเฉพาะของสินค้าและพื้นที่หรือชุมชนเท่านั้น เพื่อสร้างจุดขายที่แตกต่าง ซึ่งจะทำให้เกิดงานที่เป็นอัตลักษณ์อันโดดเด่นของบรรจุภัณฑ์และพื้นที่ชุมชนนั้น ๆ ด้วย (อุษณิษา พลศิลป์ และวิไล อัสวเดชศักดิ์, 2566)

ด้านการออกแบบบรรจุภัณฑ์ชุมชนที่ดี ควรให้ชุมชน กลุ่มอาชีพ หรือบุคคลที่จะนำบรรจุภัณฑ์ไปใช้เข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ด้วย (ปณณณช ธนัทพรชรัตน์, 2561; ธนิง ชาญกิจชัยโย, 2565) ส่วนปัญหาที่พบเกี่ยวกับบรรจุภัณฑ์ชุมชนคือ วัสดุที่นำมาใช้สำหรับทำบรรจุภัณฑ์ไม่เหมาะสมในการขนส่งและไม่ทนเสริมการเป็นของฝากและของที่ระลึก ไม่ได้มาตรฐาน ขาดการสะท้อนความเป็นอัตลักษณ์ชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นประเด็นสำคัญต่อการตัดสินใจไม่ซื้อสินค้าด้วย (วัชรภรณ์ ชัยวรรณ และคณะ, 2566) ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การออกแบบบรรจุภัณฑ์ชุมชนได้มีความสำคัญต่อสินค้าและรายได้ของชุมชนด้วย

ส่วนการนำแนวคิดการออกแบบบรรจุภัณฑ์ชุมชนมาใช้สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้เทคนิคกระบวนการมีส่วนร่วมจากกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลอัตลักษณ์ชุมชนและอัตลักษณ์สินค้าวัฒนธรรมที่แท้จริงและตรงตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ถัดมาเมื่อได้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์แล้วก็จะนำมาสู่การออกแบบบรรจุภัณฑ์ โดยคำนึงถึงการสื่อความหมายของสินค้าวัฒนธรรม ซึ่งจะปรากฏสัญลักษณ์ภาพ ข้อความ เรื่องเล่า การใช้และการเก็บรักษาสินค้าในบรรจุภัณฑ์ด้วย ส่วนด้านโครงสร้างและขนาดของบรรจุภัณฑ์จะเน้นรูปทรง รูปร่างและขนาดที่เหมาะสม ทันสมัย แข็งแรง สะดวกในการใช้งานและเหมาะสมในการเป็นของฝากและของที่ระลึก นอกจากนี้ยังพิจารณาถึงต้นทุนของบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสมด้วย

3. แนวคิดการออกแบบตราสินค้าชุมชน

ตราสินค้า (Brand) เป็นสัญลักษณ์ทางการตลาดที่ซับซ้อนและสามารถสื่อความหมายได้หลายระดับ การสร้างตราสินค้าจึงเป็นศิลปะและเป็นพื้นฐานของการตลาด โดยสมาคมการตลาดแห่งสหรัฐอเมริกาได้ให้นิยามของตราสินค้าว่าเป็น ชื่อ วลี เครื่องหมาย สัญลักษณ์ หรือการออกแบบ หรือสิ่งเหล่านี้ร่วมกัน เพื่อใช้ระบุสินค้าหรือบริการเป็นของผู้ขายและเพื่อแสดงความแตกต่างจากคู่แข่ง (Kotler, 2004) นอกจากนี้ตราสินค้ายังเป็นสัญลักษณ์ที่ระบุถึงสินค้าหรือบริการของผู้ขายที่ถ่ายทอดตัวตนและคำสัญญาของเจ้าของตราสินค้าที่มีต่อลูกค้าด้วย (ธนภณ นิธิเชาวกุล, 2558) ดังนั้น ตราสินค้าจึงมีความหมายทั้งในระดับรูปธรรมและ

นามธรรม กล่าวคือ ระดับรูปธรรม หมายถึง สัญลักษณ์ เครื่องหมายการค้า ชื่อเรียกสินค้า ที่สร้างขึ้นอย่าง สร้างสรรค์ให้ลูกค้าสนใจและจดจำได้ ส่วนระดับนามธรรม หมายถึง คุณค่าหลักที่บ่งบอกให้รู้ว่าตราสินค้านี้คืออะไร มีอัตลักษณ์เฉพาะอย่างไร เป็นอัตลักษณ์เฉพาะที่คู่แข่งไม่สามารถลอกเลียนแบบได้ (วงหทัย ต้นชีวะวงศ์, 2548) ทำให้การออกแบบตราสินค้าต้องตอบสนองทั้งในระดับรูปธรรมและระดับนามธรรม หรือสามารถวัดได้ทั้งในด้านที่จับต้องได้ (Tangible Value) ซึ่งเป็นคุณลักษณะเชิงกายภาพ เช่น สี ขนาด ปริมาณ และด้านที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Value) ซึ่งเป็นคุณค่าและคุณลักษณะเชิงความรู้สึก เช่น คุณค่าที่ผู้บริโภคจะได้รับจากตราสินค้า อารมณ์ ความรู้สึกที่มีความแตกต่างจากคู่แข่ง (ฉัตรชัย พิศพล, 2563)

โดยตราสินค้าที่ดีจะต้องชี้แนะบางสิ่งบางอย่างเกี่ยวกับคุณประโยชน์ของผลิตภัณฑ์ คุณภาพผลิตภัณฑ์ ออกเสียงง่าย ระลึกถึงและจดจำง่าย มีลักษณะเด่น ไม่มีความหมายในทางลบหรือความหมายแฝงที่ไม่เหมาะสม (Kotler, 2004) เพราะตราสินค้าจะกลายเป็นตัวแทนของเจ้าของตราสินค้าและผลิตภัณฑ์ (ฉัตรชัย พิศพล, 2563) ซึ่งหากออกแบบตราสินค้าได้ดี จะสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันทางธุรกิจให้กับผลิตภัณฑ์ด้วย เนื่องจากตราสินค้าจะทำหน้าที่เชื่อมโยงคุณค่าเข้ากับหน้าที่ใช้สอยให้เกิดการรับรู้แก่ผู้บริโภค จนกลายเป็นการสร้างมูลค่าให้กับตราสินค้าซึ่งก็เท่ากับเป็นการสร้างมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ไปในตัวด้วย (จิษย์รัศย์ ศิริไพล์ และทิตติพงษ์ สุทธิรัตน์, 2564) ดังนั้น การเกิดความภักดีต่อตราสินค้า (Brand Loyalty) และสามารถจดจำตราสินค้าได้ จึงถือเป็นเป้าหมายสำคัญทางการตลาด อันจะนำไปสู่พฤติกรรมการณ์ซื้อที่ภักดีของผู้บริโภค นอกจากนี้ความภักดีต่อตราสินค้าจะนำไปสู่ความได้เปรียบทางการตลาดอย่างเช่น ช่วยลดต้นทุนทางการตลาด ช่วยรักษาลูกค้ารายเดิมและเกิดพฤติกรรมการณ์ซื้อซ้ำ ช่วยเพิ่มลูกค้ารายใหม่ และใช้ประโยชน์ทางการค้าได้มากยิ่งขึ้นด้วย (หมะหมุด หะยิหมัด และก่อพงษ์ พลโยธา, 2555)

ด้านการออกแบบตราสินค้าชุมชนนั้น นอกจากจะต้องคำนึงตามหลักการข้างต้นแล้ว การสร้างตราสินค้าชุมชนที่ดีและเป็นที่ยอมรับจะต้องให้ความสำคัญกับการใช้ภาษาที่ง่ายและเหมาะสมในการตั้งชื่อสามารถสื่อสารได้อย่างชัดเจน มีความแตกต่าง มีความสัมพันธ์กับสินค้า มีความทันสมัยและสามารถจดจำได้ง่าย (ฐิตา ทิพ ปานโรจน์ และธนิษฐ์รัฐ รัตนพงศ์ปัญญา, 2566) รวมถึงการนำลักษณะเฉพาะของพื้นที่มาปรับใช้และเล่นคำ เช่น ชื่ออำเภอบัวใหญ่ เล่นคำเป็น Big Bua หรือบิ๊กบัว (ศศิครดา พันธุ์วิเศษศักดิ์ และคณะ, 2562) หรือการนำลายของผ้าหรือผลิตภัณฑ์มาเป็นส่วนหนึ่งของตราสินค้า (จินตพัฒน์ วศินชุตินวัต และกฤษฎา คูพันธ์, 2564) ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ตราสินค้าได้เป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่การสร้างคุณค่าและความเป็นตัวตน พร้อมกับสนับสนุนให้เกิดการยอมรับและตัดสินใจซื้อ เพราะตราสินค้าได้ทำหน้าที่ในการสื่อสารทางการตลาดไปยังผู้บริโภค สามารถสร้างความรู้สึกประทับใจ จนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการณ์ซื้อสินค้า ซึ่งจะนำไปสู่การซื้อซ้ำจนกลายเป็นความภักดีในตราสินค้าในที่สุดด้วย (ธนภณ นิธิเชาวกุล, 2558)

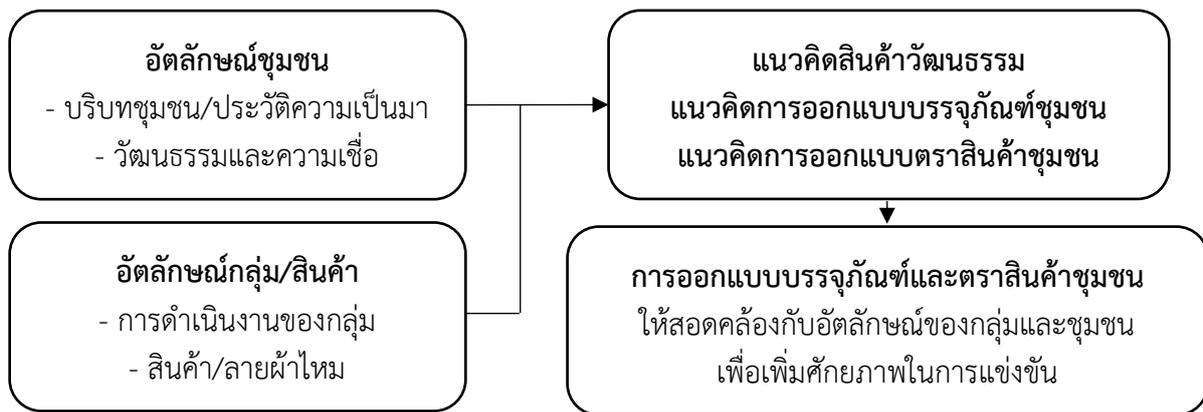
ส่วนการนำแนวคิดการออกแบบตราสินค้าชุมชนมาใช้สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้เทคนิคและวิธีการที่ผสมผสานร่วมกับแนวคิดการออกแบบบรรจุภัณฑ์ชุมชนดังที่กล่าวไว้แล้ว เพื่อให้ได้บรรจุภัณฑ์และตราสินค้าที่สอดคล้องกันและตรงตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย มีความทันสมัย จดจำง่าย สื่อสารได้อย่างชัดเจน เนื่องจากตราสินค้ากับบรรจุภัณฑ์จะทำหน้าที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน ประกอบกับในการออกแบบ

บรรจุภัณฑ์ที่ย่อมปรากฏตราสินค้าในบรรจุภัณฑ์ด้วย ทำให้ตราสินค้ากลายเป็นส่วนหนึ่งของบรรจุภัณฑ์ จนบางครั้งอาจเรียกรวมกันว่าบรรจุภัณฑ์เท่านั้น ถึงแม้ทั้งสองส่วนจะมีความแตกต่างกันในเชิงรายละเอียดก็ตาม

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้นำ 3 แนวคิดมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ 1) แนวคิดสินค้าวัฒนธรรม 2) แนวคิดการออกแบบบรรจุภัณฑ์ชุมชน และ 3) แนวคิดการออกแบบตราสินค้าชุมชน โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีเป้าหมายสำคัญคือ เพื่อให้ได้บรรจุภัณฑ์และตราสินค้าที่สะท้อนอัตลักษณ์ของกลุ่มและชุมชน มีมาตรฐาน จดจำง่าย และสามารถสื่อสารความเป็นสินค้าวัฒนธรรมได้ ซึ่งจะช่วยเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับสินค้า พร้อมกับขยายตลาดและฐานลูกค้าให้กว้างขึ้นจากระดับพื้นที่เป็นระดับภูมิภาคและระดับประเทศต่อไป

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ที่มา: สุนิตย์ เหมนิล (2567)

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) จากพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจงคือ กลุ่มทอผ้าไหมบ้านบาง เนื่องจากเป็นวิสาหกิจชุมชนที่มีการก่อตั้งมานาน มีความเข้มแข็ง สินค้าได้รับมาตรฐานและมีความโดดเด่น แต่บรรจุภัณฑ์ยังไม่ตรงกับอัตลักษณ์และยังไม่สอดคล้องกับความต้องการ โดยการเข้าร่วมวิจัยนี้เกิดขึ้นจากความสมัครใจ

ขอบเขตการวิจัย ด้านระยะเวลา ระหว่างกรกฎาคม 2567 – ธันวาคม 2567 ด้านเนื้อหาครอบคลุมบริบทและอัตลักษณ์ชุมชน ประวัติความเป็นมาและลักษณะการดำเนินงานของกลุ่ม อัตลักษณ์และความโดดเด่นของสินค้า หน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้อง รายละเอียดและความต้องการบรรจุภัณฑ์ตัวใหม่

ผู้ให้ข้อมูลและการเก็บข้อมูลภาคสนาม ได้กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่หนึ่ง ซึ่งเป็นกลุ่มหลักคือ สมาชิกกลุ่มทอผ้าไหมบ้านบาง จำนวน 12 คน กลุ่มที่สอง ผู้บริหารท้องถิ่น ผู้นำชุมชนและ

ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 5 คน กลุ่มที่สาม นักวิชาการ จำนวน 3 คน โดยสามกลุ่มแรกจะใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) และกลุ่มที่สี่ กลุ่มลูกค้า จำนวน 5 คน จะใช้วิธีการเลือกแบบบังเอิญ (Accidental Sampling) รวมเป็นจำนวนทั้งสิ้น 25 คน การเก็บข้อมูลภาคสนามใช้การสัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคลและการสนทนากลุ่ม โดยใช้กรอบเค้าโครงการสัมภาษณ์ที่ออกแบบไว้ ร่วมกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ซึ่งจะให้ความสำคัญกับจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์อย่างเคร่งครัด เช่น การชี้แจงรายละเอียด การเข้าร่วมและการถอนตัวโดยสมัครใจ การขออนุญาตถ่ายภาพและบันทึกเสียง สิทธิ์ที่จะให้หรือไม่ให้ข้อมูล เป็นต้น

กระบวนการออกแบบบรรจุกฎเกณฑ์ ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเก็บข้อมูลภาคสนามและทำการสรุปข้อมูลเบื้องต้น

ขั้นตอนที่ 2 ออกแบบบรรจุกฎเกณฑ์ตัวใหม่

ขั้นตอนที่ 3 ร่างต้นแบบบรรจุกฎเกณฑ์ตัวใหม่ เพื่อคัดเลือกรูปแบบที่เหมาะสม

ขั้นตอนที่ 4 นำร่างต้นแบบบรรจุกฎเกณฑ์ตัวใหม่ผ่านการคัดเลือก ให้โรงพิมพ์ประเมินราคา

ขั้นตอนที่ 5 นำต้นแบบบรรจุกฎเกณฑ์ไปทดสอบ/ไปใช้งานจริงกับลูกค้า

ขั้นตอนที่ 6 ประเมินผลหลังการนำบรรจุกฎเกณฑ์ไปทดสอบ/ไปใช้งานจริงกับลูกค้า

ขั้นตอนที่ 7 นำผลการทดสอบ/ผลการประเมินมาวิเคราะห์และสรุปผลการศึกษา

การตรวจสอบข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการนำเสนอผลการวิจัย การตรวจสอบคุณภาพของข้อมูลใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) เพื่อพิสูจน์ว่า ข้อมูลที่ได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ โดยตรวจสอบที่มาจาก 3 แหล่ง ได้แก่ กลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง ผู้บริหารท้องถิ่น ผู้นำชุมชน มาสอบถามกัน และวิธีการเก็บข้อมูลที่แตกต่างกัน ได้แก่ การสัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม มาสอบถามกัน เพื่อให้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือ (Credibility) ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอผลการวิจัย จะเป็นการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และสรุปเป็นข้อความบรรยาย (Descriptive) ส่วนการอภิปรายผลจะเป็นการตีความเชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปเชิงอุปนัย

ผลการวิจัย

1. อัตลักษณ์ชุมชนบ้านแบงและอัตลักษณ์กลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง

1.1 อัตลักษณ์ชุมชนบ้านแบง คำว่า “แบง” ซึ่งเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านนั้น มาจากชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่งที่คนในพื้นที่เรียกว่า “ต้นสะแบง หรือตะแบง” (ปราชญ์ชาวบ้าน, สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2567) ซึ่งมีชื่อสามัญว่า “ยางกราด” เป็นไม้ยืนต้น สูงประมาณ 15-30 เมตร เปลือกลำต้นแตกเป็นร่อง สีน้ำตาลหรือสีเทา มีดอกเชื่อมติดกันปลายแยกคล้ายกังหันเป็นปีกยาว 2 ปีก ซึ่งในอดีตต้นสะแบงในหมู่บ้านมีเป็นจำนวนมากและดอกมีสีส้มสดุดตา ทำให้ชาวบ้านเลือกนำมาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านแบง” หรือบ้านที่มีต้นสะแบงเป็นจำนวนมาก (ปราชญ์ชาวบ้าน, การสัมภาษณ์, 14 กันยายน 2567) อนึ่งในประเด็นสีของดอกสะแบงได้เกิดการระบุสีที่แตกต่างกัน เช่น สีแดงอมชมพู สีแดงอมเลือดหมู สีม่วงอมชมพู หรือแม้แต่สีน้ำตาล โดยผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าอาจเป็นการระบุในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ช่วงโตเต็มที่จะมีสีแดงอมชมพู ถัดมาจะ

เปลี่ยนเป็นสีแดงอมเลือดหมู สีม่วงอมชมพู และเมื่อร่วงหล่นจะเป็นสีน้ำตาล แต่กลุ่มระบุว่าต้องการให้สีดอก
 สะแบงที่จะนำไปสู่การออกแบบเป็นสีที่เป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มตน โดยการผสมผสานระหว่างสีดอกสะแบง สี
 มดง่ามและสีที่นิยมในท้องถิ่น กลายเป็นสีของความอุดมสมบูรณ์ตามนิยามของกลุ่ม จึงได้เลือกและกำหนดให้
 เป็นสีม่วงอมชมพู ดังนั้นการใช้สีสำหรับออกแบบบรรจุภัณฑ์และตราสินค้าในครั้งนี้จึงอิงตามสีที่กลุ่มต้องการ

ด้านประวัติความเป็นมา เดิมพื้นที่ของบ้านแบงในปัจจุบันเคยเป็นส่วนหนึ่งของหมู่บ้านเลิศไทร
 มาก่อน ซึ่งมีลักษณะเป็นที่นาและป่า ต่อมาเมื่อมีผู้คนอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้น ในปี พ.ศ.
 2439 จึงขอแยกหมู่บ้านและจัดตั้งเป็นบ้านแบง (ปราษฎ์ชาวบ้าน, การสัมภาษณ์, 14 กันยายน 2567) ปัจจุบัน
 มีจำนวน 162 ครัวเรือน ประชากรรวม 608 คน ลักษณะของหมู่บ้านหากประเมินจากการใช้ประโยชน์จาก
 ที่ดินและอาชีพของคนในชุมชน ก็ถือว่าเป็นหมู่บ้านชนบท เนื่องจากมีระดับการพัฒนาทางโครงสร้างพื้นฐาน
 และเศรษฐกิจค่อนข้างน้อย ซึ่งประชากรส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 80 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ด้านศาสนา
 และความเชื่อ ประชากรเกือบทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ (องค์การบริหารส่วนตำบลหนองหลวง, ม.ป.ป.)
 นอกจากความเชื่อเกี่ยวกับหลักศาสนาแล้ว ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ เช่น การเคารพผี
 บรรพบุรุษและผีเจ้าที่ การเคารพที่ดินทำกินและแหล่งน้ำที่ให้ความอุดมสมบูรณ์ โดยจะมีการบูชาและกราบ
 ไหว้ขอขมา (Apologize) กับสิ่งที่ล่วงเกินในวันสำคัญ ซึ่งส่วนใหญ่จะตรงกับวันสำคัญทางศาสนาและวันสำคัญ
 ตาม “ฮีต 12” หรือประเพณี 12 เดือนของชาวอีสาน (ผู้นำชุมชน, การสัมภาษณ์, 14 กันยายน 2567)

นอกจากนี้ ชาวบ้านยังมีความเชื่อเรื่องพญานาคและได้ถูกผลิตซ้ำกลายเป็นงานบุญประเพณีใน
 หลายระดับ พร้อมกับความเชื่อที่เป็นนามธรรมได้ถูกประกอบสร้างให้เกิดสัญลักษณ์และกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม
 เช่น การรำบวงสรวงบูชาพญานาค การทำผ้าทอลายพญานาค (กลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง, การสัมภาษณ์, 21
 สิงหาคม 2567) และจากการสำรวจภาคสนามพบว่า ในพื้นที่ได้มีสัญลักษณ์พญานาคปรากฏตามวัดต่าง ๆ
 ด้วย ทั้งวัดกุตแคน วัดจันทรงษี และวัดอื่น ๆ ทำให้เห็นได้ว่า ในพื้นที่ที่มีความเชื่อเรื่องพญานาคและได้ผลิตซ้ำ
 ความเชื่อในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป และนำมาสู่การปรับแต่งเป็นลายผ้าทอของกลุ่มด้วย จึงเป็นความเชื่อ
 ที่เชื่อมโยงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ชุมชนได้อย่างชัดเจน โดยความเชื่อและแนวปฏิบัติดังกล่าวสอดคล้องกับพจนาน
 มูลทรัพย์ (2564) ที่ชี้ให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องพญานาค (Naga) เป็นความเชื่อดั้งเดิมในภาคอีสานโดยเฉพาะ
 แถบลุ่มน้ำโขง ซึ่งเชื่อว่าพญานาคมิบบทบาทต่อการสร้างบ้านแปงเมืองและสร้างแม่น้ำสายสำคัญ ทำให้
 กลายเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ ความศักดิ์สิทธิ์ จนนำมาสู่การสร้างสรรคประเพณี ประติมากรรม
 และผลิตภัณฑ์ที่มีสัญลักษณ์พญานาคปรากฏขึ้นจำนวนมาก (พจนาน มูลทรัพย์, 2564) นอกจากนี้ในอดีต
 พญานาคยังเคยถูกผนวกเป็นแหล่งอ้างอิงของอำนาจศักดิ์สิทธิ์และความชอบธรรมในการเลื่อนสถานะทาง
 สังคมและการเมืองของกลุ่มผู้นำ ชนชั้นปกครองและพระสงฆ์ด้วย (สตีเยพันธ์ คชมิตร, 2546) ทำให้สถานะ
 ของพญานาคยิ่งทวีความสำคัญมากขึ้นและกลายเป็นสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ที่จับต้องได้ในปัจจุบัน

1.2 อัตลักษณ์กลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง “กลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง” ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 12
 คน เป็นเพศหญิงทั้งหมด อายุเฉลี่ย 60 ปี (สมาชิกที่อายุสูงสุด 67 ปี ต่ำสุด 41 ปี) การรวมกลุ่มเกิดขึ้นจาก
 ความตั้งใจของสมาชิกในกลุ่มซึ่งส่วนใหญ่มีพื้นฐานในการทอผ้ามาก่อน ดังคำบอกเล่าของสมาชิกในกลุ่มว่า

“แต่ก่อนชาวบ้านเราการทอผ้า เป็นพื้นฐานสำคัญของผู้หญิงทุกคน หากใครทอไม่เป็นก็จะอายเขา ไม่ใช่อายเฉพาะตัวเอง พ่อ-แม่ ก็อายด้วย เพราะเขาถือว่าเป็นคนไม่เอาไหน ดังนั้นผู้หญิงรุ่นแม่ (หมายถึงสมาชิกในกลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง-ผู้วิจัย) จึงทอผ้ามาตั้งแต่เด็ก ตั้งแต่ 9-10 ปี ก็เริ่มฝีกทอกันแล้ว ไม่ใช่เพิ่งมาทอตอนรวมกลุ่มกัน”

(กลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง, การสัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2567)

ดังนั้นเมื่อมีทักษะเรื่องการทอผ้าเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว และต่อมาเมื่อได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานรัฐทำให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกัน เพื่อให้การดำเนินงานเป็นระบบ และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ด้วย โดยจัดตั้งกลุ่มทอผ้าในปี พ.ศ. 2549 ภายใต้ชื่อ “กลุ่มวิสาหกิจชุมชนเลี้ยงหม่อนไหมบ้านแบง” ซึ่งได้รับการจดทะเบียนตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน 2548 เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2549 ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2564-2565 ได้มีโครงการยกระดับเศรษฐกิจและสังคมรายตำบลแบบบูรณาการ (University to Tambol: U2T) เข้ามาช่วยพัฒนาระบบการบริหารงาน โดยผลพวงหนึ่งได้ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนชื่อกลุ่มเพื่อให้จดจำได้ง่ายขึ้น จึงกลายเป็น “กลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง” ซึ่งชื่อนี้ได้ถูกใช้มาจนถึงปัจจุบัน

ส่วนสินค้าของกลุ่มมี 2 ประเภทคือ หนึ่ง เส้นไหม ซึ่งสินค้าประเภทนี้จะจำหน่ายให้เฉพาะสมาชิกในกลุ่มเท่านั้น เพื่อให้สมาชิกในกลุ่มนำไปทอผ้าไหมต่อไป และสินค้าประเภทที่สองคือ ผ้าไหมทอมือ เป็นสินค้าหลักของทางกลุ่ม ซึ่งจะจำหน่ายให้กับบุคคลทั่วไป โดยเป็นผ้าทอมือที่มีคุณภาพมีลายและสีที่สวยงามเป็นที่ยอมรับ เกิดจากความใส่ใจและการสั่งสมประสบการณ์ของผู้ทอมาอย่างยาวนาน ทั้งนี้ หากพิจารณาในแง่ของการบริหารงานแล้ว สิ่งที่กลุ่มมองว่าเป็นลักษณะเฉพาะแบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่

1) อัตลักษณ์ด้านสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ กลุ่มมีสินค้าคือ “ผ้าไหมทอมือ หรือผ้าทอ” ซึ่งในนิยามของกลุ่มแล้ว “ผ้าทอ” ไม่ใช่สินค้าที่ทำขึ้นมาขายเท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่สะท้อนความสามัคคี ความขยันหมั่นเพียรและความพยายาม ตลอดจนลายผ้าทอยังได้เห็นถึงวัฒนธรรมและความเชื่อที่ปรากฏอยู่บนผืนผ้าด้วย ดังนั้นการทอผ้าจะต้องมีความพิถีพิถันและความเอาใจใส่ ค่อยเป็นค่อยไป ไม่เร่งรีบตามรายการสั่งซื้อ (Order) ของลูกค้า จนทำให้คุณภาพและมาตรฐานลดลง ดังคำบอกเล่าของสมาชิกในกลุ่มว่า

“พวกเรารักในการทอผ้า รักในอาชีพนี้ เราจึงอยากทำสิ่งที่เรารักให้ออกมาดี ไม่ใช่เน้นทำเยอะ ๆ เพราะจะได้เงินเยอะ ๆ หากทำแบบนั้น คุณภาพผ้าก็จะไม่ได้ เราทำแบบใส่ใจทุกรายละเอียด เน้นที่คุณภาพ ทำให้ลูกค้าบางคนในช่วงแรกอาจตำหนิเราบ้างว่าทำช้า แต่เมื่อได้ผ้าไปใส่แล้วก็กลับมาชมเราว่า ผ้าเราสวย ผ้าเราดี คำชมแบบนี้ ทำให้เราหายเหนื่อย และทำให้เราอยากทำในอาชีพนี้ต่อไป”

(กลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง, การสัมภาษณ์, 20 กันยายน 2567)

การเน้นที่คุณภาพทำให้ผ้าทอมีความโดดเด่นและเป็นที่ยอมรับ นอกจากนี้ผ้าทอของทางกลุ่มยังมีลวดลายที่เป็นอัตลักษณ์ของตนเอง ด้วยการนำความเชื่อและอัตลักษณ์ชุมชนมาปรับแต่งเป็นลายผ้า

ทออย่างลงตัว ซึ่งทำให้แตกต่างจากลายผ้าทั่วไปหรือเป็นลายผ้าที่มีลักษณะเฉพาะในพื้นที่เท่านั้น ได้แก่ 1) ลายพญานาค 2) ลายเจดีย์รวงข้าว 3) ลายมดง่าม และ 4) ลายดอกสะแบง

2) อัตลักษณ์ด้านการบริหารงานที่เข้มแข็ง และการมีส่วนร่วมสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก คือ (1) “การบริหารงานภายใน” สมาชิกในกลุ่มทั้งหมดเป็นสมาชิกในชุมชนเดียวกันจึงมีความใกล้ชิดและผูกพันกันสูง ดังนั้นถึงแม้รายได้จากการจำหน่ายผ้าทอหรือจากกลุ่มจะไม่มากนัก แต่เมื่อระบบนิเวศและบรรยากาศในการทำงานดี ประกอบกับได้ทำงานในสิ่งที่ตนเองรัก ทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็งและอยู่ร่วมกันได้ และ (2) “การบริหารเครือข่ายภายนอก” กลุ่มมีการบริหารงานกับเครือข่ายภายนอก ทั้งระดับชุมชนด้วยการเข้าร่วมและสนับสนุนกิจกรรมที่ชุมชน วัด และโรงเรียนในพื้นที่จัดขึ้น พร้อมกับการสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานราชการภายนอกด้วย เช่น 1) องค์การบริหารส่วนจังหวัดหนองคาย 2) ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดหนองคาย 3) อำเภอเฝ้าไร่และสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเฝ้าไร่ 4) องค์การบริหารส่วนตำบลหนองหลวง 5) มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี เป็นต้น ภายใต้เงื่อนไขและผลลัพธ์ที่แตกต่างกัน

ผลจากการบริหารเครือข่ายภายนอกที่มีประสิทธิภาพ จึงเป็นจุดเด่นและลักษณะเฉพาะอีกอย่างที่สำคัญและทำให้กลุ่มได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ดังคำกล่าวของผู้บริหารท้องถิ่นว่า

“กลุ่มบ้านแบง เป็นกลุ่มสำคัญและกลุ่มหลักที่ทางหน่วยงานให้การสนับสนุนทุกปี เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ทำงานอย่างต่อเนื่องและจริงจัง เห็นผลเป็นรูปธรรม ทั้งนี้ นอกเหนือจากการสนับสนุนด้านงบประมาณแล้ว ยังได้อุดหนุนสินค้าผ้าทอเป็นประจำด้วย”

(ผู้บริหารท้องถิ่น, การสัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2567)

ดังนั้นจึงสะท้อนให้เห็นว่า กลุ่มมีอัตลักษณ์หรือลักษณะเฉพาะของตนเองที่มีความโดดเด่น ทั้งด้านสินค้าและด้านการบริหารงาน จึงทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็งและสินค้าเป็นที่ยอมรับมากยิ่งขึ้น

2. การออกแบบบรรจุภัณฑ์และตราสินค้ากลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง

กระบวนการในการออกแบบบรรจุภัณฑ์และตราสินค้าของการวิจัยครั้งนี้ เป็นความร่วมมือของกลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามามีบทบาทในการออกแบบจนทำให้ได้บรรจุภัณฑ์และตราสินค้าที่ตรงตามความต้องการ โดยครอบคลุม 4 ด้าน ดังนี้

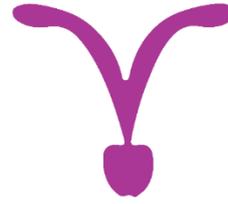
2.1 ตราสินค้า หลักการสำคัญที่เลือกภาพสำหรับนำมาเป็นองค์ประกอบหลักในการจัดทำตราสินค้าคือ ต้องเป็นภาพที่สะท้อนความเป็นกลุ่มและชุมชนบ้านแบงได้อย่างชัดเจน ภายใต้หลักการข้างต้นทำให้ตัดสินใจเลือกภาพดอกสะแบง ซึ่งเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน โดยนำมาออกแบบให้สวยงาม ดูทันสมัย จัดจำง่าย และสามารถสื่อสารได้อย่างชัดเจน ส่วนสีที่เลือกใช้จะเป็นสีที่ผสมผสานหลายส่วนเข้าด้วยกัน ดังรายละเอียดที่กล่าวไว้แล้วคือ “สีม่วงอมชมพู” ซึ่งกลุ่มเปรียบเทียบว่าเป็นสีของความอุดมสมบูรณ์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ภาพประกอบที่ 2 ดอกสะแบงจริง

ที่มา: สุนิตย์ เหมนิล (2567)

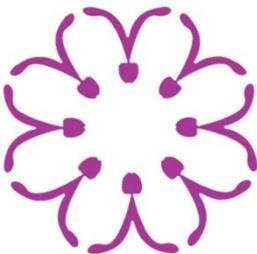
ภาพประกอบที่ 3 ดอกสะแบงที่ออกแบบ

ที่มา: สุนิตย์ เหมนิล (2567)

ทั้งนี้ การออกแบบภาพดอกสะแบงนอกจากจะให้ความสำคัญกับดอกสะแบงแล้ว บริเวณตำแหน่งฐานของปีกหรือโคนดอก ยังออกแบบให้คล้ายคลึงกับหัวของมดง่ามด้วย เพื่อเป็นการสร้างลักษณะเฉพาะให้มีความแตกต่างและโดดเด่นมากขึ้น

ภาพประกอบที่ 4 ดอกสะแบงรวมเป็นวงกลม

ที่มา: สุนิตย์ เหมนิล (2567)

ภาพประกอบที่ 5 ตราสินค้า

ที่มา: สุนิตย์ เหมนิล (2567)

เมื่อได้ดอกสะแบงที่ออกแบบแล้ว (ภาพประกอบที่ 3) ทางกลุ่มจึงได้มีการปรึกษากัน จนได้ข้อสรุปร่วมกันเพิ่มเติมว่า ต้องการให้ตราสินค้ามีดอกสะแบงหลายดอก โดยมีลักษณะโค้งเป็นวงกลม ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มก่อตั้งขึ้นจากการรวมตัวกันและเชื่อมประสานของหลาย ๆ ส่วนเข้าด้วยกัน พร้อมกับแสดงถึงความสามัคคีกันในการทำงานตามอัตลักษณ์กลุ่มด้วย (ภาพประกอบที่ 4) ต่อมาจึงได้ใส่ข้อความ “กลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง” ลงด้านล่าง เพื่อให้ตราสินค้าสามารถสื่อสารได้ชัดเจนขึ้น (ภาพประกอบที่ 5)

2.2 ขนาดและรูปทรงของบรรจุภัณฑ์ ได้การกำหนดขนาดและรูปทรงของบรรจุภัณฑ์ให้มีความเหมาะสมและสะดวกสำหรับใส่สินค้า โดยเป็นรูปทรงกล่องสี่เหลี่ยมผืนผ้า ส่วนรายละเอียดที่ต้องการให้ปรากฏนั้น จะต้องสะท้อนอัตลักษณ์ของกลุ่มและชุมชน และสามารถสื่อสารร่วมกับสินค้าที่อยู่ภายในได้ด้วย

บรรจุภัณฑ์ที่ออกแบบมีจำนวน 2 ชิ้น คือ กล่องและถุงกระดาษ มีขนาดดังนี้ 1) กล่อง กว้าง 5 เซนติเมตร x สูง 24 เซนติเมตร x ยาว 22 เซนติเมตร ใช้กระดาษอาร์ตความหนา 350 แกรม โดยด้านหน้าของกล่องบางส่วนได้เจาะและใส่แผ่นพลาสติกใส เพื่อให้สามารถมองเห็นสินค้าที่อยู่ภายในได้ และ 2) ถุงกระดาษ กว้าง 10 เซนติเมตร x สูง 24 เซนติเมตร x ยาว 30 เซนติเมตร ใช้กระดาษอาร์ต 210 แกรม พร้อมใส่เชือกเปียหูจับ โดยถุงกระดาษจะมีขนาดที่ใหญ่กว่ากล่องและสามารถใส่ได้มากที่สุด จำนวน 2 กล่อง

2.3 ภาพและสีของบรรจุภัณฑ์ ได้กำหนดเป็นสีม่วงอมชมพู ส่วนภาพที่จะนำมาใส่ไว้บนบรรจุภัณฑ์นั้น จะนำมาจากตัวสินค้าหรือจากลายผ้าที่เป็นอัตลักษณ์กลุ่ม เนื่องจากต้องการให้บรรจุภัณฑ์กับสินค้าสามารถบอกเล่าเรื่องราวไปในทิศทางเดียวกันซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็จะกลายเป็นอัตลักษณ์กลุ่มไปในตัวด้วย ได้แก่

1) พญานาค (ภาพประกอบที่ 6-7) เนื่องจากกลุ่มมีความเชื่อเรื่องพญานาค โดยเชื่อว่าพญานาค เป็นอารักษ์บ้าน อารักษ์เมือง และเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะสามารถปกป้องรักษาผู้คนและในคราวเดียวกันก็จะช่วยดลบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ขึ้น จนได้นำสัญลักษณ์พญานาคมาปรับแต่งเป็นลายผ้าและนำมาเป็นภาพสัญลักษณ์ที่เป็นส่วนหนึ่งของบรรจุภัณฑ์ด้วยเช่นเดียวกัน

ภาพประกอบที่ 6 พญานาค แบบที่ 1

ที่มา: สุนิตย์ เหมนิล (2567)

ภาพประกอบที่ 7 พญานาค แบบที่ 2

ที่มา: สุนิตย์ เหมนิล (2567)

2) เจดีย์รวงข้าว (ภาพประกอบที่ 8) เป็นภาพเจดีย์รวงข้าวที่ตั้งอยู่ในที่ว่าการอำเภอเฝ้าไร่ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของงานเทศกาลสำคัญและใหญ่ที่สุดของอำเภอเฝ้าไร่ งาน “บุญคุณลาน” โดยจัดขึ้นตรงกับวันที่ 1-7 ธันวาคมของทุกปี สิ่งสำคัญภายในงานคือ เจดีย์รวงข้าวขนาดใหญ่ โดยกลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบงก็เป็นกลุ่มอาชีพหนึ่งที่น่าสินค้ามาออกร้านจำหน่ายและสาธิตวิธีการทอผ้าแบบดั้งเดิมด้วย

ภาพประกอบที่ 8 เจดีย์รวงข้าว

ที่มา: สุนิตย์ เหมนิล (2567)

ภาพประกอบที่ 9 มดง่าม

ที่มา: สุนิตย์ เหมนิล (2567)

3) มดง่าม (ภาพประกอบที่ 9) เป็นชื่อพื้นเมืองที่คนในพื้นที่เรียกกัน ส่วนชื่อสามัญคือ Pheidole jeton driversus เป็นมดในตระกูล Pheidole sp. โดยมีลักษณะสำคัญทางกายภาพคือ มีหัวและปากขนาดใหญ่เมื่อเปรียบเทียบกับลำตัว (ชมรมศิลปวัฒนธรรมอีสาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป.) ซึ่งมดชนิดนี้ แต่เดิมพบเป็นจำนวนมากในพื้นที่ป่าของบ้านแบงและอำเภอฝ้าไร่ จนทำให้แต่ก่อนเรียกพื้นที่อำเภอฝ้าไร่ว่า “โคกมดง่าม” หรือป่าที่มีมดง่ามเป็นจำนวนมาก

2.4 การวางตำแหน่งและการออกแบบบรรจุภัณฑ์ โดยเน้นย้ำและตระหนักกว่าบรรจุภัณฑ์ที่ออกแบบนั้น จะไม่ใช่บรรจุภัณฑ์สำหรับห่อหุ้มสินค้าแบบทั่วไป เนื่องจากต้องการให้สามารถสื่อสารกับ อัตลักษณ์สินค้าวัฒนธรรมที่อยู่ภายในด้วย ซึ่งมีองค์ประกอบและรายละเอียดดังภาพ (ภาพประกอบที่ 10-13)

ภาพประกอบที่ 10-11 กล่องบรรจุภัณฑ์

ที่มา: สุนิตย์ เหมนิล (2567)

ภาพประกอบที่ 12-13 ถุงกระดาษ

ที่มา: สุนิตย์ เหมนิล (2567)

ต่อมาเมื่อออกแบบเสร็จแล้ว จึงได้ทำการขึ้นรูปร่างต้นแบบเพื่อนำไปให้ทางกลุ่มพิจารณาและตัดสินใจว่าตรงตามความต้องการหรือไม่ ซึ่งหลังจากพิจารณาแล้วสรุปได้ว่า บรรจุภัณฑ์ที่ออกแบบได้ตรงกับความต้องการของกลุ่ม สืบเนื่องจากกระบวนการออกแบบได้เน้นการมีส่วนร่วมของกลุ่มตั้งแต่เริ่มต้นทั้งการร่วมคิด ร่วมค้นหา ร่วมคัดเลือกและร่วมตัดสินใจ มีเพียงความต้องการให้เพิ่มข้อเสนอแนะในการดูแลรักษาผ้าไหมลงบนกล่องบรรจุภัณฑ์ เพื่อให้บรรจุภัณฑ์มีมาตรฐานมากยิ่งขึ้น ดังคำกล่าวของกลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบงว่า

“บรรจุภัณฑ์ที่ทำมาตรงตามความต้องการมาก ลีลนสวย ภาพสวย กล่องกับถุงเหมาะสมและลงตัวกัน แต่อยากให้เพิ่มการดูแลผ้าไหมลงไปด้วย เพราะการดูแลผ้าไหมกับผ้าทั่วไปจะไม่เหมือนกัน คือ ผ้าไหมควรซักด้วยมือ และไม่ควรใช้น้ำยาซักผ้าขาว ไม่ควรแช่ไว้นาน ไม่ควรแช่ข้ามคืน ไม่ควรตากแดดแรง ตอนรีดให้รีดด้วยไประดับปานกลาง เพราะหากดูแลรักษาไม่ถูกวิธีก็จะเกิดความเสียหายได้”

(กลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน, 2567)

เมื่อได้บรรจุภัณฑ์ตามความต้องการแล้ว ได้นำร่างต้นแบบบรรจุภัณฑ์ให้โรงพิมพ์ประเมินราคาและจัดทำต้นแบบบรรจุภัณฑ์ ซึ่งผลพบว่า ราคาต้นทุนของบรรจุภัณฑ์ทั้ง 2 ชิ้น คือ กล่อง 40 บาท ถุงกระดาษ 35 บาท¹ รวม 75 บาท ทั้งนี้ จากราคาต้นทุนข้างต้น กลุ่มมองว่าอยู่ในเกณฑ์ที่เหมาะสม ทั้งคุณภาพและความสวยงาม พร้อมทั้งให้ความเห็นว่าเป็นราคาที่ไม่สูงมากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับราคาสินค้า ซึ่งปกติผ้าไหมทอมือที่กลุ่มจำหน่ายจะมีราคาประมาณผืนละ 2,500-3,750 บาท (เมตรละ 1,250 บาท ผ้าหนึ่งผืนยาว 2-3 เมตร) ขึ้นอยู่กับความยากง่ายและลายของผ้าที่แตกต่างกัน (กลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2567)

เมื่อได้บรรจุภัณฑ์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว (ภาพประกอบที่ 14-16) จึงได้นำบรรจุภัณฑ์ไปทดสอบและใช้งานจริงกับกลุ่มลูกค้า พร้อมกับเป็นการเปิดตัวและใช้งานบรรจุภัณฑ์ตัวใหม่อย่างเป็นทางการในงานบุญคุณลาน ซึ่งเป็นงานประจำปีของอำเภอเฝ้าไร่ ระหว่างวันที่ 1-7 ธันวาคม 2567 ณ ที่ว่าการอำเภอเฝ้าไร่

ภาพประกอบที่ 14 กล่องบรรจุภัณฑ์และถุงกระดาษจริง

ที่มา: สุนิตย์ เหมนิล (2567)

¹ ราคาต้นทุนบรรจุภัณฑ์ดังกล่าวอยู่ในเงื่อนไขการจัดทำจำนวน 100 ชิ้น ซึ่งหากจัดทำมากกว่านี้ ราคาต้นทุนก็จะถูกลง และความหนา-บาง ของกระดาษก็มีผลต่อราคาต้นทุนของบรรจุภัณฑ์ด้วย

ภาพประกอบที่ 15-16 การใช้กล่องบรรจุภัณฑ์และถุงกระดาษจริง

ที่มา: สุนิตย์ เหมนิล (2567)

ทั้งนี้หลังจากการใช้งานบรรจุภัณฑ์จริง ได้มีการขอสัมภาษณ์ลูกค้าที่ซื้อสินค้าหรือสอบถามความคิดเห็นและความพึงพอใจต่อบรรจุภัณฑ์ เพื่อประเมินประสิทธิภาพของบรรจุภัณฑ์ทั้งในด้านการจดจำตราสินค้า การสื่อสารร่วมกับสินค้า ความสวยงาม ความสะดวก และผลต่อการตัดสินใจซื้อ ซึ่งพบว่า ลูกค้าได้มีความพึงพอใจต่อบรรจุภัณฑ์ โดยได้สะท้อนข้อมูลว่า “กล่องและถุงกระดาษที่ใส่ผ้าไหมนี้ มีความแข็งแรงสวยงาม ส่วนตราสินค้ามีความโดดเด่น สามารถจดจำได้ง่าย ทำให้เกิดความพึงพอใจต่อบรรจุภัณฑ์” (ลูกค้า, การสัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2567) และ “รายละเอียดบนบรรจุภัณฑ์มีอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนบ้านบางและสามารถมองเห็นสินค้าที่อยู่ภายในได้ จึงเหมาะสมสำหรับการเป็นของฝากและของที่ระลึกในโอกาสต่าง ๆ ด้วย” (ลูกค้า, การสัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2567) ซึ่งความเห็นในลักษณะดังกล่าวก็สอดคล้องกับสิ่งที่นักวิชาการมองเป็นจุดเด่นของบรรจุภัณฑ์คือ “มีความชัดเจนในอัตลักษณ์ที่เชื่อมโยงระหว่างความเป็นชุมชนได้อย่างลงตัว เช่น สัญลักษณ์และชื่อของหมู่บ้าน สีและภาพได้มีการจัดวางในตำแหน่งที่เหมาะสม ประกอบกับบรรจุภัณฑ์มีการนำลายผ้าจริงมาประดับตกแต่งทำให้บรรจุภัณฑ์สามารถสื่อสารให้เห็นสินค้าที่อยู่ภายในได้” และ “ภาพพยานาคที่ปรากฏด้านหน้าของบรรจุภัณฑ์มีพลัง สามารถช่วยดึงดูดความสนใจได้มากขึ้น ทำให้บรรจุภัณฑ์มีพลังด้านการตลาดเพิ่มมากขึ้นด้วย” (นักวิชาการด้านการออกแบบบรรจุภัณฑ์ชุมชน, การสัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2567) ดังนั้นสรุปได้ว่า บรรจุภัณฑ์และตราสินค้าที่ออกแบบตรงตามความต้องการของกลุ่มและมีมาตรฐานตามหลักการออกแบบบรรจุภัณฑ์ชุมชนด้วย

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ปัจจุบันรัฐบาลได้มีนโยบายสำคัญเกี่ยวกับการยกระดับสินค้าวัฒนธรรมอย่างชัดเจน ผ่านการขับเคลื่อนในสิ่งที่เรียกว่า Soft Power โดยมุ่งเน้นในการพัฒนาและยกระดับผลิตภัณฑ์ของชุมชนสู่ระดับชาติและเวทีโลก เพื่อให้เกิดการขยายตัวของรายได้และสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนและประเทศ ด้วยการเน้นไปที่การนำมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนมาทำให้กลายเป็นสินค้าวัฒนธรรมที่สามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจและคนในชุมชนได้ประโยชน์ร่วมกัน (สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์, ม.ป.ป.)

ทั้งนี้สินค้าวัฒนธรรม ไม่ใช่สินค้าที่หาซื้อได้ตามตลาดหรือห้างสรรพสินค้าโดยทั่วไป แต่เป็นสินค้าที่แฝงด้วยคุณค่าทางวัฒนธรรม ความเชื่อ เรื่องเล่า และสะท้อนถึงอัตลักษณ์หรือลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่ โดยสินค้าวัฒนธรรมจะมีคุณค่าและมูลค่าผสมผสานกัน จึงทำให้สินค้าวัฒนธรรมมีคุณค่าทางจิตใจร่วมกับมูลค่าทางเศรษฐกิจ ซึ่งประเทศไทยมีสินค้าวัฒนธรรมอยู่มาก แต่การที่จะนำสินค้าวัฒนธรรมมาส่งเสริมให้คนในชุมชนมีรายได้ที่สูงขึ้นกลับไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะนอกเหนือจากการได้รับการส่งเสริมแล้ว สินค้าวัฒนธรรมที่จะเป็นที่ยอมรับจำเป็นที่จะต้องอาศัยระยะเวลา ฝีมือ และการยอมรับจากคนในพื้นที่ตนเองก่อนแล้วจึงเคลื่อนออกสู่ตลาดภายนอก จึงจะทำให้สินค้าวัฒนธรรมเกิดความยั่งยืนและกลายเป็นแหล่งรายได้ที่มั่นคงของชุมชน

อย่างไรก็ตามถึงแม้ผู้ผลิตสินค้าวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึงกลุ่มทอผ้าไหมบ้านแขง และกลุ่มอาชีพอื่น ๆ ที่มีบริบทคล้ายกัน จะมีความรู้ ความเชี่ยวชาญและประสบการณ์สูง จนทำให้สินค้าเป็นที่ยอมรับในระดับพื้นที่ และได้รับการรับรองมาตรฐาน เช่น OTOP มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน เป็นต้น แต่เงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่สินค้าวัฒนธรรมไม่สามารถประสบความสำเร็จในระดับที่สูงขึ้นคือ การขาดบรรจุภัณฑ์ที่มีคุณภาพและสามารถสื่อสารร่วมกับสินค้าได้ ซึ่งสอดคล้องกับกษมา สุรเดชา และคณะ (2563) ที่พบว่า ส่วนใหญ่สินค้าชุมชนและสินค้าวัฒนธรรมจะขาดบรรจุภัณฑ์ที่เป็นอัตลักษณ์ของตนเอง จึงไม่เป็นที่สนใจและดึงดูดของลูกค้า ยิ่งเป็นการลดทอนคุณค่าและความโดดเด่นของสินค้าลง ดังนั้นการพัฒนาตัวสินค้าไปพร้อมกับการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ จึงมีความสำคัญควบคู่กัน ซึ่งสอดคล้องกับมณฑล ชนิทรสงขลา (2559) ที่เปรียบเทียบว่า ถ้าตัวสินค้าหรือผลิตภัณฑ์มีฐานะเป็นพระเอก บรรจุภัณฑ์ก็เปรียบเสมือนพระรอง ดังนั้นสินค้าและบรรจุภัณฑ์จึงเป็นของคู่กันมาตลอดทั้งสองจึงต้องพัฒนาร่วมกัน และเป็นไปในทิศทางเดียวกับณปภัช จันทร์เมือง (2561) ที่ชี้ให้เห็นว่า ไม่ใช่สินค้าเท่านั้นที่ลูกค้าจะตัดสินใจซื้อ แต่บรรจุภัณฑ์ได้มีผลต่อการตัดสินใจซื้อของลูกค้าด้วย ดังนั้นการออกแบบบรรจุภัณฑ์สินค้าวัฒนธรรมบนฐานอัตลักษณ์ชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะ มีความโดดเด่น สามารถสื่อสารร่วมกับสินค้าได้จึงมีความสำคัญ ประกอบกับการออกแบบบรรจุภัณฑ์จะต้องให้ความสำคัญกับองค์ประกอบทางเรขศิลป์ ได้แก่ 1) ตราสินค้า 2) ขนาดและรูปทรง 3) ภาพและสี และ 4) การวางตำแหน่งและการออกแบบ ซึ่งสอดคล้องกับณธกร อุไรรัตน์ (2559) และอุษณิษา พลศิลป์ และวิไล อัครเดชศักดิ์ (2566) ที่เสนอว่า การออกแบบบรรจุภัณฑ์ต้องคำนึงถึงองค์ประกอบทางเรขศิลป์ โดยทุกส่วนจะต้องมีความเหมาะสมและลงตัว ซึ่งจะช่วยเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันและเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าได้เป็นอย่างดี

แม้ว่าหลักการออกแบบบรรจุภัณฑ์สินค้าวัฒนธรรมจะมีภาพรวมที่คล้ายคลึงกัน แต่หากพิจารณาในเชิงรายละเอียดก็พบว่า เมื่อบริบทต่างกันและประเภทสินค้าต่างกันก็ย่อมส่งผลให้เกิดความแตกต่างของบรรจุภัณฑ์ด้วย ดังจะเห็นได้จากการออกแบบบรรจุภัณฑ์ของกลุ่มทอผ้าไหมบ้านแขงได้ให้ความสำคัญกับดอกสะแบง พญานาค เจดีย์รวงข้าว มดงาม และลายผ้าไหม เนื่องจากสิ่งเหล่านี้เป็นอัตลักษณ์และมีความสำคัญในพื้นที่ ทำให้ในหลักการเดียวกันเมื่อประเภทสินค้าและบริบทพื้นที่แตกต่างกัน จึงได้ส่งผลต่อรายละเอียดที่ปรากฏในบรรจุภัณฑ์ที่แตกต่างกันด้วย ดังจะเห็นได้จากงานศึกษาในพื้นที่ต่าง ๆ ได้แก่ งานศึกษาในภาคเหนือ เช่น รัชฎาพร ใจมั่น (2565) ได้พบว่า การออกแบบบรรจุภัณฑ์สำหรับผลไม้อบแห้ง จังหวัดเชียงใหม่ ได้นำภาพสถาปัตยกรรมที่สะท้อนความเป็นเชียงใหม่มาปรับใช้ เช่น กำแพงเมืองเชียงใหม่ ผสานกับลายเส้นของ

ผลไม้แต่ละชนิด ส่วนงานศึกษาในภาคอีสาน เช่น กาญจนภรณ์ นิลจินดา และคณะ (2564) ได้ชี้ให้เห็นว่าการออกแบบบรรจุภัณฑ์สำหรับผ้าคราม จังหวัดสกลนคร ได้ให้ความสำคัญกับการนำรูปลักษณะของใบครามและลายผ้าย้อมคราม มาใช้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ และงานศึกษาในภาคตะวันออก เช่น วุฒิชัย วิภาทานัง (2567) ที่อธิบายว่า การออกแบบบรรจุภัณฑ์สำหรับผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูป จังหวัดสระแก้ว ได้นำลายของใบสมุนไพรมาใช้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ ในทำนองเดียวกับงานศึกษาในภาคใต้ เช่น ณปภัช จันทร์เมือง (2561) ที่ชี้ให้เห็นว่า การออกแบบบรรจุภัณฑ์สำหรับของที่ระลึกหนังตะลุง จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้นำรูปลักษณะของหนังตะลุง ทั้งตัวหนังแบบต่าง ๆ และลายที่อยู่บนตัวหนัง มาใช้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ ทำให้ได้บรรจุภัณฑ์มีอัตลักษณ์เฉพาะตัวและสามารถสื่อสารร่วมกับสินค้าได้

ทั้งนี้ความแตกต่างในลักษณะข้างต้นก็รวมถึงการออกแบบตราสินค้าด้วย โดยเฉพาะการนำภาพมาใช้ในการออกแบบ เช่น กลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบงได้นำภาพดอกสะแบงมาเป็นตราสินค้า ส่วนกลุ่มทอผ้าบ้านสิงห์สะอาด จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้นำภาพผ้าลายไดโนเสาร์มาเป็นตราสินค้า (จินตพัฒน์ วศินชุติวัด และกฤษฎา ดุพันดุง, 2564) กลุ่มแม่บ้านชุมชนโคกสูงตะวันออก จังหวัดนครราชสีมา ได้นำภาพดอกบัวมาเป็นตราสินค้า (ศศิธรดา พันธวิเศษศักดิ์ และคณะ, 2562) อนึ่ง ถึงแม้ในเชิงรายละเอียดของการออกแบบจะมีความแตกต่างกัน แต่เป้าหมายของการออกแบบต่างชี้ให้เห็นในทิศทางเดียวกันว่า การออกแบบบรรจุภัณฑ์และตราสินค้าบนฐานอัตลักษณ์ชุมชนสามารถเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับสินค้าที่อยู่ภายในได้

ดังนั้นการส่งเสริมจากรัฐผ่านนโยบาย Soft Power หรือนโยบายในทำนองเดียวกัน จึงไม่ควรให้ความสำคัญเฉพาะการพัฒนาสินค้าเท่านั้น แต่ควรพัฒนาบรรจุภัณฑ์และตราสินค้าควบคู่ด้วย สุดท้ายข้อค้นพบสำคัญอีกประการคือ ในชุมชนมีมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมากมาย แต่ข้อจำกัดสำคัญคือ ชาวบ้านไม่สามารถนำสิ่งเหล่านี้มาต่อยอดและพัฒนาได้ในระดับที่สูงมากนัก ดังนั้นรัฐจึงควรส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวบ้านสามารถนำมรดกทางวัฒนธรรมมาสร้างให้เกิดรายได้มากขึ้น อย่างไรก็ตามสำหรับการนำมรดกทางวัฒนธรรมมาทำให้เป็นสินค้านั้น การวิจัยครั้งนี้เห็นว่าชาวบ้านสามารถทำได้ในระดับค่อนข้างดี แต่ข้อจำกัดสำคัญของชาวบ้านคือ เมื่อทำออกมาแล้วกลับไม่มีตลาดรองรับทำให้จำหน่ายสินค้าไม่ได้ รัฐจึงควรหาตลาดรองรับให้กับสินค้าวัฒนธรรมที่กว้างขึ้นทั้งตลาดภายในประเทศและตลาดต่างประเทศ โดยสิ่งที่ส่งเสริมนั้นต้องสอดคล้องกับมรดกทางวัฒนธรรม ทรัพยากรและยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพของแต่ละชุมชนที่มีความแตกต่างกัน เพื่อสร้างความมั่นคงและลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมในชนบทต่อไป

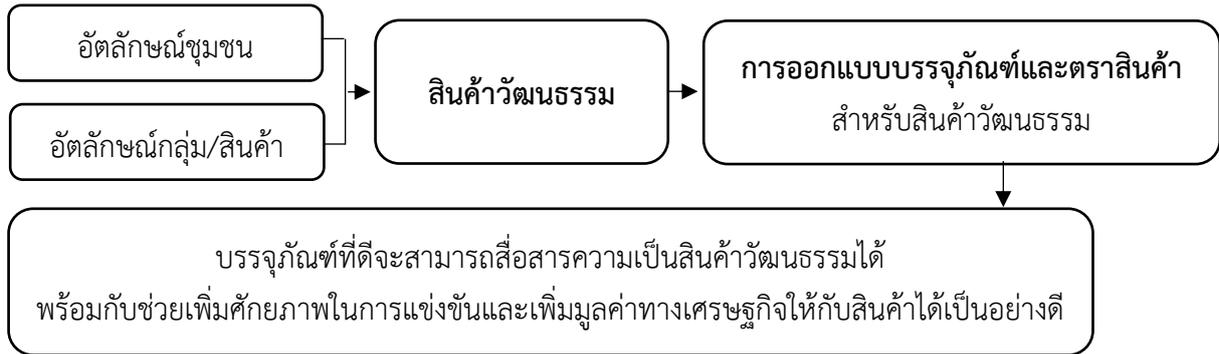
องค์ความรู้ใหม่จากงานวิจัย

1. การออกแบบบรรจุภัณฑ์สินค้าวัฒนธรรมและตราสินค้าบนฐานอัตลักษณ์ชุมชนที่ดีและมีมาตรฐานสามารถเพิ่มคุณค่าและมูลค่าให้กับสินค้าวัฒนธรรมหรือสินค้าชุมชนได้
2. กระบวนการในการออกแบบบรรจุภัณฑ์สินค้าวัฒนธรรมและตราสินค้าบนฐานอัตลักษณ์ชุมชนจะต้องให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมจากผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนและหลากหลาย

3. ประวัติความเป็นมาของชุมชน/กลุ่มอาชีพ เรื่องเล่า ความเชื่อ ตลอดจนลักษณะทางกายภาพของสินค้าวัฒนธรรม เช่น ลวดลาย สี สัน รูปทรง เป็นต้น สิ่งเหล่านี้สามารถนำมาปรับแต่งให้เป็นลวดลายที่ปรากฏในบรรจุภัณฑ์สินค้าวัฒนธรรมและตราสินค้าได้ ซึ่งจะทำให้สามารถสื่อสารไปในทิศทางเดียวกันกับสินค้า

จากองค์ความรู้ใน 3 ประเด็นข้างต้น สามารถสรุปเป็นแบบผังงาน (Flowchart) ดังนี้

ภาพประกอบที่ 14 สรุปกระบวนการและองค์ความรู้จากการวิจัย

ที่มา: สุนิตย์ เหมนิล (2567)

การวิจัยครั้งนี้ นอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบงแล้ว องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยยังสามารถนำไปเป็นรูปแบบและแนวทางสำหรับการออกแบบบรรจุภัณฑ์สินค้าวัฒนธรรมและตราสินค้าตัวอื่น/กลุ่มอื่นได้อีกด้วย เพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันให้กับสินค้าวัฒนธรรมท่ามกลางการแข่งขันสูงจากอุตสาหกรรมทอผ้าทั้งในประเทศและต่างประเทศ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์ จากข้อค้นพบที่ว่า การออกแบบบรรจุภัณฑ์และตราสินค้าสำหรับสินค้าวัฒนธรรมต้องเน้นการมีส่วนร่วมของกลุ่มอาชีพและชุมชน และการออกแบบบรรจุภัณฑ์บนฐานอัตลักษณ์ชุมชน สามารถเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับสินค้าวัฒนธรรมได้ ดังนั้นหน่วยงานต่าง ๆ ที่จะเข้าไปส่งเสริมและเพิ่มศักยภาพให้กับสินค้าชุมชน ควรคำนึงถึงการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ควบคู่กับสินค้าด้วย

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาและพัฒนาสินค้าวัฒนธรรมตัวอื่น ๆ และกลุ่มอื่น ๆ ในตำบลหนองหลวงและในอำเภอเฝ้าไร่ที่กว้างออกไป และจัดทำข้อมูลกลุ่มอาชีพในระดับตำบลและอำเภอที่เป็นระบบ นอกจากนี้เพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันและขยายฐานลูกค้าให้กับกลุ่มอาชีพ ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับการนำระบบการตลาดแบบออนไลน์ (Online Marketing) หรือการตลาดดิจิทัล (Digital Marketing) ที่เหมาะสมมาใช้กับกลุ่มอาชีพด้วย

การสัมภาษณ์

- กลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง. บรรจุภัณฑ์ที่ต้องการ ครั้งที่ 1. *การสัมภาษณ์*. (18 พฤศจิกายน 2567).
- กลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง. บรรจุภัณฑ์ที่ต้องการ ครั้งที่ 2. *การสัมภาษณ์*. (1 ธันวาคม 2567).
- กลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง. อัตลักษณ์ของกลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง ครั้งที่ 1. *การสัมภาษณ์*. (21 สิงหาคม 2567).
- กลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง. อัตลักษณ์ของกลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง ครั้งที่ 2. *การสัมภาษณ์*. (20 กันยายน 2567).
- นักวิชาการด้านการออกแบบบรรจุภัณฑ์. การออกแบบบรรจุภัณฑ์ชุมชน. *การสัมภาษณ์*. (6 ธันวาคม 2567).
- ปราชญ์ชาวบ้าน. ประวัติและอัตลักษณ์ชุมชนบ้านแบง ครั้งที่ 1. *การสัมภาษณ์*. (21 สิงหาคม 2567).
- ปราชญ์ชาวบ้าน. ประวัติและอัตลักษณ์ชุมชนบ้านแบง ครั้งที่ 2. *การสัมภาษณ์*. (14 กันยายน 2567).
- ผู้นำชุมชน. ประวัติและอัตลักษณ์ชุมชนบ้านแบง. *การสัมภาษณ์*. (14 กันยายน 2567).
- ผู้บริหารท้องถิ่น. การสนับสนุนกลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง. *การสัมภาษณ์*. (26 พฤศจิกายน 2567).
- ลูกค้า. ความคิดเห็นต่อบรรจุภัณฑ์ของกลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง. *การสัมภาษณ์*. (7 ธันวาคม 2567).
- ลูกค้า. ความคิดเห็นต่อบรรจุภัณฑ์ของกลุ่มทอผ้าไหมบ้านแบง. *การสัมภาษณ์*. (10 ธันวาคม 2567).

เอกสารอ้างอิง (References)

- กษมา สุรเดชา, อนุ ธัชยะพงษ์ และกันยา มั่นคง. (2563). การออกแบบตราสินค้าและพัฒนาบรรจุภัณฑ์เพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์กล้วยอบเนย ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนหมูสวรรค์ หมู่ไทยศรีโยธิน. *วารสารพิบูล*, 18(1), 219–237. <https://huso.kpru.ac.th/phikun-journal/journals/f-202007301596121468.pdf>
- กาญจนาภรณ์ นิลจินดา, นันทกาญจน์ เกิดมาลัย, เมธาวี ยี่มิน และนิรมล เนื่องสิทธิ์. (2564). การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ของผลิตภัณฑ์ผ้าครามที่เป็นเอกลักษณ์ของบ้านนาขาม อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร. *วารสารวิชาการสถาบันเทคโนโลยีแห่งสุวรรณภูมิ*, 7(1), 528–544. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/svttj/article/view/211201>
- จินตพัฒน์ วตินชุติวัต และกฤษฎา ดูพันดุง. (2564). การพัฒนาบรรจุภัณฑ์และตราสินค้าผลิตภัณฑ์ผ้าลายขิดไดโนเสาร์บ้านสิงห์สะอาด ตำบลสหพันธ์ อำเภอสหพันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์. *วารสารศิลปกรรมและการออกแบบแห่งเอเชีย*, 2(2), 93–110. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/jaad/article/view/253216>
- ฉัตรชัย พิศพล. (2563). คุณค่าตราสินค้าโฮสเทลในประเทศไทย [รายงานวิจัย]. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี. <http://sutir.sut.ac.th:8080/jspui/bitstream/123456789/8612/2/Fulltext.pdf>
- ชมรมศิลปวัฒนธรรมอีสาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (ม.ป.ป.). สารานุกรมแมลงแห่งอีสาน “มดง่าม”. http://www.isan.clubs.chula.ac.th/insect_sara/index.php?transaction=insect_1.php&id_m=26562

ศิษย์ร้อย สิริไพล์ และทีติพงษ์ สุทธิรัตน์. (2564). วัฒนธรรมการบริโภคตราสินค้ากับการนิยามตัวตนและอัตลักษณ์ของผู้บริโภคผ่านการเลือกซื้อตราสินค้า. *วารสารเทคโนโลยีสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร*, 6(2), 109–115.

<https://so05.tci-thaijo.org/index.php/jmctrmutp/article/view/256026>

ฐิตาทิพ ปานโรจน์ และธนินทร์รัฐ รัตนพงศ์ภิญโญ. (2566). การสร้างตราสินค้าของผลิตภัณฑ์ตาลโตนด จังหวัดเพชรบุรี. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา*, 11(1), 130–153.

<https://so03.tci-thaijo.org/index.php/Humanties-up/article/view/255434>

ณธกร อุไรรัตน์. (2559). การศึกษาเพื่อการพัฒนาการออกแบบบรรจุภัณฑ์ข้าวเจ้าเขยเส้าไห้ จังหวัดสระบุรี [รายงานวิจัย]. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

<https://www.dpu.ac.th/dpurdi/upload/public/23uxqo5erqu8os8ggs.pdf>

ณปภัช จันทร์เมือง. (2561). รูปแบบและความต้องการใช้งานบรรจุภัณฑ์ เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์สินค้าเชิงวัฒนธรรมรูปหนังตะลุงของจังหวัดนครศรีธรรมราช. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร*, 38(1), 70–87.

<https://so05.tci-thaijo.org/index.php/sujthai/article/view/162676>

ไทยพีบีเอส. (2567ก, 28 มิถุนายน). ย้อนรอยซอฟต์แวร์กับ 11 อุตสาหกรรมเป้าหมาย.

<https://policywatch.thaipbs.or.th/article/economy-69>

ไทยพีบีเอส. (2567ข, 11 กรกฎาคม). เชื่อมต่อผลิตภัณฑ์และศักยภาพชุมชน สู่นโยบาย “ซอฟต์แวร์”.

<https://policywatch.thaipbs.or.th/article/economy-74>

ชนภณ นิธิเชาวกุล. (2558). การสร้างคุณค่าตราสินค้าผ่านตราสัญลักษณ์หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 23(42), 149–168.

<https://so06.tci-thaijo.org/index.php/husojournal/article/view/55986>

ชนัง ชาญกิจชัยโย. (2565). การออกแบบตราสัญลักษณ์และบรรจุภัณฑ์อย่างมีส่วนร่วม กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน กลุ่มแม่บ้านแสงตะวัน อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี. *วารสารศิลปกรรมบูรพา*, 25(1), 35–51.

<https://so01.tci-thaijo.org/index.php/buraphaJ/article/view/271779>

ธัญญลักษณ์ รุ่งแสงจันทร์. (2566). อำนาจอ่อนกับการพัฒนาสังคมไทย. *วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์*, 31(1), 89–117. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/swjournal/article/view/261046>

ปิ่นณัณช รัตนพรชัยรัตน์. (2561). การออกแบบต้นแบบตราสัญลักษณ์และกราฟิกบนบรรจุภัณฑ์ให้วิสาหกิจชุมชน กลุ่มคนรักแพะบางบัวทอง ตำบลพิมลราช อำเภอบางบัวทอง โดยใช้วิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม. *วารสารวิจัยราชภัฏพระนคร สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 13(1), 167–181. https://so05.tci-thaijo.org/index.php/PNRU_JHSS/article/view/93832

พจมาน มูลทรัพย์. (2564). คติชนสร้างสรรค์จากความเชื่อเรื่องภูยานาคในภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย [วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

<https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/5328/>

- พวงทอง ภาวครพันธ์ุ. (2568). คำนิยม. ใน J. S. Nye, Jr., *Soft power อำนาจโน้มน้าว: หนทางสู่ความสำเร็จในการเมืองโลก* (บัณฑิต จันทร์โรจน์กิจ, ผู้แปล; พิมพ์ครั้งที่ 1, น. 8-17). มติชน.
- พัชนีย์ เมืองศร และวิยุทธ์ จำรัสพันธ์ุ. (2556). ก่อข่าย: คุณค่าในวัฒนธรรมอีสานสู่กระบวนการกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม. *วารสารวิจัย มข. (ฉบับบัณฑิตศึกษา) สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 1(2), 34–42. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/gskkuhs/article/view/30418>
- มงคล ชนินทรสงขลา. (2559). การออกแบบบรรจุภัณฑ์สำหรับผลิตภัณฑ์ OTOP กรณีศึกษากลุ่มวิสาหกิจชุมชนชะแล [รายงานวิจัย]. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย. หมายเลข: <https://www.repository.rmutsv.ac.th/handle/123456789/358>
- รัชฎาพร ใจมั่น. (2565). การเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ผลไม้อบแห้งด้วยการออกแบบบรรจุภัณฑ์. *วารสารวิจิตรศิลป์*, 13(2), 169–195. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/fineartsJournal/article/view/247579>
- วงหทัย ต้นชีวะวงศ์. (2548). *การบริหารตราสินค้าไทยด้วยกลยุทธ์ Brand Portfolio*. เอ็กสเปอร์เน็ท.
- วัชรภรณ์ ชัยวรรณ, เจนจิรา บ.ป.สูงเนิน, และอัครณิต บรรเทา. (2566). แนวทางการออกแบบบรรจุภัณฑ์อาหารทางทะเลแปรรูปบนฐานอัตลักษณ์วิถีชีวิตของชุมชน. *วารสารวิชาการเทคโนโลยีการจัดการ*, 4(1), 41–65. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jomt/article/view/265140>
- วุฒิชัย วิธาทานัง. (2567). การพัฒนาและออกแบบบรรจุภัณฑ์ผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูป ประเภทน้ำมันวดสปา กลุ่มวิสาหกิจชุมชนเครื่องหอมเมืองสระแก้ว แบบมีส่วนร่วม. *วารสารวิจัยรำไพพรรณี*, 18(1), 51–63. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/RRBR/article/view/272066>
- วุฒิชัย สว่างแสง. (2565). พญานาค: ความเชื่อสู่การกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมอีสาน. *วารสารปรัชญาและศาสนา*, 7(2), 80–98. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jprkku/article/view/264064>
- ศศิธรดา พันธุ์พิเศษศักดิ์, ยอดศักดิ์ ประชาราษฎร์, ภัทรศักดิ์ สิมโฮง, สุวพัชร โสวภาค และวรดา นาคเกษม. (2562). การออกแบบตราสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชน กรณีศึกษาผลิตภัณฑ์กลุ่มชุมชนโคกสูงตะวันออก ตำบลบัวใหญ่ อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา. *วารสารศิลปกรรมบูรพา*, 22(1), 86–107. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/buraphaJ/article/view/212868>
- ศิริพร พึ่งเพ็ชร, วิไลวรรณ ศิริประภาภูวดล และไพโรจน์ ศรีคง. (2566). อำนาจละมุนอัตลักษณ์ชุมชนเพื่อการเสริมสร้างรายได้ผู้สูงวัยของชุมชนบ้านโนนเขวา อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย*, 5(3), 532–542. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jemri/article/view/261364>
- สัตยະพันธ์ุ คชมิตร. (2546). พัฒนาการของความเชื่อเรื่องนาคแถบลุ่มน้ำโขงตั้งแต่ยุคอู๋รังคราตุสู่ประวัติศาสตร์ร่วมสมัย [วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/24277/>

- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2550). อัตลักษณ์. <http://legacy.orst.go.th/?knowledges=อัตลักษณ์-๑๖-มิถุนายน-๒๕>
- สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์. (ม.ป.ป.). Soft Power เครื่องมือสำคัญในการผลักดันเศรษฐกิจสร้างสรรค์ไทย. <https://www.cea.or.th/th/single-softpower/cea-soft-power>
- สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (2567). Soft Power วัฒนธรรมไทยตั้งระดับนานาชาติ รว.สุดาวรรณ เพยขาวดีไทยติดอันดับ 8 ของโลก ประเทศที่ร่ำรวยมรดกทางวัฒนธรรมมากที่สุดในโลก ปี 2567. <https://www.thaigov.go.th/news/contents/details/89715>
- สุกานดา ถิ่นฐาน และอนุชา แพ่งเกษร. (2566). การส่งต่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมผ่านคุณค่าด้านประสบการณ์การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่สงคราม. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 6(1), 246–257. https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jmhs1_s/article/view/262011
- สุนิตย์ เหมนิล และณัฐศิริ พงศาวลี. (2564). “จากดั้งเดิม สู่นวนใหม่”: การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีกลุ่มประมงดอนแก้ว จังหวัดอุดรธานี. *วารสารการวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชน*, 14(2), 106–130. <https://www.journal.nu.ac.th/JCDR/article/view/Vol-14-No-2-2021-106-130>
- หมะหมุด หะยีหมัด, และก่อพงษ์ พลโยธา. (2555). ความรักดีต่อตราสินค้าในมิติเชิงทัศนคติและมิติเชิงพฤติกรรม. *วารสารวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์*, 8(1), 67–73. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/BECJournal/article/view/54860>
- องค์การบริหารส่วนตำบลหนองหลวง. (ม.ป.ป.). สภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐานตำบลหนองหลวง. https://www.nongluanglocal.go.th/data.php?content_id=2
- อุษณิษา พลศิลป์, และวิไล อัสวเดชศักดิ์. (2566). องค์ประกอบเรขศิลป์บนบรรจุภัณฑ์สำหรับสินค้าชุมชน โดยใช้ข้อมูลภูมิศาสตร์ของอำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 17(1), 190–219. <https://so08.tci-thaijo.org/index.php/jhusocbru/article/view/1474>
- Kotler, P. (2004). *การจัดการตลาด [Marketing Management]* (แปลโดย ธนวรรณ แสงสุวรรณ, อติลา พงศ์ยี่หล้า, อุไรวรรณ แยมเนียม, ยุทธนา ธรรมเจริญ และยงยุทธ พุพงษ์ศิริพันธ์, พิมพ์ครั้งที่ 5). บริษัท เอช.เอ็น. กรุ๊ป จำกัด. (งานต้นฉบับตีพิมพ์ 2003).
- Nye, J. S., Jr. (2568). *Soft power อำนาจโน้มนำ:หนทางสู่ความสำเร็จในการเมืองโลก* (แปลโดย บัณฑิต จันทร์โรจน์กิจ, พิมพ์ครั้งที่ 1). มติชน. (งานต้นฉบับตีพิมพ์ 2004).

A Study of Glass Bottle Waste Management by Change Leaders in Community of Koh Phayam, Mueang Ranong District, Ranong Province¹

Pariwat Changkid^{2,*}, Karingsak Ruegnam³, Jutharat Ruangkeaw⁴,
Narawadee Terdkongpun⁵, and Pailin Leamlahan⁶

Abstract

This research aims to develop Transformational Leadership in glass bottle waste management on Koh Phayam, Koh Phayam Subdistrict, Mueang Ranong District, Ranong Province, from 2022 to 2024, using a critical participatory action research approach. Researchers and participants collaboratively analyzed the glass bottle waste situation on Phayam Island, identified potential solutions, designed activities, and implemented measures appropriate to the island's context. The target group consisted of 30 residents of Koh Phayam. The study found that glass bottle waste had accumulated on the island for over 20 years, negatively impacting the island's image and tourist safety. Selling glass bottles for recycling was not cost-effective due to high transportation costs. Therefore, the appropriate management strategy for Koh Phayam involves milling the glass bottles and mixing them with cement to create products that support daily life and tourism activities, such as paving blocks, plant pots, and artificial reefs. This approach fosters Transformational Leadership in

¹ Research Article. This research article was conducted as part of a project on developing Transformational Leadership, supported by the Community College Institute.

² Lecturer of Local Government, Ranong Community College. Email: changkid.p@gmail.com

³ Measurement and Evaluation Officer, Center for Lifelong Learning Research and Innovation, Ranong Community College. Email: karingsak94@gmail.com

⁴ Independent Scholar. Email: info@saithong-bungalow.com

⁵ Independent Scholar. Email: ja12na@hotmail.com

⁶ Independent Scholar. Email: 333pailin@gmail.com

* **Corresponding Author:** Pariwat Changkid, Ranong Community College. Email: changkid.p@gmail.com

sustainable glass bottle waste management, creates jobs, generates income, and can serve as a model for other areas.

Keywords: Glass Bottle Waste Management, Koh Phayam, Transformational Leadership, Ranong Community College

การศึกษาการจัดการขยะขวดแก้วของผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงในชุมชนเกาะพยาม ตำบลเกาะพยาม อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง¹

ปรีวัฒน์ ช่างคิด^{2*} เกรียงศักดิ์ ฤกษ์งาม³ จุฑารัตน์ เรืองแก้ว⁴
นราวดี เทิดคงพันธุ์⁵ และไพลิน เอี่ยมละหาญ⁶

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงด้านการจัดการขยะขวดแก้วบนเกาะพยาม ตำบลเกาะพยาม อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง ดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2565 – 2567 ใช้แนวทางการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์ โดยร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาขยะขวดแก้วบนเกาะพยาม ค้นหาแนวทางการแก้ปัญหา ออกแบบกิจกรรม และร่วมกันดำเนินงานที่เหมาะสมกับบริบทของเกาะพยาม กลุ่มเป้าหมายคือผู้ที่อยู่ประจำในพื้นที่เกาะพยาม จำนวน 30 คน ผลการวิจัยพบว่า ขยะขวดแก้วบนเกาะพยามสะสมมานานกว่า 20 ปี ส่งผลต่อภาพลักษณ์และความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว การนำขวดแก้วมาขายบนฝั่งไม่คุ้มทุนเพราะค่าขนส่งสูง ดังนั้น การจัดการขยะขวดแก้วที่เหมาะสมกับเกาะพยามคือการบดให้ละเอียดและนำมาเป็นส่วนผสมสำหรับสร้างเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันและสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่ การทำบล็อกลูกปัดทางเท้า กระถางต้นไม้ และปะการังเทียม โดยสามารถสร้างผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงในการจัดการขยะขวดแก้วได้อย่างยั่งยืน สามารถสร้างอาชีพ สร้างรายได้ และเป็นต้นแบบให้กับพื้นที่อื่นได้

คำสำคัญ: การจัดการขยะขวดแก้ว เกาะพยาม ผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลง วิทยาลัยชุมชนระนอง

¹ บทความวิจัย. บทความวิจัยนี้ดำเนินงานภายใต้โครงการสร้างผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลง สนับสนุนโดยสถาบันวิทยาลัยชุมชน กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม

² อาจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยชุมชนระนอง อีเมล changkid.p@gmail.com

³ นักวิชาการวัดและประเมินผล ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต วิจัยและนวัตกรรม วิทยาลัยชุมชนระนอง อีเมล karingsak94@gmail.com

⁴ นักวิชาการอิสระ อีเมล info@saithong-bungalow.com

⁵ นักวิชาการอิสระ อีเมล ja12na@hotmail.com

⁶ นักวิชาการอิสระ อีเมล 333pailin@gmail.com

* ผู้ประพันธ์บรรณกิจ: ปรีวัฒน์ ช่างคิด วิทยาลัยชุมชนระนอง อีเมล changkid.p@gmail.com

บทนำ

เกาะพยาม ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลเกาะพยาม อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง มีเนื้อที่โดยประมาณ 16.60 ตารางกิโลเมตร (10,371.981 ไร่) ประชากรตามทะเบียนราษฎร จำนวน 919 คน ครั้วเรือนจำนวน 762 ครั้วเรือน (สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง, 2566) เกาะพยามเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวสูง ชุมชนจึงขยายตัวอย่างรวดเร็ว มีอาชีพที่หลากหลายเกิดขึ้น อาชีพหลักของคนบนเกาะพยามสามารถแบ่งตามลักษณะของผู้คนที่อาศัยออกเป็น 2 กลุ่มหลัก ๆ ได้แก่ ผู้ที่อาศัยอยู่บนเกาะพยามประจำหรืออาจเรียกว่า “เจ้าถิ่น” กับอีกกลุ่มคือผู้อพยพจากพื้นที่อื่นมาอยู่บนเกาะพยามในที่นี่ใช้คำว่า “ผู้อาศัย”

“เจ้าถิ่น” ส่วนใหญ่ถือครองที่ดินซึ่งได้จากการจับจองหรือตกทอดมรดก อาชีพหลักของคนกลุ่มนี้คือทำสวน ส่วนใหญ่เป็นสวนผสมมีการปลูกมะม่วงหิมพานต์ ยางพารา สะตอ มะพร้าว และหมาก เป็นต้น มีการประกอบอาชีพเสริมช่วงฤดูท่องเที่ยว เช่น เปิดร้านขายของชำ ร้านอาหารเล็ก ๆ ดำเนินการในครั้วเรือนและอาจมีการสร้างที่พัก (โฮมสเตย์) รวมถึงการทำประมงชายฝั่งด้วย

“ผู้อาศัย” คือคนที่ย้ายมาจากพื้นที่อื่น ส่วนใหญ่ทำธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเป็นหลัก เช่น ร้านอาหาร ที่พัก ค้าขาย การนำเที่ยวชมสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ รวมถึงการดำน้ำ กลุ่มนี้ส่วนใหญ่ไม่อยู่ประจำบนเกาะพยามแต่จะครอบครองพื้นที่ด้วยการซื้อหรือเช่า มีบ้านทั้งบนเกาะพยามและในตัวจังหวัดระนองหรือพื้นที่อื่น เมื่อถึงฤดูการท่องเที่ยวจะลงไปทำธุรกิจ และเมื่อหมดฤดูท่องเที่ยวก็จะกลับมาอยู่บนฝั่ง

เกาะพยามเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดระนองและประเทศไทย ดังเห็นได้จากจำนวนนักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือนเกาะพยาม เฉพาะนักท่องเที่ยวต่างชาติ ปี 2566 จำนวน 11,838 คน (ตำรวจท่องเที่ยวจังหวัดระนอง, 2566) นอกจากนี้ ยังมีนักท่องเที่ยวชาวไทยปีละไม่น้อยกว่า 20,000 คน สามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับจังหวัดระนองไม่น้อยกว่า 6,727 ล้านบาท (หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ, 2567) แม้ว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างรายได้แก่ผู้ประกอบการได้จำนวนมากแต่กิจกรรมดังกล่าวส่งผลกระทบต่อเกาะพยามหลายประการ โดยเฉพาะปัญหาขยะที่ไม่มีระบบการจัดการที่เหมาะสม ทำให้พื้นที่เกาะพยามมีขยะสะสมมาไม่น้อยกว่า 20 ปี ส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ การท่องเที่ยวและความปลอดภัยของประชาชน ซึ่งยังไม่มียุทธศาสตร์ดำเนินการอย่างจริงจัง ขยะที่พบในพื้นที่แบ่งได้เป็น 3 ประเภทหลัก ได้แก่ (1) ขยะพลาสติก ขยะประเภทนี้มีผู้ประกอบการรับซื้อและนำมาจำหน่ายในตัวเมืองระนอง (2) ขยะอินทรีย์ ขยะประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นเศษอาหารจากร้านอาหารต่าง ๆ มีการจัดการโดยการฝังกลบ หรือนำไปวางบนชายหาดซึ่งจะมีปูและสัตว์ริมชายหาดมากิน และ (3) ขยะขวดแก้ว ส่วนใหญ่เป็นขวดสุรา ขวดเบียร์ ไวน์ โซดา ประมาณร้อยละ 80 ขวดน้ำปลาและเครื่องปรุงรส ร้อยละ 5 และขวดเครื่องดื่มชูกำลัง ร้อยละ 1 ขยะประเภทนี้ส่งผลกระทบต่อมากที่สุด เนื่องจากไม่สามารถจัดการได้ และการนำมาจำหน่ายบนฝั่งก็ไม่คุ้มกับค่าขนส่ง

การสะสมของขยะเป็นจำนวนมากและต่อเนื่องยาวนาน ส่งผลกระทบต่อความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว รวมถึงภาพลักษณ์ของเกาะพยาม การนำมาจำหน่ายหรือจัดการบนฝั่งไม่คุ้มค่าขนส่ง แนวทางหนึ่งที่ได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติในการจัดการขยะอย่างยั่งยืน คือ แนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) ซึ่งมุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ โดยส่งเสริมให้วัสดุที่เคยเป็นของเสียสามารถกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ผ่านกระบวนการรีไซเคิล การแปรรูป และการออกแบบผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (Geissdoefer et al., 2017) ในบริบทของเกาะพยามนี้สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากขยะขวดแก้ว โดย “ทำให้เป็นสินค้า” ซึ่งจะเป็นช่องทางช่วยลดปริมาณขยะตั้งแต่ต้นทางได้มากขึ้น (ปรีวัฒน์ ช่างคิด, 2563)

การวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้นำการเปลี่ยนแปลงและสมาชิกชุมชนในการจัดการขยะขวดแก้ว และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ โดยเน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้การตัดสินใจแบบประชาธิปไตย และการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน (สุเมษย์ หนกหลัง และทศพล วัฒนานุกุลวงศ์, 2567) เพื่อเปลี่ยนขยะขวดแก้วเป็นผลิตภัณฑ์ใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันและผลิตภัณฑ์ที่สนับสนุนการท่องเที่ยวสำหรับสร้างมูลค่าเพิ่มในธุรกิจท่องเที่ยวเชิงนิเวศบนเกาะพยามและตอบสนองแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาการจัดการขยะขวดแก้วโดยผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชุมชนและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับพื้นที่เกาะพยาม อำเภอเมือง จังหวัดระนอง

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy)

แนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) เป็นแนวคิดด้านการพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งลดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลือง ด้วยการออกแบบระบบการผลิต การบริโภค และการจัดการของเสียให้เกิด “วงจร” ที่สามารถนำวัสดุและผลิตภัณฑ์กลับมาใช้ใหม่ได้อย่างต่อเนื่อง โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และความยั่งยืนในระยะยาว (Geissdoefer et al., 2017; Ellen MacArthur Foundation, อ้างใน Webster, 2015) แนวคิดนี้เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมและการบริโภคที่ไม่ยั่งยืนของระบบเศรษฐกิจแบบเส้นตรง (Linear Economy) ซึ่งมีรูปแบบ “ผลิต-ใช้-ทิ้ง” ส่งผลให้เกิดขยะจำนวนมากและใช้ทรัพยากรธรรมชาติจนเกินขีดความสามารถของระบบนิเวศ เศรษฐกิจหมุนเวียนจึงเสนอแนวทางใหม่ที่มุ่งใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ลดการสร้างของเสีย และเพิ่มอายุการใช้งานของวัสดุในทุกขั้นตอนของห่วงโซ่มูลค่า (value chain) โดยมีหลักการดำเนินงานสำคัญ 3 ประการ ที่

ได้รับการเผยแพร่อย่างเป็นทางการเป็นระบบโดย Ellen MacArthur Foundation (อ้างใน Webster, 2015) ซึ่งเป็นองค์กรชั้นนำระดับโลกด้านการพัฒนาแนวคิดนี้ ประกอบด้วย:

1. การออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ลดการเกิดของเสียและมลพิษ (Design out waste and pollution) คือ การออกแบบผลิตภัณฑ์ ระบบ และกระบวนการผลิตที่จะทำให้เกิดขยะและมลพิษน้อยที่สุดตั้งแต่ต้นทาง
2. ยืดอายุการใช้งานวัสดุและผลิตภัณฑ์ (Keep products and materials in use) ส่งเสริมให้ใช้วัสดุ และผลิตภัณฑ์อย่างคุ้มค่า ด้วยการใช้อุปกรณ์ ซ่อมแซม รีไซเคิล หรือแปรรูปเพื่อให้ผลิตภัณฑ์มีอายุการใช้งานที่ยาวขึ้น และลดความสูญเสียจากการทิ้งและการใช้ทรัพยากรใหม่
3. ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ (Regenerate natural systems) เน้นการดูแล ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และการออกแบบระบบที่เกื้อหนุนระบบนิเวศ เช่น การใช้วัสดุที่ย่อยสลายได้ตามธรรมชาติ หรือการผลิตพลังงานจากของเสียอินทรีย์

หลักการทั้งสามนี้ได้รับการออกแบบเพื่อสร้างระบบเศรษฐกิจที่ไม่เพียงลดของเสีย แต่ยังฟื้นฟูและรักษาทรัพยากรในระบบธรรมชาติ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ไม่ทำลายฐานทรัพยากรของโลก (Ellen MacArthur Foundation, อ้างใน Webster, 2015)

การจัดการขยะขวดแก้วในชุมชน

แก้วเป็นวัสดุที่ได้จากซิลิกาซึ่งมีอยู่ในทรายเนื้อละเอียด เป็นวัสดุที่มีคุณสมบัติพิเศษแข็งแรงใสสะอาด ปลอดภัยและมีความเป็นกลาง จึงได้รับความนิยมแพร่หลาย บรรจุภัณฑ์ที่ผลิตจากแก้วสามารถแบ่งได้หลายประเภท หากแบ่งตามมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม (มอก. 501-2527) สามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ (ศูนย์ฝึกอบรมเทคนิคการผลิตขวดแก้ว, 2567)

1. บรรจุภัณฑ์แก้วประเภท 1 หมายถึง “แก้วบอโรซิลิเกต” (แก้วที่มีโบรอนไตรออกไซด์ไม่น้อยกว่าร้อยละ 5 โดยน้ำหนัก) จะพบแก้วบอโรซิลิเกตที่ถูกนำมาใช้ในงานหลาย ๆ ด้าน เช่น ใช้ทำเป็นกระจกของเตาอบ ฝาม้อสุกกี้ ใช้ทำกระจกครอบไฟรถยนต์ และกระจกครอบไฟส่องสว่างที่ใช้ภายในและภายนอกอาคาร ส่วนภายในห้องปฏิบัติการก็ใช้ทำบีกเกอร์ ขวดรูปชมพู่ บิวเรตต์ และขวดก้นกลม เป็นต้น
2. บรรจุภัณฑ์แก้วประเภท 2 หมายถึง “แก้วโซดาไลม์” (แก้วที่ทำจากไลม์โซดาและทรายเป็นส่วนผสมหลัก) ที่ผ่านการปรับสภาพความเป็นต่างของผิวแก้วด้วยวิธีพิเศษ (special treatment) ทำให้ผิวแก้วหนาประมาณ 0.1-0.2 ไมครอน มีสภาพใกล้เคียงเป็นกลาง เหมาะสำหรับบรรจุยาชนิดที่มีสภาพเป็นกรด (acid) และเป็นกลาง (neutral) โดยทั่วไปใช้ทำภาชนะบรรจุยาสำหรับชนิดที่มีความเป็นกรดหรือเป็นกลาง แต่อาจใช้ทำภาชนะบรรจุยาสำหรับชนิดที่มีความเป็นต่างได้ ถ้าผ่านการทดสอบแล้วว่าจะมีความคงตัวเหมาะสม
3. บรรจุภัณฑ์แก้วประเภท 3 หมายถึง “แก้วโซดาไลม์” ซึ่งโดยทั่วไปไม่ใช้ทำภาชนะบรรจุยาสำหรับชนิด ยกเว้นยาชนิดที่ทดสอบความคงตัวไว้แล้วว่า ไม่มีการเปลี่ยนแปลงเมื่อบรรจุยาชนิดที่ทำจากแก้วประเภทนี้

4. บรรจุภัณฑ์แก้วประเภท NP หมายถึง “แก้วโซดาโลม” ที่ใช้ทำภาชนะบรรจุยาที่ใช้รับประทาน หรือยาที่ใช้ภายนอกเฉพาะที่ แต่ไม่ใช่ทำภาชนะบรรจุสำหรับยาฉีด

บรรจุภัณฑ์แก้วทั้ง 4 ประเภทดังกล่าวข้างต้น โดยเฉพาะบรรจุภัณฑ์แก้วประเภท 2 ถูกนำมาใช้ใน อุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ มากมาย เช่น อุตสาหกรรมเบียร์ น้ำอัดลม สุรา ยา อาหาร เครื่องดื่มบำรุงกำลัง และเครื่องแก้ว (จาน ชาม แก้วต่าง ๆ) เป็นต้น ขยะขวดแก้วจึงเป็นกลุ่มนี้มากที่สุด

การประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนในการจัดการขยะประเภทขวดแก้ว นั้นเป็นแนวคิดที่มี ประสิทธิภาพโดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีข้อจำกัดด้านการขนส่ง เช่น พื้นที่เกาะหรือห่างไกลจากแหล่ง รีไซเคิล ส่งผลให้กลายเป็นขยะชุมชนที่จัดการยาก กลายเป็นปัญหาอย่างมากโดยเฉพาะชุมชนพื้นที่เกาะ สำหรับการ ดำเนินการจัดการขยะในชุมชน กาสัก เต๊ะชั้นหมาก และคณะ (2566) ระบุว่าความรู้และทักษะสำคัญของ ความสำเร็จในการจัดการขยะชุมชน คือ การคัดแยกขยะครบวงจร การจัดการข้อมูล การสื่อสารเพื่อสร้างการ มีส่วนร่วม การสร้างกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง จนสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อการขยายผลโดย เน้นการสร้างพื้นที่และโอกาสให้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริง การลงพื้นที่ติดตามการประเมิน เจริญผลสัมฤทธิ์และการสรุปทเรียนอย่างต่อเนื่อง

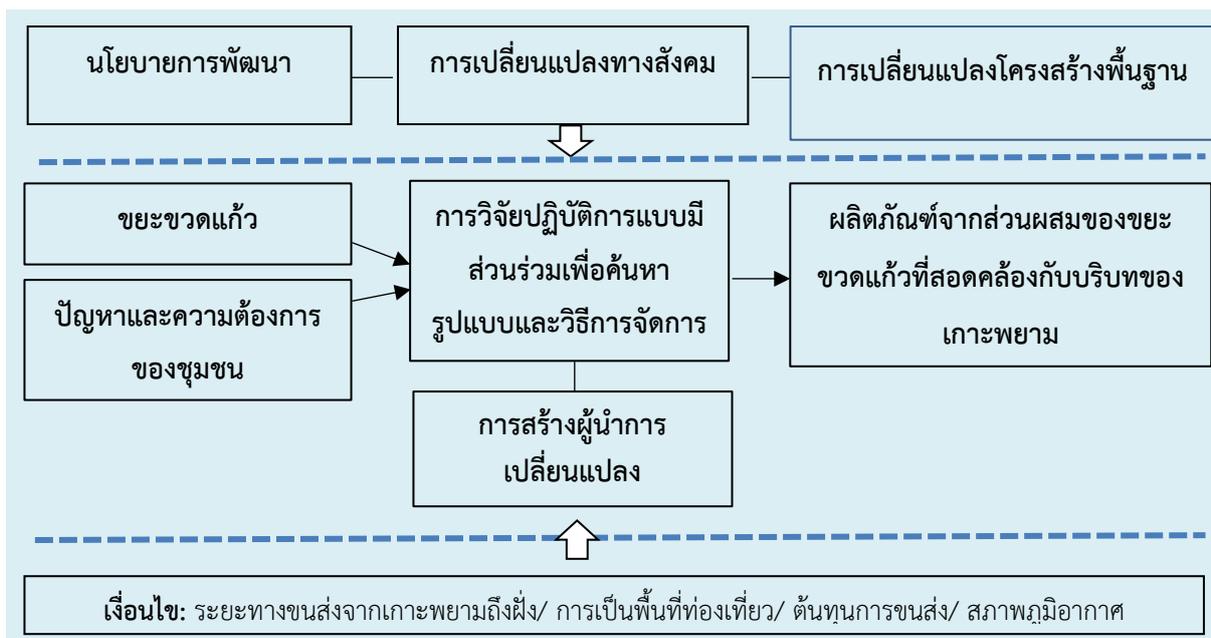
การทำบุญด้วยขยะเป็นแนวทางที่เสนอโดย พระคมสัน เจริญวงศ์ และคณะ (2567) เป็นการจัดการ ขยะชุมชนวิถีพุทธ ตามหลักพลังบวร คือ บ้าน วัด หน่วยงานราชการมีส่วนร่วมเป็นภาคีเครือข่ายร่วมกัน ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรทิ้งขยะให้เป็นระบบ จากการคัดแยกต้นทางภายในครัวเรือน และปรับความเชื่อให้ขยะสามารถนำไปทำบุญ สร้างบุญด้วยขยะ เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและการ ปรับตัวของคนในชุมชน เพื่อจัดการขยะชุมชนให้เกิดความยั่งยืนภายในชุมชนต่อไป

การทำข้อตกลงร่วมกันและดำเนินการอย่างจริงจังจึงสามารถลดขยะในชุมชนได้ และการนำขยะกลับมา ใช้ประโยชน์เป็นแนวทางที่สำคัญ เนื่องจากขยะโดยเฉพาะขวดแก้วสามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้ สำหรับรูปแบบ การขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาขยะด้วยทุนทางสังคม วุฒิชัย สายบุญจวง (2566) พบว่ากระบวนการทำงาน สำคัญ 3 มีขั้นตอน คือ 1) การสร้างความตระหนักให้กับประชาชนเห็นความสำคัญของปัญหาขยะ 2) การให้ ความรู้เรื่องการคัดแยกขยะ และ 3) แคนนำร่วมมือกับหน่วยงานและตั้งกลุ่มธนาคารขยะเพื่อจัดการขยะให้เกิด ความยั่งยืน สำหรับงานวิจัยนี้ดำเนินการจัดการขยะขวดแก้วในพื้นที่เกาะพยามซึ่งมีข้อจำกัด เนื่องจากเกาะ พยามอยู่ห่างจากฝั่งมากจึงทำให้ต้นทุนการขนส่งสูง ดังนั้นการจัดการขยะขวดแก้วบนเกาะด้วยการแปรรูปเป็น ผลิตภัณฑ์ใหม่ เช่น บล็อกปูทางเท้า กระถางต้นไม้ หรือฐานปะการังเทียม เป็นตัวอย่างของการนำทรัพยากรที่ เคยเป็นของเสียกลับมาใช้ในระบบใหม่ สอดคล้องกับหลักการของเศรษฐกิจหมุนเวียนที่เน้นการสร้างมูลค่าเพิ่ม จากวัสดุเหลือใช้และลดภาระต่อสิ่งแวดล้อมในระยะยาว

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยนี้ดำเนินการภายใต้บริบทของชุมชนเกาะพยาม ซึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมของจังหวัดระนอง มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานจนมีความพร้อมรองรับนักท่องเที่ยว ส่งผลให้มีผู้คนมาอาศัยจำนวนมาก และสังคมเกาะพยามเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมสมัยใหม่มากขึ้น การที่มีจำนวนผู้มาเยือนเกาะพยามมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อชุมชนหลายประการ ที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ ปริมาณขยะขวดแก้วที่มากขึ้น เกิดปัญหาด้านความปลอดภัยของผู้ที่ลงเล่นน้ำทะเลและทำกิจกรรมต่าง ๆ บริเวณชายหาด ส่งผลต่อสภาพลักษณะด้านการท่องเที่ยวของเกาะพยาม ปัญหาที่เกิดขึ้นชุมชนรับรู้และต้องการแก้ปัญหา ผู้วิจัยจึงใช้แนวทางการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์ (Critical participatory action research: CPAR) ซึ่งเป็นวิธีการวิจัยที่เน้นการเสริมพลังของชุมชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ผ่านการมีส่วนร่วมกับชุมชนในการหาทางออกของปัญหาสังคม โดยบูรณาการแนวคิดเชิงวิพากษ์สังคมและหลักการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ซึ่งชุมชนมีบทบาทสำคัญในกระบวนการวิจัยและการแก้ปัญหาทางสังคม โดยการร่วมกันระบุ/วิเคราะห์ประเด็นสังคมของชุมชน และดำเนินการหาทางออกของปัญหา (สุเมษย์ หนกหลัง และทศพล วัฒนานุกุลวงศ์, 2567) โดยสร้างแกนนำในชุมชน และสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อค้นหาแนวทางการจัดการปัญหาขยะขวดแก้วในพื้นที่ ภายใต้ข้อจำกัดของชุมชนเกาะพยามที่อยู่ห่างไกลจากฝั่งซึ่งมีต้นทุนการขนส่งสูง รวมถึงสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างผลิตภัณฑ์จากส่วนผสมของขยะขวดแก้วที่สามารถใช้ประโยชน์ และสร้างมูลค่าเพิ่มในพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ที่มา: ปรีวัฒน์ ช่างคิด (2567)

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์ (Critical participatory action research: CPAR) ดำเนินการระหว่างปี 2565 – 2567 ในพื้นที่เกาะพยาม หมู่ที่ 1 ตำบลเกาะพยาม จังหวัดระนอง กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเลือก ได้แก่ สมาชิกชุมชนจำนวน 30 คน ที่มีความสมัครใจเข้าร่วมกิจกรรมและอาศัยอยู่ประจำบนเกาะพยาม คัดเลือกโดยวิธีการแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากผู้ที่มีความตระหนักถึงปัญหาขยะขวดแก้วและมีความประสงค์จะร่วมแก้ไขปัญหาดังกล่าวร่วมกับนักวิจัย และผู้วิจัยให้ความสำคัญและดำเนินการตามแนวปฏิบัติของสำนักงานการวิจัยแห่งชาติว่าด้วยจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ทั้งหลักความเคารพในบุคคล (Respect for person) หลักคุณประโยชน์ไม่ก่ออันตราย (Beneficence) และหลักความยุติธรรม (Justice) โดยเฉพาะด้านความเคารพในบุคคลเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้มากที่สุด ซึ่งหมายถึงการเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความเป็นส่วนตัว และการเก็บข้อมูลเป็นความลับ โดยมีขั้นตอนการดำเนินงาน 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาทำความเข้าใจสถานการณ์ปัญหาขยะขวดแก้วของชุมชน เกาะพยามเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวที่ได้ความนิยม เพราะยังคงความเป็นธรรมชาติที่สวยงาม อย่างไรก็ตาม กิจกรรมการท่องเที่ยวส่งผลให้มีการตีมีเครื่องตีกันปริมาณมาก ขวดแก้วที่นี้จึงกลายเป็นขยะสะสมไม่ได้รับการกำจัดที่เหมาะสม ส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์และความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว เพราะขวดแก้วบางส่วนแตกกระจายอยู่ริมชายหาด เมื่อนักท่องเที่ยวลงเล่นน้ำซึ่งมักไม่สวมรองเท้า จึงถูกเศษแก้วบาดจนได้รับบาดเจ็บ จนหลายฝ่ายหันมาให้ความสนใจและต้องการแก้ปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจข้อมูลสถานการณ์ขยะ ทั้งปริมาณและผลกระทบที่เกิดขึ้นเพื่อนำข้อมูลไปสื่อสารกับชุมชนต่อไป

2. การสื่อสารสถานการณ์ขยะขวดแก้วในพื้นที่ ที่นักวิจัยนำข้อมูลสถานการณ์ขยะขวดแก้วที่เกิดขึ้นในชุมชนมาสื่อสารกับประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ให้เห็นปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะประเด็นภาพลักษณ์ในฐานะเกาะพยามเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง และสร้างความตระหนักต่อการจัดการขยะขวดแก้วแก่กลุ่มเป้าหมาย รวมถึงชี้ให้เห็นความสำคัญของการคัดแยก การจัดเก็บอย่างถูกวิธีให้แก่ประชาชน โดยลงพื้นที่พูดคุยกับผู้อาศัยอยู่ประจำในพื้นที่ นอกจากนั้น ยังสื่อสารแก่ประชาชนทั่วไปในชุมชนผ่านแกนนำอย่างไม่เป็นทางการที่ทำกิจกรรมในพื้นที่ จนเกิดแนวคิดที่จะเชิญชวนผู้สนใจแก้ปัญหาขยะขวดแก้วมาทำกิจกรรมร่วมกันอย่างจริงจัง

3. สร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงด้านการจัดการขยะขวดแก้วในพื้นที่ ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการเชิญชวนผู้สนใจที่จะดำเนินการจัดการขยะขวดแก้วในพื้นที่ โดยการพูดคุยและชวนมาทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยหยิบยกประเด็นปัญหาขยะขวดแก้วในพื้นที่มาสื่อสารแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อหาแนวทางแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เมื่อหลายคนมีความตระหนักต่อปัญหาขยะขวดแก้วและต้องการจัดการอย่างเหมาะสม จึงจัดตั้งกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมและเชิญชวนผู้สนใจเข้าร่วมด้วย โดยใช้เทคนิคการบอกต่อจนมีจำนวน 30 คน ซึ่งทั้งหมดเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ดั้งเดิมบนเกาะพยามที่ไม่ต้องการให้ความสวยงามและธรรมชาติของเกาะพยามเสียหายไปมากกว่านี้ การพบปะกลุ่มครั้งแรกจึงเป็นการรับฟังข้อวิตกกังวลของพวกเขาในฐานะคนพื้นถิ่นเกาะพยามอย่างแท้จริง

และร่วมกันดำเนินการ โดยการร่วมวางแผนการจัดการขยะขวดแก้วในชุมชน เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ระหว่างแกนนำในชุมชนและนักวิจัย มีการแลกเปลี่ยนข้อมูล เรียนรู้ข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ จะมาพูดคุยและสื่อสารต่อกัน เช่น การศึกษานวัตกรรมเครื่องบดขวดแก้ว จึงนำมาพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน และตกลงกันว่า จะนำมาบดขวดแก้วบนเกาะพยาม โดยหวังเพียงว่าต้องการลดปริมาณขวดแก้วเท่านั้นเพราะเมื่อบดขวดแก้วแล้ว สามารถนำไปเททิ้งบนพื้นดินก็สามารถลดปริมาณขยะขวดแก้วได้แล้ว แต่หลังบดขวดแก้วครั้งแรกกลับเห็นว่า ขวดแก้วที่บดมีสีสันทสวยงาม และเห็นว่ามีความสมบัติเหมือนกับทรายที่สามารถนำไปผสมกับปูนซีเมนต์สร้างเป็น ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ได้ จึงต้องการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์แทนที่จะทิ้ง

4. การพัฒนาและออกแบบผลิตภัณฑ์จากขยะขวดแก้ว ภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน กลุ่มผู้นำ การเปลี่ยนแปลงและทีมวิจัยร่วมกันออกแบบและทดลองแปรรูปขวดแก้วที่บดแล้วให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้ประโยชน์ได้จริงในชุมชน ได้แก่

4.1. บล็อกปูทางเท้า เนื่องจากทำได้ง่ายและเป็นที่ต้องการของธุรกิจรีสอร์ทบนเกาะพยาม ซึ่งตรงกับความต้องการของผู้ประกอบการและผู้ใช้งานที่อยู่บนเกาะ อีกทั้งยังช่วยลดการนำเข้าวัสดุก่อสร้าง จากฝั่ง

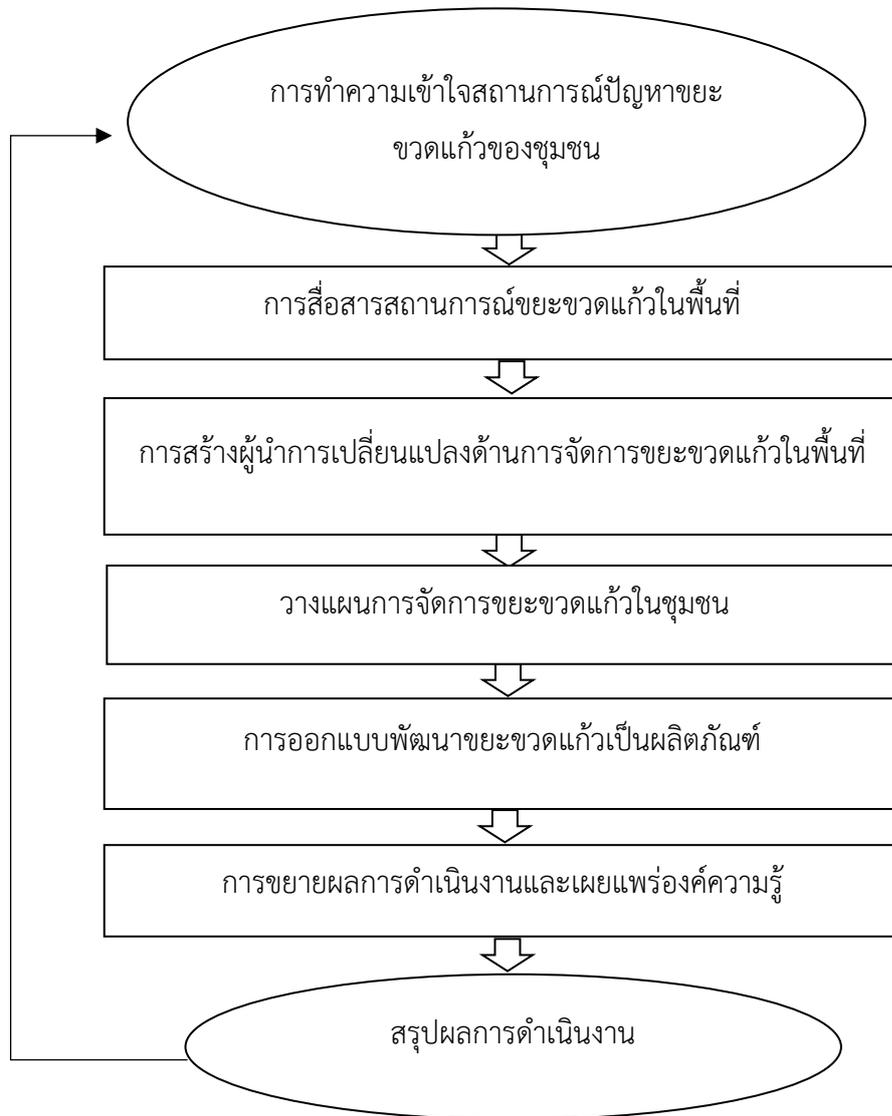
4.2. กระจกตันไม้ เป็นความต้องการของครัวเรือนและรีสอร์ท เนื่องจากดินบนเกาะพยาม มีลักษณะเป็นดินทรายปลูกพืชไม่ค่อยเจริญเติบโต ส่วนใหญ่หากจะปลูกผักสวนครัวหรือไม้ดอกไม้ประดับนิยม ปลูกในกระถาง แต่การขนส่งจากบนฝั่งมีค่าใช้จ่ายสูง และสามารถทำได้ง่ายด้วยการหาแบบพิมพ์สำเร็จรูปก็สามารถทำได้เลย จึงต้องการทำกระจกตันไม้เพื่อเป็นต้นแบบของการจัดการขยะขวดแก้วด้วย

4.3. การทำปะการังเทียม เนื่องจากเกาะพยามมีกิจกรรมการท่องเที่ยวทางทะเล และหลาย คนมีกิจกรรมพานักท่องเที่ยวชมปะการัง ซึ่งพบว่าปัจจุบันเริ่มเสียหายจากหลายปัจจัยจึงต้องการนำขยะขวด แก้วไปผสมเพื่อทำปะการังเทียม และกำหนดเป็นกิจกรรมไว้ในโปรแกรมการท่องเที่ยว ส่งผลให้กิจกรรม การท่องเที่ยวน่าสนใจมากขึ้น

การดำเนินการดังกล่าวเป็นกระบวนการสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงด้านการจัดการขยะขวดแก้วบน เกาะพยาม ผ่านการออกแบบ พัฒนาผลิตภัณฑ์ที่สามารถใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันเป็นการร่วมกันกำหนด ขึ้นที่มีความสอดคล้องกับบริบทของชุมชน สามารถลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และสร้างความปลอดภัย ให้แก่นักท่องเที่ยวได้ การดำเนินการดังกล่าวยังสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การ สหประชาชาติด้วย

5. การขยายผลการดำเนินงานและเผยแพร่องค์ความรู้ เป็นการรวบรวมองค์ความรู้และกระบวนการ ต่าง ๆ ในการจัดการขยะขวดแก้วที่ดำเนินการเผยแพร่ให้ชุมชนรับรู้ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และเกิดกระแสการ จัดการขยะขวดแก้ว รวมถึงการนำเสนอการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากความร่วมมือของคนในชุมชนต่อการจัดการ ขยะขวดแก้วที่อยู่ใกล้ตัว และสามารถต่อยอดไปยังธุรกิจด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ สามารถสรุปขั้นตอน ดำเนินการจัดการขยะขวดแก้ว ณ ชุมชนเกาะพยาม ตำบลเกาะพยาม อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง ได้ ดังนี้

ภาพประกอบที่ 2 ขั้นตอนการดำเนินการของผู้จัดการเปลี่ยนแปลงด้านการจัดการขยะขวดแก้วชุมชนเกาะ
พยาม

ที่มา: ปรวิวัฒน์ ช่างคิด (2567)

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลระหว่างดำเนินการทุกขั้นตอน โดยเก็บข้อมูลด้วยการสังเกต ทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การบันทึกข้อมูลโดยใช้แบบบันทึก จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อให้ข้อมูลมีความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือ การศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูล โดยอาศัยหลักการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) ด้านข้อมูล (Data Triangulation) เพื่อพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มาจากแหล่งต่าง ๆ มีความถูกต้องและสอดคล้องกันหรือไม่ อย่างไร จากนั้นจึงนำเสนอข้อมูลโดยใช้วิธีการพรรณนา

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า

1. การจัดการขยะขวดแก้วโดยผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงในชุมชน มีการดำเนินการจัดการขยะขวดแก้วในพื้นที่เกาะพยามด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนส่งเสริมการมีบทบาทนำของผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่อย่างชัดเจน โดยผู้เข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 30 คน ทั้งหมดอาศัยอยู่ประจำบนเกาะพยาม ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุมากกว่า 40 ปี ประกอบอาชีพด้านการเกษตรเป็นหลัก โดยมีการประกอบอาชีพเสริมด้านการค้าขาย และการท่องเที่ยว เช่น ผู้นำเที่ยว ผู้ประกอบการที่พัก ขับรถรับจ้าง ส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาสูงสุดที่ระดับประถมศึกษาปีที่ 6 โดยบางส่วน (จำนวน 6 คน) จบการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป

กระบวนการดำเนินงานที่ใช้แนวทางวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์ (CPAR) ส่งผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลง จนทำให้เป็นกลุ่มที่มีสมรรถนะที่โดดเด่นหลายด้าน โดยเฉพาะการแปรรูปขยะขวดแก้วที่สามารถพัฒนาจนเป็นผลิตภัณฑ์ที่สามารถใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ ทั้งบล็อกปูทางเท้า กระถางต้นไม้ และฐานปะการังเทียม โดยเฉพาะฐานปะการังเทียมสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มในกิจกรรมการท่องเที่ยวได้มาก มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพิ่มขึ้น โดยการพานักท่องเที่ยวดำน้ำเพื่อปลูกปะการัง จนกลายเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่ง การแปรรูปขยะขวดแก้วดังกล่าวทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเป็นผู้นำในการจัดการขยะ และเป็นผู้นำด้านการรักษาสิ่งแวดล้อมบนเกาะพยาม ทำให้เกาะพยามเป็นตัวอย่างของชุมชนจัดการขยะขวดแก้วให้กับชุมชนอื่น ๆ สร้างความภูมิใจแก่ชุมชน

ผู้เข้าร่วมกิจกรรมแสดงบทบาทของการเป็นผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชน ทั้งในฐานะผู้ริเริ่มกิจกรรม ผู้เผยแพร่ความรู้ และผู้ประสานความร่วมมือในพื้นที่ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคลและระดับกลุ่มอย่างเป็นรูปธรรม ผ่านกระบวนการคิด การเรียนรู้สถานการณ์ การวิพากษ์ร่วมกัน และนำไปสู่การดำเนินงานที่เป็นขั้นตอน โดยชุมชนสามารถสร้างแนวทางจัดการขยะขวดแก้วที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่และขยายผลไปสู่กลุ่มอื่น ๆ ในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง

2. การพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับพื้นที่เกาะพยาม อำเภอเมือง จังหวัดระนอง เป็นผลผลิตต่อเนื่องจากการสร้างผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อลดปริมาณขยะขวดแก้วบนเกาะพยาม ขณะเดียวกันก็ยังสามารถใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันหรือพัฒนาเป็นสินค้าได้ด้วย ซึ่งเกิดจากกระบวนการวิพากษ์ และดำเนินการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงและนักวิจัย โดยดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. การบดขวดแก้ว เป็นขั้นตอนการแปรสภาพจากขวดแก้วสู่การเป็นวัสดุชิ้นเล็ก ๆ โดยใช้กระบวนการบดด้วยเครื่องบด ก่อนบดขวดแก้วต้องทำความสะอาดด้วยน้ำ แยกสติ๊กเกอร์พลาสติกออกและปล่อยให้แห้ง อาจแยกขวดที่มีสีแตกต่างกันเพื่อให้ได้วัสดุที่มีสีเดียวกัน จากนั้นจึงนำขวดใส่ลงไปในเครื่องบดปิดฝาและเปิดเครื่องบด นำภาชนะ เช่น กระสอบหรือถังมารองรับเศษขวดที่บดต่อไป ดังภาพประกอบที่ 3

ภาพประกอบที่ 3 การบดขวดแก้ว

ที่มา: ปรีวัฒน์ ช่างคิด (2567)

สำหรับการบดขวดแก้ว 1 ชั่วโมง จะใช้ไฟฟ้า 1 ยูนิท สามารถบดขวดแก้วได้น้ำหนักประมาณ 163 กิโลกรัม ตัวอย่างการบดขวดแก้วแต่ละชนิด ดังนี้

ตารางที่ 1 ประเภทและปริมาณการบดขวดแก้วแต่ละชนิด

ประเภทขวดแก้ว	น้ำหนักขวด (กรัม)	จำนวนขวด/ 1 กิโลกรัม	จำนวนขวดที่บดได้/ ชั่วโมง
คาราบาวแดง	135	7.4	1,207.4
สปอนเซอร์	149	6.7	1,093.95
โซดา	211	4.7	772.51
เบียร์ไทเกอร์ ขวดเล็ก	264	3.78	617.42
เบียร์ช้าง ขวดเล็ก	315	3.17	517.46
เบียร์ลีโอ ขวดใหญ่	386	2.59	422.27
เบียร์ช้าง ขวดใหญ่	417	3.39	390.88
เบียร์สิงห์ ขวดใหญ่	404	2.47	403.46
เบียร์เฟรดเดอส์บรอยด์ ขวดใหญ่	448	2.23	363.83
เบียร์ไทเกอร์ ขวดใหญ่	469	2.13	347.54

ที่มา: ปรีวัฒน์ ช่างคิด (2567)

จากตาราง จะเห็นว่าขวดแต่ละชนิดสามารถนำมาบดและได้ปริมาณเศษแก้วไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับขนาดและความหนาของขวด สำหรับขั้นตอนนี้ถือว่าประสบความสำเร็จในการจัดการขยะขวดแก้วแล้ว เนื่องจากเมื่อนำขวดแก้วมาบดก็สามารถนำไปถมบริเวณที่ลุ่มได้เลย เพราะแก้วที่บดจะละเอียดเปรียบเสมือนทรายในธรรมชาติทั่วไป

2. การพัฒนาผลิตภัณฑ์ เมื่อบดขวดแก้วละเอียดแล้วก็สามารถนำไปผสมกับปูนซีเมนต์และน้ำ ในอัตราอัตราส่วน 2 : 1 : 1 ผสมให้เข้ากันและนำไปเทใส่แบบพิมพ์ตามต้องการเพื่อขึ้นรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ โดยขวดแก้วที่บดเป็นส่วนผสมแทนทราย สำหรับการดำเนินการวิจัยนี้ได้พัฒนาผลิตภัณฑ์ จำนวน 3 ประเภท ได้แก่

2.1 บล็อกปูทางเท้า พบว่า สามารถใช้งานได้เหมือนกับบล็อกที่วางจำหน่ายทั่วไป และพัฒนาเป็นอาชีพอิสระ เนื่องจากความต้องการในพื้นที่มีจำนวนมาก

ภาพประกอบที่ 3 บล็อกปูทางเท้าจากขยะขวดแก้ว

ที่มา: ปรีวัฒน์ ช่างคิด (2567)

2.2 กระถางต้นไม้ เป็นผลิตภัณฑ์อีกรูปแบบที่สามารถพัฒนารูปทรงได้หลากหลาย และเป็นที่ยอมรับในพื้นที่เกาะพยาม

ภาพประกอบที่ 4 กระถางต้นไม้จากขยะขวดแก้ว

ที่มา: ปรีวัฒน์ ช่างคิด (2567)

2.3 การทำปะการังเทียม เป็นการพัฒนาที่ได้รับประโยชน์หลายอย่าง ทั้งลดขยะขวดแก้ว ช่วยสร้างระบบนิเวศทางทะเล และสร้างรายได้จากกิจกรรมการท่องเที่ยว

ภาพประกอบที่ 5 ปะการังเทียม

ที่มา: จุฑารัตน์ เรืองแก้ว (2567)

สรุปและอภิปรายผล

ผลการวิจัยพบว่า การจัดการขยะขวดแก้วในชุมชนเกาะพยามสามารถดำเนินการได้อย่างเป็นระบบ ผ่านการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้นำการเปลี่ยนแปลงจำนวน 30 คน ซึ่งล้วนเป็นสมาชิกชุมชนที่มีความห่วงใยในสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของพื้นที่ การดำเนินการใช้กรอบแนวคิดวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์ (Critical Participatory Action Research: CPAR) ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการคิดวิเคราะห์สถานการณ์ และสร้างการเปลี่ยนแปลงร่วมกัน (Kemmis & McTaggart, 2005)

กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนดังกล่าวนำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ท้องถิ่นผ่านการลงมือปฏิบัติจริง ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของ CPAR ที่มีได้มุ่งเพียงแค่แก้ไขปัญหา แต่ยังสร้างผู้นำทางสังคมที่สามารถขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงได้อย่างยั่งยืน โดยผลลัพธ์ของการวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มผู้นำการเปลี่ยนแปลงสามารถริเริ่มพัฒนาผลิตภัณฑ์จากขยะขวดแก้ว ได้แก่ บล็อกปูทางเท้า กระถางต้นไม้ และฐานปะการังเทียม ซึ่งนอกจากช่วยลดปริมาณขยะสะสมแล้ว ยังตอบสนองความต้องการของชุมชนและภาคธุรกิจในพื้นที่ได้อย่างแท้จริง สอดคล้องกับข้อเสนอของ กาสัก เต๊ะขันหมาก และคณะ (2566) ที่ระบุว่าความรู้ ทักษะการจัดการข้อมูล การสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วม การสร้างกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ส่งผลต่อความสำเร็จของการจัดการขยะชุมชน

การดำเนินงานยังแสดงให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) ได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยการออกแบบการใช้ทรัพยากรให้หมุนเวียนในระบบ ลดการพึ่งพาภายนอก และเพิ่มมูลค่าให้กับของเสีย ซึ่งสอดคล้องกับหลักการ การออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ลดการเกิดของเสียและมลพิษ ยืดอายุ

การใช้งานวัสดุและผลิตภัณฑ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ที่ Ellen MacArthur Foundation (2015) เสนอไว้ โดยเฉพาะการใช้ขวดแก้วผสมซีเมนต์ในการผลิตวัสดุใช้งานและกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นการสร้างการพัฒนาในลักษณะที่ไม่ทำลายธรรมชาติ พร้อมเสริมศักยภาพทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน (อ้างใน Webster, 2015)

จากผลที่เกิดขึ้น ยังพบว่าผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงมีการพัฒนาทักษะทั้งด้านการสื่อสาร การคิดเชิงระบบ และการทำงานร่วมกัน ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของการพัฒนาผู้นำในชุมชนท้องถิ่น (Northouse, 2021) ขณะเดียวกัน การจัดการขยะขวดแก้วที่เกิดขึ้นยังส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของเกาะพยามในฐานะแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน โดยมีนักท่องเที่ยวบางส่วนแสดงความสนใจและเข้าร่วมกิจกรรม รวมถึงมีการเผยแพร่เรื่องราวผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ส่งเสริมให้เกิดกระแสการท่องเที่ยวที่ตระหนักถึงสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุป กระบวนการวิจัยนี้ประสบความสำเร็จทั้งในแง่ของการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในระดับพื้นที่ การสร้างผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงที่มีศักยภาพ และการออกแบบแนวทางการพัฒนาที่ตอบสนองเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะ SDG 12 (การบริโภคและการผลิตอย่างยั่งยืน) และ SDG 13 (การรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ)

องค์ความรู้ใหม่จากงานวิจัย

1. แนวทางการจัดการขยะขวดแก้วโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่า การจัดการกิจกรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ตั้งแต่ระดับครัวเรือน เช่น การเก็บขยะชายหาด การรณรงค์ และการมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สามารถนำไปสู่การสร้างแนวทางการจัดการขยะขวดแก้วที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนที่มีลักษณะเป็นเกาะ หรือพื้นที่ห่างไกลที่ต้องใช้ต้นทุนการขนส่งสูง แนวทางนี้ช่วยลดต้นทุนและเพิ่มประสิทธิภาพของการจัดการทรัพยากรและสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนได้อย่างแท้จริง

2. การพัฒนาและแปรรูปขยะขวดแก้วให้เกิดมูลค่าเพิ่ม โดยชุมชนสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์จากขวดแก้วได้ 3 รูปแบบ ได้แก่ บล็อกปูทางเท้า กระถางต้นไม้ และฐานปะการังเทียม ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่ตอบสนองทั้งการใช้งานในชีวิตประจำวันและกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ แสดงถึงการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนในระดับชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

3. กระบวนการสร้างผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงในชุมชนท้องถิ่น การดำเนินกิจกรรมภายใต้กรอบ CPAR ส่งผลให้เกิดกลุ่มผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงจำนวน 30 คน ที่สามารถพัฒนาทักษะด้านการสื่อสาร การวางแผน การคิดเชิงระบบ และการทำงานเป็นทีม ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของผู้นำชุมชนในบริบทของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

4. รูปแบบการสร้างเครือข่ายเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เกาะ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงหลายคนขยายบทบาทจากการจัดการขยะไปสู่กิจกรรมด้านการท่องเที่ยว การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการสื่อสารกับหน่วยงานภายนอก เกิดเป็นเครือข่ายการพัฒนาแบบใหม่ที่ขับเคลื่อนโดยชุมชนเอง

ข้อเสนอแนะ

1. ควรส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมและเรียนรู้ร่วมกันในการแก้ปัญหาตามบริบทของชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถพัฒนาแนวทางที่เหมาะสมกับบริบทของตนเอง
2. พัฒนาระบบสนับสนุนการแปรรูปขยะให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้ได้จริง ด้วยการส่งเสริมทั้งด้านองค์ความรู้ เครื่องมือ แนวทางการทำงานและช่องทางการจำหน่าย เพื่อให้ชุมชนสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มจากของเสีย และสร้างรายได้ที่ยั่งยืนในระยะยาว
3. ประยุกต์ใช้รูปแบบการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนงานสิ่งแวดล้อม เนื่องจากผู้ที่มีจิตสำนึกตระหนักถึงชุมชนจะเป็นคนสำคัญในการเชื่อมโยงคนในพื้นที่ เข้าถึงปัญหา และสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนได้

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนชุมชนเกาะพยาม อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง ที่ร่วมขับเคลื่อนกิจกรรมจนสำเร็จ

เอกสารอ้างอิง (References)

- กาสิ๊ก เต๊ะชั้นหมาก, จุฑาทพร พันธุ์วัฒนา, และศศิวิมล สีทับทิม. (2566). รูปแบบการพัฒนาจาก “ครัวเรือนต้นแบบ” สู่ “การจัดการขยะชุมชน” ในจังหวัดลพบุรี. *วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี*, 14(2), 135-150. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/truhusocjo/article/view/266853>
- ฐาปนีย์ เกียรติไพบูลย์. (2567, สิงหาคม 19). *ททท.ดันรายได้ท่องเที่ยวระนองแตะ 7 พันล้าน เพิ่มไฟล์ต์บิน – เส้นทางท่องเที่ยว*. กรุงเทพฯ: กรุงเทพธุรกิจ. <https://www.bangkokbiznews.com/business/economic/1109610>
- ปรีวัฒน์ ช่างคิด. (2563). ศักยภาพการจัดการขยะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดระนอง. *วารสารบริหารท้องถิ่น*, 13(3), 285-302. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/colakkujournals/article/view/242204>
- พระคมสัน เจริญวงศ์, เอนก โยอินทร์, และปริญญา นิกกรกุล. (2567). เปลี่ยนขยะเป็นบุญสู่แปลงบุญเป็นทุน : การจัดการขยะชุมชนวิถีพุทธ. *วารสารสังคมศาสตร์ปัญญาพัฒนา*, 6(1), 461-468. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/JSSP/article/view/270161>
- วุฒิชัย สายบุญจวง. (2566). การศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาขยะในชุมชนด้วยทุนทางสังคมของชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนบางรวานก หมู่ 7 ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี.

วารสารพัฒนศาสตร์, 6(1), 141-176. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/gvc-tu/article/view/263278>

ศูนย์ฝึกอบรมเทคนิคการผลิตขวดแก้ว. (19 สิงหาคม 2567). *กระบวนการผลิตบรรจุภัณฑ์แก้ว*. เข้าถึงได้จาก

ศูนย์ฝึกอบรมเทคนิคการผลิตขวดแก้ว:

https://www.thaiglass.co.th/th/technical_training_center.php

สุเมษย์ หนกหลัง และทศพล วัฒนานุกุลวงศ์. (2567). วิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์: การเสริมพลังของชุมชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม. *วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์*, 47(1), 1-13.

<https://doi.org/10.58837/CHULA.JSRR.47.1.2>

Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N. M. P., & Hultink, E. J. (2017). The circular economy –

A new sustainability paradigm? *Journal of Cleaner Production*, 143, 757-

768. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.12.048>

Webster, K. (2015). *The circular economy: A wealth of flows*. Ellen MacArthur Foundation Publishing.

Kemmis, S., & McTaggart, R. (2005). Participatory action research: Communicative action and

the public sphere. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *The Sage handbook of*

qualitative research (3rd ed., pp. 559–603). Sage Publications.

Northouse, P. G. (2021). *Leadership: Theory and practice* (9th ed.). SAGE

Publications.

Approach to Addressing Poverty in a Comprehensive and Accurate Manner in Chiang Klom Subdistrict, Pak Chom District, Loei Province¹

Wich Maliton², Wiriya Pianthan^{3,*}, Rungkarn Inthawong⁴, Tanunchai Boonnuk⁵, Kwankanit
Intaratrakul⁶, Surayuth Suratao⁷ and Amnart Yothee⁸

Abstract

This research was approved by the Human Research Ethics Committee, with the approval number H022/2564. The research findings aim to contribute to the country's Sustainable Development Goal of reducing poverty (No Poverty). The objectives are: 1) to study the poverty situation based on the comprehensive and precise poverty alleviation approach in Loei Province, and 2) to examine the comprehensive and precise poverty alleviation strategies in Chiang Klom Sub-district, Pak Chom District, Loei Province. This is a mixed-method study. The research tool is a standardized questionnaire from Program Management Unit on Area Based Development (PMU A), analyzed using the PPP Connect software. For the qualitative research, focus group discussions were conducted. The

¹ Research Article. The research article is an adaptation of the research project "Research for Comprehensive and Targeted Poverty Alleviation in Loei Province" conducted by Loei Rajabhat University. The project was funded by Program Management Unit on Area Based Development (PMUA), Fiscal Year 2023

² Asst. Prof. Dr., Faculty of Humanities and Social Sciences, Loei Rajabhat University.

Email: Wich.mal@lru.ac.th

³ Lecturer at Humanities and Social Sciences, Loei Rajabhat University. Email: Wiriya.p3@gmail.com

⁴ Dr., Faculty of Science and Technology, Loei Rajabhat University. Email: rungkarn.int@lru.ac.th

⁵ Assoc. Prof. Dr., Faculty of Science and Technology, Loei Rajabhat University.

Email: tanunchai.boo@lru.ac.th

⁶ Dr., Faculty of Science and Technology, Loei Rajabhat University. Email: kwankanit@gmail.com

⁷ Dr., Community Organization Network of Loei Province. Email: surayuth2020@gmail.com

⁸ Subdistrict headman of Nong Ya Plong Subdistrict, Wang Saphung District, Loei.

Email: amnartyothee9919@gmail.com

* **Corresponding author:** Wiriya Ppianthai, Faculty of Humanities and Social Sciences, Loei Rajabhat University. Email: wiriya.p3@gmail.com

population includes households that did not meet the criteria according to TPMAP data and the vulnerable group data from Ministry of Social Development and Human Security.

The research findings are as follows 1) A total of 86.47% of the respondents completed the questionnaire. However, 13.53% of the questionnaires could not be analyzed due to reasons such as relocation, refusal to provide information, or the death of the household head. Most of the poor households in Loei Province are in a state of hardship, accounting for 44.17%. 2) The poverty alleviation strategies revealed strong cooperation from partner networks, resulting in the formation of a sub-district-level poverty alleviation working group. This group has been collaborating from the beginning, including data collection, screening poor households for development, planning operations, and conducting joint monitoring and evaluation.

Keywords: Poverty problem, Poverty alleviation strategies, Comprehensive and targeted poverty alleviation

แนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ ของตำบลเชียงกลม อำเภอปากชม จังหวัดเลย¹

วิษณุ มะลิตัน² วิริยา เพียรไทย^{3,*} รุ่งกานต์ อินทวงศ์⁴ ธนัญชัย บุญหนัก⁵
ขวัญคุณิศร์ อินทรตระกูล⁶ สุรยuth สุระท้าว⁷และอำนาจ โยธี⁸

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ได้รับการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์เลขที่ H022/2564 ผลการวิจัยที่ได้จะนำไปสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศ คือการลดปัญหาความยากจน (No Poverty) มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพความยากจนตามแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำในจังหวัดเลย และ 2) ศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำของตำบลเชียงกลม อำเภอปากชม จังหวัดเลย เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed method) เครื่องมือในการวิจัยคือ แบบสอบถามมาตรฐานกลางจาก บพท. วิเคราะห์ด้วยโปรแกรม PPP Connect ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพใช้การสนทนากลุ่ม ประชากร ได้แก่ คริวเรือนที่ไม่ผ่านเกณฑ์ตามข้อมูล TPMAP และข้อมูลกลุ่มคนเปราะบางของ พมจ. ผลการวิจัย พบว่า 1) มีผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 86.47 มีแบบสอบถามที่วิเคราะห์ไม่ได้คิดเป็นร้อยละ 13.53 เนื่องจากการโยกย้ายที่อยู่ ปฏิเสธการให้ข้อมูล หรือเจ้าบ้านเสียชีวิต คริวเรือนยากจนจังหวัดเลยส่วนใหญ่อยู่ในระดับอยู่ยาก คิดเป็นร้อยละ 44.17 2) แนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจน พบว่า เกิดความร่วมมือเป็นอย่างดีจากภาคีเครือข่ายร่วมดำเนินงาน จนเกิดเป็นคณะทำงานแก้ไขปัญหาความยากจนในระดับตำบล ซึ่งได้

¹ บทความวิจัย. ปรับปรุงมาจากโครงการวิจัย การวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำในจังหวัดเลย มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย ดำเนินการโดยมหาวิทยาลัยราชภัฏเลย ได้รับทุนสนับสนุนจากหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ ปีงบประมาณ 2566

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย อีเมล Wich.mal@ru.ac.th

³ อาจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย อีเมล Wiriya.p3@gmail.com

⁴ อาจารย์ ดร. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย อีเมล rungkarn.int@ru.ac.th

⁵ รองศาสตราจารย์ ดร. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย อีเมล tanunchai.boon@ru.ac.th

⁶ อาจารย์ ดร. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย อีเมล kwankanit@gmail.com

⁷ ดร. สังกัดขบวนองค์กรชุมชนจังหวัดเลย อีเมล surayuth2020@gmail.com

⁸ กำนันตำบลหนองหญ้าปล้อง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย อีเมล amnartyothee9919@gmail.com

* ผู้ประพันธ์บรรณกิจ: วิริยา เพียรไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย
อีเมล Wiriya.p3@gmail.com

ดำเนินการร่วมกันตั้งแต่ต้นทาง คือการสำรวจข้อมูล การคัดกรองครัวเรือนยากจนเข้าสู่การพัฒนา การวางแผนการดำเนินงาน และติดตามประเมินผลร่วมกัน

คำสำคัญ: ปัญหาคาความยากจน แนวทางการแก้ไขปัญหาคาความยากจน การแก้ไขปัญหาคาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ

บทนำ

องค์การสหประชาชาติ (United Nations, 2018) ได้กำหนด เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) เป็นกรอบแนวทางร่วมกันของประชาคมโลกในการขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างยั่งยืนในทุกมิติ โดยประเทศไทยได้นำ SDGs มาใช้เป็นตัวชี้วัดความสำเร็จของการพัฒนาประเทศอย่างเป็นระบบ ผ่าน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570) ซึ่งมีวิสัยทัศน์ว่า “พลิกโฉมประเทศไทยสู่เศรษฐกิจสร้างคุณค่า สังคมเดินหน้าอย่างยั่งยืน” (Transformation to Hi-Value and Sustainable Thailand) การดำเนินงานตามแผนฉบับนี้อยู่บนพื้นฐานของแนวคิดหลัก 4 ประการ ได้แก่ 1) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยเน้นการสืบสาน รักษา และต่อยอดแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมกับบริบทของไทย 2) เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ซึ่งมุ่งหมายให้ “ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” และสร้างโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น 3) แนวคิด Resilience ซึ่งประกอบด้วย 3 มิติ คือ (1) การพร้อมรับ (Cope) ภาวะวิกฤต (2) การปรับตัว (Adapt) ให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง และ (3) การเปลี่ยนแปลงเพื่อเติบโตอย่างยั่งยืน (Transform) และ 4) โมเดลเศรษฐกิจ BCG (Bio-Circular-Green Economy) ที่ผสานเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียน และเศรษฐกิจสีเขียวเข้ากับศักยภาพด้านความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมของประเทศ สอดคล้องกับข้อเสนอของ เสรี พงศ์พิศ (2556) ที่ชี้ว่าประเทศไทยจะต้องเผชิญกับวิกฤตจากกระบวนการคิดและการพัฒนาแบบเดิม และจำเป็นต้องเปลี่ยนผ่านสู่ “กระบวนการที่คนมหาบูรณาการ” (Grand Integration) เพื่อให้สังคมสามารถก้าวข้ามภาวะวิกฤต และสร้างแนวทางการพัฒนาใหม่ที่ครอบคลุมและยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) (2562) กล่าวถึงการพัฒนาประเทศตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) ที่นำไปสู่การปฏิบัติให้ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งเป้าหมายของการพัฒนาประเทศคือ “ประเทศชาติมั่นคง ประชาชนมีความสุข เศรษฐกิจพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สังคมเป็นธรรม ฐานทรัพยากรธรรมชาติยั่งยืน” (สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561) แต่ประเทศไทยภายหลังภาวะปกติใหม่ กลับประสบกับปัญหาที่รุนแรงหลายประการโดยปัญหาที่รุนแรงนั้นล้วนแต่มีต้นเหตุมาจากปัญหาหลักคือ “ความยากจน” (คณะกรรมการปฏิรูปประเทศด้านสังคม, 2564) ในขณะที่ สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2567) และกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2567) ได้กำหนดใช้เกณฑ์ต่างๆ เพื่อตัดสินว่าผู้ใดมีรายได้ต่ำกว่าความยากจน ซึ่งในปี 2566 เส้นความยากจนในประเทศไทยถูกกำหนดไว้ที่

10,000 บาทต่อปีต่อคน หรือ 833 บาทต่อเดือนที่หมายความว่าบุคคลที่มีรายได้ต่ำกว่าจำนวนที่ระบุ จะถือว่าตกอยู่ในสถานะความยากจนตามเกณฑ์ของไทย โดยใช้รายได้หรือค่าครองชีพเป็นหลักในการกำหนดเส้นความยากจนเกณฑ์การกำหนดเส้นความยากจน การใช้เส้นความยากจนระดับประเทศนี้ช่วยในการประเมินระดับความยากจนในพื้นที่ต่างๆ ของประเทศและในการวางแผนและดำเนินนโยบายเพื่อลดความยากจนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น กลไกที่สำคัญในการลดความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้และความยากจน ให้ประชาชนทุกคนมีโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร การประกอบอาชีพ และบริการทางสังคมที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ส่งผลให้ประชาชนมีรายได้ที่สูงขึ้นและกระทบต่อคุณภาพของสังคมที่สูงขึ้นเพื่อเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วตามแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีต่อไป

มนัส สุวรรณ (2549) และธนพล สราญจิตร (2558) กล่าวถึงความยากจนว่าปัญหาความยากจนในสังคมไทยเป็นปัญหาที่เรื้อรังมาอย่างยาวนานอีกทั้งยังไม่มีวิธีการใด ๆ ที่สามารถแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืนความยากจนเป็นปัญหาที่มีสาเหตุสำคัญ 2 ประการ คือ 1) สาเหตุภายในตัวบุคคล ได้แก่ การขาดต้นทุนการผลิต ขาดที่ทำกินต้นทุนการผลิตมีราคาสูง ความเจ็บป่วยหรือพิการ การขาดความรู้ความสามารถ และทักษะในการประกอบอาชีพ การขาดศีลธรรมและคุณธรรม ติดอบายมุขยาเสพติด การว่างงาน ค่าแรงงานต่ำ การถูกเอาเปรียบ การเป็นหนี้ทั้งในและนอกระบบ 2) สาเหตุภายนอกตัวบุคคล ได้แก่ การกระจายอำนาจที่ไม่เท่าเทียมนโยบายที่ไม่ตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาความยากจน ระบบการบริหารงาน สอดคล้องกับสมพันธ์ เตชะอธิก และจตุติมาพร พลพงษ์ (2560) และ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) (2560) ที่กล่าวถึงกระบวนการแก้ไขปัญหาความยากจน ประกอบด้วย 7 ขั้นตอนได้แก่ การค้นหาผู้นำแก้ไขความยากจนและประสานงานความร่วมมือทุกภาคส่วน การวิเคราะห์สถานการณ์ชุมชน ปัญหา สาเหตุ แนวทางแก้ไขความยากจน การจัดทำตัวชี้วัด และค้นหาคนยากจนทั้งเชิงโครงสร้างและปัจเจก การจัดกระบวนการเรียนรู้ในพื้นที่ต้นแบบ การอบรมเชิงปฏิบัติการจัดทำแผนแก้ไขปัญหาความยากจน การจัดตั้งกองทุนแก้ไขปัญหาความยากจน การแก้ไขปัญหาความยากจนเชิงปัจเจกและโครงสร้าง สรุบบทเรียน ติดตามประเมินผล และมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอย่างสม่ำเสมอ

สำนักงานสถิติแห่งชาติ (NSO) และ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (MSDHS) กล่าวถึงภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่าโดยภาพรวมแล้วได้ชื่อว่าเป็นภาคที่มีความแห้งแล้ง หนาวจัด น้ำท่วม เป็นที่ราบสูง และมีความยากจนสูงกว่าทุกภาคในประเทศ ความยากจนดังกล่าวจึงส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตเป็นอย่างมาก ยิ่งสังคมไทยได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ (Ageing Society) คุณภาพชีวิตของคนรุ่นใหม่จึงยิ่งมีความสำคัญที่ภาครัฐต้องให้ความสำคัญ ดังนั้นจึงมีการกำหนดเกณฑ์วัดความยากจนแตกต่างจากระดับประเทศตามความแตกต่างในค่าครองชีพและเศรษฐกิจในแต่ละภาคและในกรณีของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปี 2566 เส้นความยากจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ถูกกำหนดไว้ที่ประมาณ 9,000-10,000 บาทต่อปีต่อคน หรือ 750-833 บาทต่อเดือน ซึ่งเป็นระดับที่ต่ำกว่าเส้นความยากจนระดับประเทศเส้นความยากจนในแต่ละจังหวัดหรือจังหวัดภายในภาคอาจมีการแตกต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยเฉพาะท้องถิ่น เช่น ค่าครองชีพที่แตกต่างกัน ซึ่งเกณฑ์การวัดความยากจนมักจะมีการปรับตามสถานการณ์

ทางเศรษฐกิจและค่าครองชีพในแต่ละพื้นที่ และสอดคล้องกับรายงาน Area need ที่ได้กล่าวถึงบทสรุปความต้องการของพื้นที่ : สิ่งทีภาคตะวันออกเฉียงเหนือต้องการเพื่อแก้ไขปัญหาสำคัญ (www.sdgmmove.com) ที่พบว่าประเด็นการพัฒนาพื้นที่นั้นประเด็นหลักคือการลดความเหลื่อมล้ำและการแก้ไขปัญหาความยากจน รวมไปถึงชุมชนต่างเห็นว่ากรกำหนดความต้องการและปัญหาของชุมชนที่ต้องการแก้ไขปัญหาในกระบวนการวิจัยต่างๆ นั้นต้องใช้กระบวนการมีส่วนร่วมและให้สถาบันอุดมศึกษาในพื้นที่ในการร่วมกันนำความรู้และงานวิจัยไปใช้กำหนดนโยบายและการพัฒนาเชิงพื้นที่ให้มากขึ้น

สำนักงานหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.) (2564) ได้เร่งสำรวจและแก้ไขปัญหาความยากจนให้กับประเทศโดยเฉพาะกลุ่มคนยากจนภายหลังปัญหาวิกฤติโควิด 19 โดยการใช้มหาวิทยาลัยเป็นฐานการพัฒนา ซึ่งในปี 2564 มีมหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร เป็นต้น จะได้รับงบประมาณและองค์ความรู้จาก บพท. ให้การสนับสนุนและคัดแยกประเภทครัวเรือนยากจนออกเป็น 4 ระดับ ได้แก่ อยู่ดี อยู่ได้ อยู่ยาก อยู่ลำบาก ซึ่งคัดแยกจากเครื่องมือกลางที่ร่วมกันพัฒนาขึ้นจากหลายมหาวิทยาลัยโดยกำหนดขึ้นเป็นแบบสอบถามทุน 5 ด้าน (ทุนมนุษย์ (Human capital) ทุนทางกายภาพ (Physical capital) ทุนทางการเงิน (Financial capital) ทุนทางธรรมชาติ (Natural capital) และทุนทางสังคม (Social capital)), โปรแกรม Point to Point Protocol Connect (PPP Connect) ส่วนกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพทั้งการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การประชุมกลุ่ม การระดมสมอง เพื่อเป็นมาตรฐานร่วมกันทั้งประเทศในการเก็บรวบรวมข้อมูลและชี้เป้าคนจนให้เกิดความแม่นยำและตรงจุดที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้อย่างไร้ข้อผิดพลาด โดยการคัดเลือกจังหวัดที่เข้าร่วมการแก้ไขปัญหาความยากจนดังกล่าวนี้จะพิจารณาจากจังหวัดที่มีปัญหาความยากจนเรียงตามลำดับมากไปหาน้อยอ้างอิงจากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ของกรมการพัฒนาชุมชนและเข้าหากกลุ่มคนยากจนจากโปรแกรม TPMAP ที่ได้รับการอนุญาตจากผู้ถือบัญชีรายชื่อผู้ตกเป็นกลุ่มคนยากจนในแต่ละจังหวัดโดยผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้อนุมัติ นอกจากนั้นยังต้องมีภาคีภาครัฐในการเข้าร่วมแก้ไขปัญหาในแต่ละประเด็นงานไม่ว่าจะเป็น สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ สำนักงานสาธารณสุข สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

จังหวัดเลยกล่าวเป็นหนึ่งในจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ประสบปัญหาความยากจนเป็นลำดับสุดท้าย อันหมายถึงมีคนยากจนน้อยที่สุด เพียงร้อยละ 0.8 แต่ได้รับการสนับสนุนการแก้ไขปัญหาคนยากจนจาก บพท. เนื่องจากพบว่าครัวเรือนมีปัญหาในลักษณะของการเหลื่อมล้ำกล่าวคือ ช่องว่างระหว่างอำเภอที่มีรายได้ต่อเดือนต่อครัวเรือนสูงที่สุดนั้นมีความห่างค่อนข้างมาก โดยเมื่อแยกรายอำเภอจะพบว่าอำเภอปากชมเป็นลำดับแรกที่พบปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ และในปรากฏการณ์ดังกล่าวจะทำให้รายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่อครัวเรือนของจังหวัดเลยนั้นสูงกว่ารายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่อครัวเรือนของประเทศและกลายเป็นหนึ่งในจังหวัดที่ไม่ถือว่าประสบปัญหาความยากจน อย่างไรก็ตามเมื่อทำการพิจารณาข้อมูลในระดับอำเภอจะพบว่าอำเภอส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่อครัวเรือนที่ต่ำกว่ารายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่อครัวเรือนของประเทศ ปัญหาดังกล่าวส่งผลให้ความยากจนในพื้นที่จังหวัดเลยมีลักษณะ “ซ่อนตัว” กล่าวคือมีปัญหาความยากจนหลบอยู่ใน

พื้นที่ที่ไม่ถูกระบุว่าเป็นพื้นที่ที่มีความยากจน การสำรวจสภาพความยากจนในพื้นที่จังหวัดเลยจึงมีความจำเป็น เพื่อให้เห็นลักษณะเฉพาะของความยากจนดังกล่าวและสามารถดำเนินโครงการแก้ไขตลอดจนการออกนโยบายในการบรรเทาได้อย่างมีประสิทธิภาพและเจาะจง ไม่ให้เกิดการพัฒนาสังคมที่มีลักษณะของการหวานแหว่ อันจะทำให้เกิดการสูญเสียงบประมาณจำนวนมหาศาลแต่ได้ผลตอบแทนไม่คุ้มกับเงินภาษีที่ใช้จ่ายไป ซึ่งความสูญเสียดังกล่าวจะซ้ำเติมความยากจนของครัวเรือนจากงบประมาณเพื่อพัฒนาครัวเรือนยากจนที่ลดลงไปด้วย

รายงาน TPMAP แจกสถานะความยากจนของอำเภอปากชมนั้นอยู่ในลำดับที่ 3 จาก 14 อำเภอ มีพื้นที่ปกครองทั้งหมด 6 ตำบล 53 หมู่บ้าน เฉพาะเทศบาลตำบลเชียงกลมและเทศบาลตำบลคอนสา ซึ่งเป็นการปกครองท้องถิ่นลักษณะพิเศษคือมีสองเทศบาลในหนึ่งพื้นที่ โดยเทศบาลตำบลเชียงกลมจะบริหารเฉพาะในเขตเทศบาลตำบลเชียงกลม ส่วนเทศบาลตำบลคอนสาจะบริหารเฉพาะนอกเขตเทศบาลตำบลเชียงกลม จากการทำการสำรวจข้อมูลคนจนในพื้นที่จังหวัดเลยอย่างครอบคลุม แม่นยำ รวมถึงทำการสำรวจกลุ่มคนที่ประสบปัญหาความยากจนจากฐานข้อมูลเดิมของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องครอบคลุมพื้นที่ทั้งจังหวัด สอดคล้องกับสถานการณ์จริงที่กลุ่มคนยากจนเป้าหมายไม่มีส่วนร่วมกับกิจกรรมทางสังคมเนื่องจากต้องหารายได้เพื่อยังชีพ รวมทั้งทุนมนุษย์ในเรื่องการศึกษาและทักษะทางอาชีพที่มีจำกัด ทำให้ขาดโอกาสในการมีอาชีพที่สร้างรายได้เพิ่มขึ้น ดังนั้นหากมีการแก้ไขความยากจนจากที่ค้นพบ จะสามารถนำไปสู่การจัดทำโครงการนำร่องการสนับสนุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาทักษะจำเป็นในการประกอบอาชีพสำหรับการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่ตำบลเชียงกลม อำเภอปากชม จังหวัดเลย ทั้งนี้เนื่องจากการสนับสนุนทางสังคมจะเป็นการรับรู้ความจริงที่ว่าใครจะได้รับการดูแล ได้รับความช่วยเหลือ จากภาคีเครือข่าย ซึ่งในการสนับสนุนเครือข่ายทางสังคม แหล่งข้อมูลที่สนับสนุน เช่น การให้ข้อมูล ความรู้สึกเป็นเจ้าของ ความช่วยเหลือทางอาชีพหรือการส่งต่อก็ได้ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้เมื่อเสร็จสิ้นแล้วจะทำให้เกิดความคุ้มครองทางสังคมที่เป็นรูปธรรมและสามารถขับเคลื่อนให้เกิดการสนับสนุนทางสังคมต่อเนื่องกันไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพความยากจนตามแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำในจังหวัดเลย
2. เพื่อศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำของตำบลเชียงกลม อำเภอปากชม จังหวัดเลย

การทบทวนวรรณกรรม

- 1) แนวคิดการแก้ไขปัญหาความยากจน โดยมีกระบวนการแก้ไขปัญหาความยากจน ประกอบด้วย 7 ขั้นตอนได้แก่

(1) การค้นหาผู้นำชุมชนเพื่อร่วมแก้ไขคนยากจน และประสานงานความร่วมมือทุกภาคส่วน โดยสร้างความเข้าใจร่วมกันกับผู้นำ และหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ ซึ่งผู้นำประกอบไปด้วย ผู้นำที่เป็นทางการ และผู้นำที่ไม่เป็นทางการหรือผู้นำธรรมชาติ

(2) จัดทำตัวชี้วัดและค้นหาคนยากจน มีขั้นตอน คือ (2.1) ประชุมประชาคมพัฒนาตัวชี้วัด โดยการประชุมประชาคมร่วมกับผู้นำแก้ไขปัญหาคอนยากจน ผู้นำชุมชน หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เพื่อร่วมกันกำหนด ตัวชี้วัดว่าใครคนยากจน (2.2) ระบุพื้นที่และตัวบุคคลที่ชัดเจนตามตัวชี้วัด (2.3) ทำทะเบียนข้อมูลโดยนำข้อมูลรายชื่อที่คัดเลือกแล้วมาจัดทำเป็นทะเบียนข้อมูลคนยากจนในชุมชน

(3) วิเคราะห์สถานการณ์ชุมชน ปัญหา สาเหตุ แนวทางแก้ไขคนยากจนด้วยอริยสัจ 4 เพื่อให้เกิดความเข้าใจ รับรู้ และวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา สาเหตุ รวมถึงแนวทางแก้ไขคนยากจน

(4) จัดกระบวนการเรียนรู้จากกรณีศึกษา เมื่อได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลเรียบร้อยแล้วขั้นตอนต่อไปคือ การจัดกระบวนการเรียนรู้จากพื้นที่จริง

(5) เชื่อมโยงกับทุนเดิม (กองทุนล้านบาท กองทุน กขคจ. เป็นต้น) หรือจัดตั้งกองทุนใหม่แก้ไขปัญหาคอนยากจน เพื่อระดมทุนการแก้ปัญหาคอนยากจนให้คนในพื้นที่ สร้างการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาคอนยากจนของคนในพื้นที่กับชุมชน และหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในการขับเคลื่อนงาน

(6) คนยากจนดำเนินการตามแผน โดยได้รับการสนับสนุนทุนเบื้องต้นแบบใช้ทุนคืนดอกเบี้ยต่ำ และสนับสนุนแบบให้เปล่า

(7) สรุบบทเรียน ติดตามประเมินผล เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอย่างสม่ำเสมอ อย่างน้อยทุกๆ 3 เดือน โดยการจัดเวทีชาวบ้าน มีผู้ดำเนินการประชุม ตั้งวาระหรือประเด็นคำถาม เพื่อแลกเปลี่ยนกัน (สมพันธ์ เตชะอธิก และจตุติมาพร พลพงษ์, 2560)

2) กรอบการทำงานตามแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihood Framework) เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ 5 ประการ ที่จะนำไปสู่เป้าหมายในการดำรงชีพที่ยั่งยืน ดังนี้

(1) องค์ประกอบด้านการบริบทของความเปราะบาง (Poverty and Vulnerability) ซึ่งเป็นความอ่อนแอและไม่แน่นอนที่เป็นภาวะที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อทรัพย์สินและผลลัพธ์จากวิถีการดำเนินชีวิต ได้แก่ ภาวะที่เกิดผลกระทบอย่างทันทีทันใดและรุนแรง (Shocks) ส่งผลเสียหายต่อการดำรงชีพ โดยเฉพาะในองค์ประกอบของทรัพย์สิน เช่น ภัยธรรมชาติ การขาดเงินใช้จ่าย ความขัดแย้งในสังคม ปัญหาสุขภาพมนุษย์ พืช สัตว์ แนวโน้ม (Trend) ภาวะแนวโน้มของการเคลื่อนไหวของปัจจัยต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีพ เช่น แนวโน้มประชากร ทรัพยากร เศรษฐกิจ รัฐบาล นโยบาย และเทคโนโลยี การเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล (Seasonality) ได้แก่ วัฏจักรต่างๆ เช่น วัฏจักรราคาผลผลิต สุขภาพ โอกาสการจ้างงาน เป็นต้น

(2) ทุน/สินทรัพย์ในการดำรงชีพ (Muthood Asset) หมายถึง ทุนมนุษย์ ทุนทางธรรมชาติ ทุนทางกายภาพ ทุนทางการเงิน และทุนทางสังคม มีความสำคัญที่คนสามารถนำมาใช้ในกระบวนการดำรงชีพ (Livelihoods Process) ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการเกิดผลลัพธ์ มีผลต่อโอกาสการเลือกวิถีการดำรงชีพ และได้รับอิทธิพลโดยตรงจากบริบทความ อ่อนแอและการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างและสถาบัน

(3) การเปลี่ยนผ่านโครงสร้างและกระบวนการ (Transforming Structures and Processes) เป็นองค์ประกอบที่มีผลกระทบโดยตรงที่ทำให้เกิดความอ่อนแอในกระบวนการและส่งผลต่อการเลือกวิธีการดำรงชีพมีส่วนประกอบย่อย 2 ส่วน คือ โครงสร้าง (Structure) 2 ระดับคือ ระดับสาธารณะ และระดับเอกชน และกระบวนการ การขับเคลื่อนของโครงสร้างต่างๆ เช่น นโยบาย กฎหมาย เพื่อแปรเปลี่ยนไปใช้ประโยชน์ในวิธีการดำรงชีพภายใต้โครงสร้างและกระบวนการที่เป็นอยู่ เหล่านี้จะช่วยให้ไปสู่เป้าหมายได้ดียิ่งขึ้น

(4) ยุทธวิธีการดำรงชีพ (Livelihoods Strategies) เป็นทางเลือกหรือโอกาสที่ใช้เป็นกลยุทธ์ในการดำเนินชีวิต เช่น ทางเลือกในการแก้ไขปัญหาความยากจนมีแนวทางใดบ้าง มีกลยุทธ์ในการปรับตัว รับมือรักษาตัวรอดต่อสถานการณ์ต่างๆ อันเป็นปัจจัยเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้น

(5) ผลลัพธ์ (Livelihood Outcome) เป็นผลได้ที่เกิดจากการเลือกวิถีหรือยุทธวิธี ในการดำรงชีพซึ่งแสดงออกถึงการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ซึ่งมีทั้งผลในระยะสั้นและระยะยาว เช่น การมีรายได้เพิ่มขึ้น (More Income) การเพิ่มการเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (Increased well Being) การลดความอ่อนแอ (Reduced vulnerability) การเพิ่มความมั่นคงด้านอาหาร (improved food security) และการเกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ (Sustainable use of Natural resource base) (มูนิเจ้า เจลแต, 2557)

3) โครงข่ายความปลอดภัยในสังคม (Social Safety Net : SSN) International Labour Organization (ILO) กล่าวว่า เครื่องมือต่างๆ เพื่อคุ้มครองและเป็นหลักประกันทางสังคมตามกฎหมาย ตลอดจนระบบประกันสังคมต่อผู้ใช้แรงงานและกลุ่มคนที่ยากจน (ICFTU-APRO, 2542) จะเห็นได้ว่าจากนิยามดังกล่าว โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมนั้นมีนิยามและความหมายใกล้เคียงกับ Social Welfare หรือ สวัสดิการสังคม คือมุ่งเน้นการรักษาคุณภาพชีวิตของประชาชนแต่เพิ่มความเข้มข้นในส่วนของการช่วยเหลือคนจนไว้ในแนวคิดนี้ ในขณะที่สวัสดิการสังคมโดยทั่วไปมุ่งเน้นการบริการช่วยเหลือคนจนไว้ในแนวคิดนี้ ในขณะที่สวัสดิการสังคมโดยทั่วไปมุ่งเน้นการบริการภาครัฐที่ประชาชนทั่วไปสามารถเข้าถึงได้ อาจสรุปได้ว่า SSN หรือ โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม คือการจัดสวัสดิการขั้นต่ำแก่ผู้ที่จำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือ (ณรงค์ เพชรประเสริฐ และคณะ, 2542) ซึ่งงานวิจัยและรายงานจำนวนหนึ่งแสดงให้เห็นว่า SSN เป็นเครื่องมือสำคัญในการลดความยากจนและปกป้องคนยากจนให้สามารถมีชีวิตอยู่ได้ แม้จะเกิดวิกฤตเศรษฐกิจขึ้น นอกจากนี้ธนาคารโลกยังสนับสนุนให้มีการใช้รัฐสวัสดิการแต่พอดี ให้แค่เพียงพอต่อความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของคนยากจนเท่านั้น เพื่อป้องกันการส่งเสริมไม่ให้นักไม่ยอมทำงาน (World Bank, 1997) ได้แก่ 1) การบริการสังคม 2) การให้ความช่วยเหลือให้เปล่าแก่ผู้ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ 3) การประกันสังคม

กรอบแนวคิดการวิจัย

วิจัยชิ้นนี้ประกอบด้วย 3 ส่วนได้แก่ 1) ระบบการค้นหาและสอบถามข้อมูล ในกรอบการวิจัยนี้เน้นมุ่งเน้นไปยังการรวบรวมข้อมูล ลักษณะของกลุ่มคนยากจนรวมถึงมีการสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับคนจน เพิ่ม/ลด คนยากจน การสำรวจสภาพปัญหาความยากจนครอบคลุม 5 ทุนชุมชนทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนกายภาพ ทุนสิ่งแวดล้อม ทุนสังคม และทุนการเงิน โดยสภาองค์กรชุมชนในระดับ

ตำบลและจังหวัดจะเป็นกลไกหลักในการค้นหาและสอบทานข้อมูล 2) กลไกส่งต่อความช่วยเหลือ ในส่วนของกลไกส่งต่อความช่วยเหลือนั้นทางโครงการวิจัยฯ จะประชุมระดมความคิดกับหน่วยงานในระดับจังหวัดและอำเภอ ทั้งภาคราชการและภาคประชาสังคมเพื่อจัดตั้งกลไกส่งต่อความช่วยเหลือที่มีการบูรณาการทั้งในแง่ของหน่วยงานและรูปแบบความยากจน 3) โมเดลแก๊จน (โครงการนำร่อง) มุ่งเน้นไปยังการพัฒนาเวทีเรียนรู้และกลไกที่บูรณาการภาคีเพื่อวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาความยากจน โดยเน้นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ ในการวิเคราะห์และเรียนรู้จากข้อมูลร่วมกันเพื่อนำไปสู่การหาข้อสรุปและขับเคลื่อนการแก้ปัญหาร่วมกัน

วิธีดำเนินการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

รูปแบบการวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed method) โดยการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey research) ร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning Development) โดยมีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

(1) ดำเนินการสำรวจ ค้นหาและสอบทานครัวเรือนยากจน ในจังหวัดเลย ทั้งหมด 8,000 ครัวเรือน

(2) นำข้อมูลจากการสำรวจไปทำการคัดกรองครัวเรือนยากจนเป้าหมายโดยร่วมกับภาคีเครือข่าย ประกอบด้วยเทศบาลตำบลเชียงกลม เทศบาลตำบลคอนสา สภาองค์กรชุมชน กองทุนสวัสดิการ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลเชียงกลม และศจพ.อ.ปากชม ซึ่งคณะผู้วิจัยใช้เครื่องมือคือแบบสอบถามส่วนกลางของบพท.

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการวิจัย การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงปริมาณ (Quantitative Approach) เพื่อวิเคราะห์หาสภาพความยากจนและค้นหาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความยากจนในจังหวัดเลย จำนวน 14 อำเภอ ใช้กลุ่มประชากรจากครัวเรือนยากจนตามข้อมูล Thai People Map and Analytics Platform (TPMAP) ที่จัดทำโดยสภาพัฒน์ฯ ร่วมกับ NECTEC ในปี 2562 ในพื้นที่จังหวัดเลยจำนวน 7,342 คน หรือ 4,815 ครัวเรือน โดยเก็บข้อมูลทุกครัวเรือน ร้อยละ 100 และใช้ฐานข้อมูลเพิ่มเติมจากรายชื่อกลุ่มเปราะบาง (social map) ของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และรายชื่อผู้ยากลำบากของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เพิ่มเติมจำนวน 3,185 ครัวเรือน รวมครัวเรือนเป้าหมาย 8,000 ครัวเรือน โดยข้อมูลครัวเรือนยากจนได้รับการอนุมัติจากผู้ว่าราชการจังหวัดเลย และเครื่องมือเป็นแบบสอบถามที่ส่วนกลาง (บพท.) เป็นผู้กำหนด ใช้ในการวิเคราะห์ด้วยโปรแกรม Point to Point Protocol Connect (PPP Connect) ใช้วิธีการประสานงานกับผู้ใหญ่บ้านและกำนันในพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลผ่านทีมวิจัยที่ได้อบรมทำความเข้าใจข้อคำถามแต่ละข้อ โครงการวิจัย

ทางทีมวิจัยได้ทำการจัดระเบียบข้อมูลในฐานข้อมูลประชากรกลุ่มเปราะบางในจังหวัดเลยและผู้ยากลำบากในจังหวัดเลยให้มีความสมบูรณ์มากที่สุด โดยทางทีมวิจัยพบว่าฐานข้อมูลประชากรกลุ่ม

เพราะบางในจังหวัดเลย มีรูปแบบข้อมูลรายบุคคล จึงต้องทำให้ข้อมูลอยู่ในรูปแบบข้อมูลครัวเรือนก่อน และตรวจสอบความครบถ้วนสมบูรณ์ของข้อมูลส่วนฐานข้อมูลผู้ยากลำบากในจังหวัดเลย มีข้อมูลที่อยู่ของกลุ่มเป้าหมายสำรวจไม่ครบ ทางทีมวิจัยจึงทำการผูกข้อมูลทั้งสองฐานข้อมูลโดยเชื่อมกันด้วยข้อมูล เลขบัตรประจำตัวประชาชน ทำให้ได้ข้อมูลกลุ่มเป้าหมายสำรวจเพิ่มเติมจำนวน 3,185 ครัวเรือน รวมครัวเรือนที่ดำเนินการสำรวจและสอบทานทั้งสิ้น 8,000 ครัวเรือน ประชากรเป้าหมาย (Target population) คือ ครัวเรือนยากจนที่อยู่ในระบบฐานข้อมูลการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยกระทรวง อว. (PPP Connect) ดังรายละเอียดในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 รายละเอียดความยากจนตามรายอำเภอ

อำเภอ	จำนวนคนจน	จำนวน TPMAP	add on ข้อมูลทุติยภูมิ
1) นาแห้ว	203	58	145
2) เมืองเลย	629	86	543
3) ภูเรือ	181	23	158
4) ภูหลวง	260	22	238
5) เอรಾವัง	309	15	294
6) ปากชม	742	696	46
7) วังสะพุง	1,437	787	650
8) ท่าลี่	628	527	101
9) ผาขาว	450	209	241
10) นาด้วง	303	200	103
11) หนองหิน	363	191	172
12) ภูกระดึง	469	122	347
13) ด่านซ้าย	1,087	1,034	53
14) เชียงคาน	939	845	94
รวม	8,000	4,815	3,185

ที่มา: TPMAP จังหวัดเลย (2565) และข้อมูล Add on จากขบวนการองค์กรชุมชนตำบลจังหวัดเลย (2565)

เครื่องมือการวิจัย ระบุเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

1) ข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามกลางของ บพท. จำนวน 17 หน้า จำแนกตามทุน 5 ด้าน กลุ่มประชากรในการวิจัยเชิงปริมาณได้แก่ ครัวเรือนยากจนตามข้อมูล Thai People Map and Analytics Platform (TPMAP) แบ่งตามรายอำเภอ จำนวน 8,000 ครัวเรือน

2) ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้ประเด็นการสนทนากลุ่ม โดยมีที่ปรึกษาจาก บพท. จาก มหาวิทยาลัยนเรศวร มหาวิทยาลัยชีวิต และมหาวิทยาลัยมหาสารคาม กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยคุณภาพ ได้แก่

(1) การจัดเวทีสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) เพื่อร่วมกันวิเคราะห์สภาพและความ เป็นอยู่ของตำบลเชียงกลม ซึ่งประกอบด้วย ผู้นำชุมชน จำนวน 10 คน เจ้าหน้าที่จากสำนักงานเทศบาลตำบล เชียงกลม จำนวน 1 คน เจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลเชียงกลม จำนวน 1 คน ตัวแทนสภา องค์กรชุมชนตำบลเชียงกลม จำนวน 1 คน นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลเชียงกลม จำนวน 1 คน รวมทั้งสิ้น 14 คน

(2) การจัดกระบวนการแก้ไขปัญหาคาความยากจน เพื่อยืนยันแนวทางการแก้ไขปัญหาคาความ ยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ จำนวน 14 คน แยกเป็น 1) อาชีพหมวดแผนไทย จำนวน 3 คน 2) ประกอบ อาชีพเกษตรกร (ปลูกผัก) จำนวน 5 คน 3) ประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์ (เลี้ยงปลา) จำนวน 5 คน 4) ประกอบ อาชีพทำอาหาร จำนวน 1 คน

การวิเคราะห์ข้อมูล

- 1) ข้อมูลเชิงปริมาณใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ จำนวน และค่าร้อยละ
- 2) ข้อมูลเชิงคุณภาพ การถอดบทเรียน ข้อเสนอเชิงนโยบาย การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis)

จริยธรรมในการวิจัย

การดำเนินการวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยได้ปฏิบัติตามหลักจริยธรรมการวิจัย โดยขอรับการพิจารณา คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลยแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่า ข้อเสนอการวิจัยที่ดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและ ข้อกำหนดภายในประเทศ จึงรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ของการวิจัยครั้งนี้เลขที่ H022/2564

ข้อมูลการแจ้งสิทธิ์ของผู้เข้าร่วมการวิจัย หรือการดำเนินการขออนุญาตพิจารณาจริยธรรมการวิจัยใน มนุษย์และผลการพิจารณาจากคณะกรรมการ ระบุรายละเอียดการพิจารณา

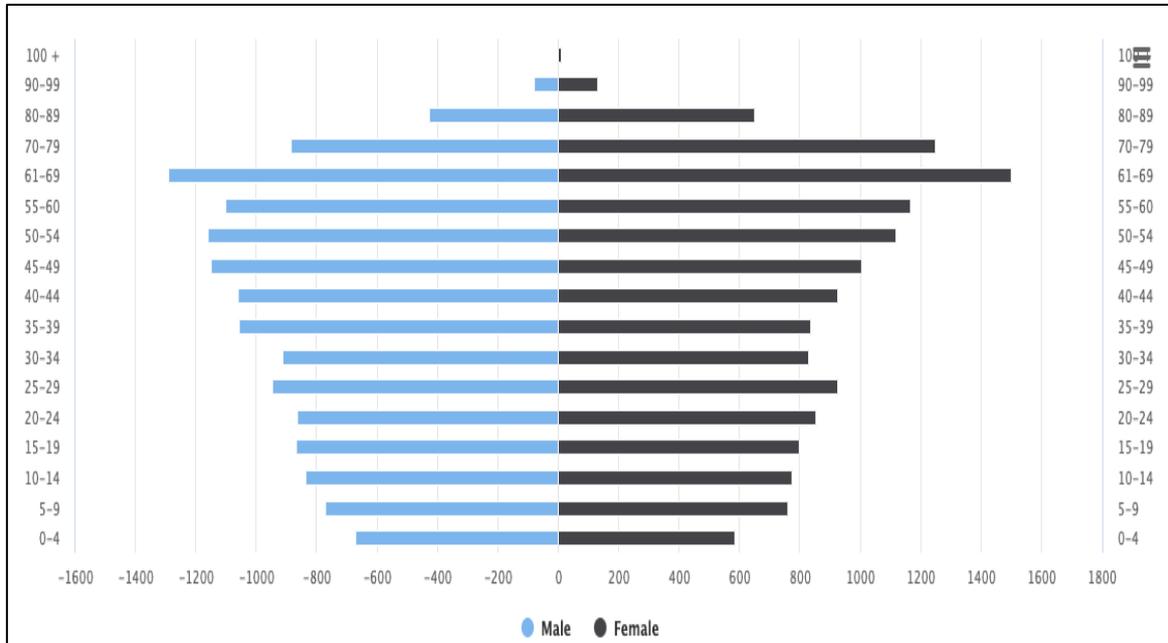
ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาสภาพความยากจนตามแนวทางการแก้ไขปัญหาคาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและ แม่นยำในจังหวัดเลย

ผลการศึกษาพบว่าข้อมูลครัวเรือนยากจนระดับพื้นที่จังหวัดเลยมีทั้งหมด 14 อำเภอ เป้าหมายการ สํารวจ 8,000 ครัวเรือน สามารถเก็บข้อมูลครัวเรือนยากจนที่นำเข้าสู่การวิเคราะห์ทั้งสิ้น 6,918 ครัวเรือน คิด เป็นร้อยละ 86.47 มีแบบสอบถามที่นำเข้าวิเคราะห์ไม่ได้จำนวน 1,082 ครัวเรือน (13.53%) เนื่องจากมีการ โยกย้ายที่อยู่ ปฏิเสธการให้ข้อมูล หรือเจ้าบ้านเสียชีวิต จากแผนภูมิที่ 1 แสดงถึงข้อมูลพื้นฐานของจังหวัดเลย เมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลครัวเรือนยากจนที่ทำการสำรวจ ทำให้ทราบว่าช่วงร้อยละของจำนวนประชากร ยากจนจังหวัดเลยที่ได้ทำการสอบถามข้อมูลเทียบกับประชากรทั้งหมดโดยแบ่งเป็นรายอำเภออยู่ในช่วง 1.93% – 7.13% อำเภอที่มีร้อยละจำนวนประชากรยากจนที่ทำการสำรวจที่ได้ทำการสอบถามต่อประชากร

ในอำเภอนั้นมากที่สุด 3 ลำดับคือ อำเภอท่าลี่ (7.13%) อำเภอด่านซ้าย (6.43%) อำเภอปากชม (6.09%) นอกจากนี้ข้อมูลที่ได้ทำการสอบถามจากแบบสอบถามสามารถแสดงรายละเอียดได้หลายด้านดังนี้

ภาพประกอบที่ 1 โครงสร้างประชากรตามกลุ่มอายุครัวเรือนยากจนที่ทำการสำรวจและสอบถามข้อมูล

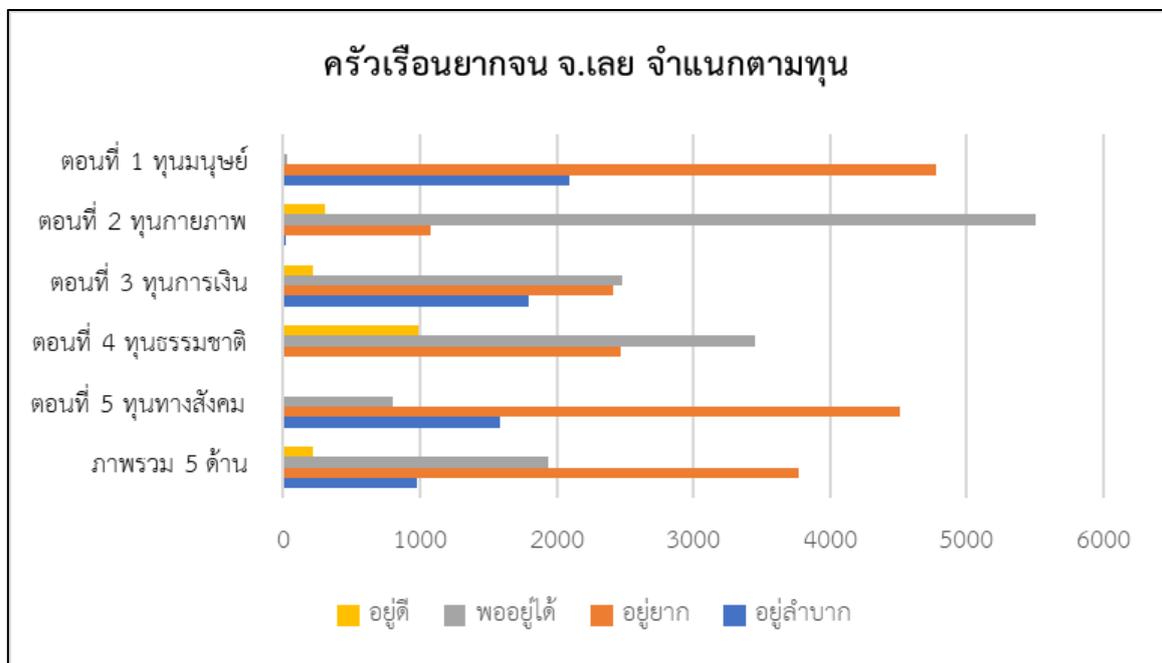
ที่มา: การวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำในจังหวัดเลย (2565)

ผลการวิเคราะห์รายได้ของครัวเรือนยากจนกลุ่มเป้าหมายในจังหวัดเลยที่ได้ทำการวิเคราะห์นั้นพบว่า อำเภอที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนมากที่สุด 3 ลำดับคืออำเภอปากชม (10,234.22) อันดับสองคืออำเภอวังสะพุง (6,800.73) และอันดับสามอำเภอท่าลี่ (6,659.98) และหากคิดรายได้จากการทำการเกษตรเทียบกับรายได้ต่อหัวเท่ากับร้อยละ 34.02 หากคิดรายได้จากการทำปศุสัตว์เทียบกับรายได้ต่อหัวเท่ากับร้อยละ 2.39 หากคิดรายได้จากการได้สวัสดิการเทียบกับรายได้ต่อหัวเท่ากับร้อยละ 20.56 หากคิดรายได้จากการทำประมงเทียบกับรายได้ต่อหัวได้เท่ากับร้อยละ 0.08 และถ้าหากคิดรายได้จากการส่งกลับเทียบกับรายได้ต่อหัวได้เท่ากับร้อยละ 18.44 นอกจากนี้ค่าเฉลี่ยศักยภาพทุนฐานดำรงชีพ 5 มิติ ของครัวเรือนยากจนในจังหวัดเลย ทุนที่อยู่ในระดับพออยู่ได้ ได้แก่ ทุนกายภาพ (2.81) และ ทุนธรรมชาติ (2.73) ทุนที่อยู่ในระดับอยู่ยาก ได้แก่ ทุนเศรษฐกิจ (2.23) ทุนสังคม (2.01) และ ทุนมนุษย์ (1.85) ตามลำดับ

เมื่อจำแนกประเภทตามนิยามระดับความยากจนของคนจน โดยจำแนกประเภทคนจนตามแบบสอบถาม (บพท.) ทำการจำแนกครัวเรือนยากจนออกเป็น 4 ระดับ ซึ่งในภาพรวมทั้ง 5 ด้าน ส่วนมากแล้วครัวเรือนยากจนในจังหวัดเลยอยู่ในระดับอยู่ยาก จำนวนครัวเรือนเฉลี่ยที่ 3,049.8 ครัวเรือน (44.17%) นั่นคือกลุ่มที่มีปัจจัยพื้นฐานที่เพียงพอสำหรับการดำรงชีวิตอยู่ในแต่ละวัน ซึ่งต้องเร่งดำเนินการจัดหาปัจจัยดำรงชีพ/หรือยกระดับความสามารถในการจัดหาปัจจัยดำรงชีพของตนเองให้พออยู่ได้ รองลงมาอยู่ในระดับพออยู่ได้ จำนวนครัวเรือนเฉลี่ยที่ 2,524.2 ครัวเรือน (35.54%) คือ เป็นกลุ่มที่มีฐานทุนสำหรับการดำรงชีพ แต่ยังไม่

เพียงพอที่จะอยู่รอดได้อย่างปลอดภัยหากประสบกับภาวะความแปรปรวนต่าง ๆ จำเป็นต้องสร้างภูมิคุ้มกัน และยกระดับความเป็นอยู่ให้หลุดพ้นจากสภาวะความขาดแคลน/เปราะบาง ระดับถัดมาคือ อยู่ลำบาก มีจำนวนครัวเรือนเฉลี่ยที่ 1,098.8 ครัวเรือน (15.91%) เป็นกลุ่มที่มีความขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ต้องดำเนินการนำเข้าสู่ระบบสวัสดิการโดยเร่งด่วน และระดับที่มีจำนวนครัวเรือนน้อยที่สุดคือ อยู่ดี มีจำนวนครัวเรือนเฉลี่ยที่ 301.6 ครัวเรือน (4.36%) เป็นกลุ่มที่มีภูมิคุ้มกันต่อสภาวะความแปรปรวน/ความเสี่ยงต่าง ๆ มีฐานทุนในด้านต่าง ๆ ที่เพียงพอในการวางแผนอนาคตของตนเอง ครอบครัวยุคใหม่ และเป็นฐานทุนในระดับชุมชนได้ ดังภาพที่ 1

ภาพประกอบที่ 2 จำนวนครัวเรือนยากจน จ.เลย จำแนกตามทุน

ที่มา: การวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำในจังหวัดเลย (2565)

จากภาพประกอบที่ 2 พบว่า ในจังหวัดเลยมีครัวเรือนยากจน จำแนกประเภทตามนิยามระดับความยากจนของคนจน โดยจำแนกประเภทคนจนตามแบบสอบถาม (บพท.) ทำการจำแนกครัวเรือนยากจนออกเป็น 4 ระดับ ซึ่งในภาพรวมทั้ง 5 ด้าน ส่วนมากแล้วครัวเรือนยากจนในจังหวัดเลยอยู่ในระดับอยู่ยาก จำนวนครัวเรือนเฉลี่ยที่ 3,049.8 ครัวเรือน (44.17%) นั่นคือกลุ่มที่มีปัจจัยพื้นฐานที่เพียงพอสำหรับการดำรงชีวิตอยู่ในแต่ละวัน ซึ่งต้องเร่งดำเนินการจัดหาปัจจัยดำรงชีพ/หรือยกระดับความสามารถในการจัดหาปัจจัยดำรงชีพของตนเองให้พออยู่ได้ รองลงมาอยู่ในระดับพออยู่ได้ จำนวนครัวเรือนเฉลี่ยที่ 2,524.2 ครัวเรือน (35.54%) คือ เป็นกลุ่มที่มีฐานทุนสำหรับการดำรงชีพ แต่ยังไม่เพียงพอที่จะอยู่รอดได้อย่างปลอดภัยหากประสบกับภาวะความแปรปรวนต่าง ๆ จำเป็นต้องสร้างภูมิคุ้มกัน และยกระดับความเป็นอยู่ให้หลุดพ้นจากสภาวะความขาดแคลน/เปราะบาง ระดับถัดมาคือ อยู่ลำบาก มีจำนวนครัวเรือนเฉลี่ยที่ 1,098.8 ครัวเรือน

(15.91%) เป็นกลุ่มที่มีความขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ต้องดำเนินการนำเข้าสู่ระบบสวัสดิการ โดยเร่งด่วน และระดับที่มีจำนวนครัวเรือนน้อยที่สุดคือ อยู่ดี มีจำนวนครัวเรือนเฉลี่ยที่ 301.6 ครัวเรือน (4.36%) เป็นกลุ่มที่มีภูมิคุ้มกันต่อสภาวะความแปรปรวน/ความเสี่ยงต่าง ๆ มีฐานทุนในด้านต่าง ๆ ที่เพียงพอในการวางแผนอนาคตของตนเอง ครอบครัว และเป็นฐานทุนในระดับชุมชนได้

2. ผลการศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหาคความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำของ ต.เชียงกลม อ.ปากชม จ.เลย

จากการทำการสำรวจข้อมูลคนจนในพื้นที่จังหวัดเลยอย่างครอบคลุม แม่นยำ รวมถึงทำการสำรวจกลุ่มคนที่ประสบปัญหาความยากจนจากฐานข้อมูลเดิมของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องครอบคลุมพื้นที่ทั้งจังหวัดพร้อมกับการปรับปรุงรายชื่อคนยากจนที่ตกหล่นไปจากการสำรวจของภาครัฐ ภายใต้แนวความคิดทุนชุมชนห้าด้าน (ทุนทรัพย์สิน ทุนมนุษย์ ทุนกายภาพ ทุนทรัพยากรธรรมชาติ และทุนสังคม) ในการศึกษาความยากจนพบว่าโดยภาพรวมคนในตำบลเชียงกลมมีสถานะอยู่ยาก มีค่าระดับที่ 2.25/0.39 เมื่อพิจารณาเป็นรายทุนทั้ง 5 ด้าน พบว่า มีคนยากจนที่ตกอยู่ในสภาวะอยู่ยาก ในทุนด้านมนุษย์ มีค่าระดับที่ 1.95 และทุนเศรษฐกิจ มีค่าระดับที่ 2.42 และทุนทางสังคม มีค่าระดับที่ 2.03 สำหรับทุนกายภาพ มีค่าระดับที่ 2.59 และทุนธรรมชาติ มีค่าระดับที่ 2.73 คือ พออยู่ได้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับสถานการณ์จริงที่กลุ่มคนยากจนเป้าหมายไม่มีส่วนร่วมกับกิจกรรมทางสังคมเนื่องจากต้องหารายได้เพื่อยังชีพ รวมทั้งทุนมนุษย์ในเรื่องการศึกษาและทักษะทางอาชีพที่มีจำกัด ทำให้ขาดโอกาสในการมีอาชีพที่สร้างรายได้เพิ่มขึ้น และจากสภาพความยากจนของกลุ่มคนยากจนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดทำโครงการนำร่องในการแก้ไขปัญหาคความยากจนแบบแม่นยำและมีประสิทธิภาพ เพื่อตอบสนองต่อลักษณะความยากจนที่ค้นพบ ทีมวิจัยจึงได้จัดทำโครงการนำร่องให้เป็นแนวทางในแก้ไขปัญหาคความยากจนด้วยการพัฒนาทักษะจำเป็นในการประกอบอาชีพในพื้นที่ตำบลเชียงกลม อำเภอปากชม จังหวัดเลย ทั้งนี้เนื่องจากการสร้างแนวทางดังกล่าวจะเป็นการรับรู้ความจริงที่ว่าใครจะได้รับการดูแล ได้รับความช่วยเหลือจากภาคีเครือข่าย อันจะนำไปสู่การกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของการพัฒนา ความช่วยเหลือทางอาชีพหรือการส่งต่อในการวิจัยครั้งนี้เมื่อเสร็จสิ้นแล้วจะทำให้เกิดความคุ้มครองทางสังคมที่เป็นรูปธรรมและสามารถขับเคลื่อนให้เกิดการการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนยากจนต่อไป

ผลจากการวิจัยสภาพความยากจนตามแนวทางการแก้ไขปัญหาคความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำในจังหวัดเลยดังกล่าวมาแล้วนั้น ทีมวิจัยจึงได้ร่วมกันจัดเวทีสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) เมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2564 ณ วัดศรีชมชื่น เพื่อร่วมกันวิเคราะห์สภาพและความเป็นอยู่ของตำบลเชียงกลม ซึ่งประกอบด้วย ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่จากสำนักงานเทศบาลตำบลเชียงกลม เจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลเชียงกลม ตัวแทนสภาองค์กรชุมชนตำบลเชียงกลม เมื่อวันที่ พบว่า เทศบาลตำบลเชียงกลม มีพื้นที่รับผิดชอบ 3 หมู่บ้านคือ บ้านเชียงกลม (หมู่ 1) บ้านกลาง (หมู่ 2) บ้านปางคอม (หมู่ 6) ประชากร จำนวน 5,175 คน และ 1,629 ครัวเรือน เทศบาลตำบลคอนสา มีพื้นที่รับผิดชอบ 7 หมู่บ้าน ได้แก่ 1) บ้านโพหนอง

2) บ้านคอนสา 3) บ้านห้วย 4) บ้านซำไฮ 5) บ้านห้วยผักกูด 6) บ้านเหมืองทอง 7) บ้านสาธร มีประชากร 5,427 คน พบว่าด้านเศรษฐกิจนั้นส่วนใหญ่ทำการเกษตร ที่ดินไม่มีเอกสารสิทธิ์ ส่วนน้อยมีเอกสารสิทธิ์ (รวม สปก.) คนส่วนมากทำงานในพื้นที่กับครอบครัว และส่วนน้อยไปทำงานต่างจังหวัด และกรณีหมู่ 3 มากกว่า 80% ของประชากรจะไปขายลอตเตอรี่ การแบ่งฐานะความเป็นอยู่ของคนในชุมชน(ตำบล) โดยแบ่งฐานะความเป็นอยู่เป็นสามระดับ คือ พออยู่พอกิน (เป็นคนส่วนใหญ่ของตำบล) สัดส่วนประมาณ 75% ฐานะดี (อยู่ได้ไม่ลำบาก/ไม่เดือดร้อนคนอื่น) สัดส่วนประมาณ 7% อยู่อย่างลำบากต้องการความช่วยเหลือ หรือ ดูแลตัวเองไม่ได้ สัดส่วนประมาณ 18% นอกจากนี้ ยังพบว่า คริวเรือกลุ่มยากลำบาก ยังมีส่วนร่วมทางสังคมค่อนข้างน้อยเนื่องจากมีเหตุผล/ความจำเป็นต้องไปทำงานประกอบอาชีพ หรือเป็นความสนใจเฉพาะส่วนบุคคล

ทีมวิจัยและภาคีเครือข่ายได้ร่วมกันลงพื้นที่เพื่อตรวจสอบ สัมภาษณ์และค้นหากลุ่มเป้าหมายที่มีรายชื่อที่ปรากฏในระบบ TP MAP และข้อมูล Add on ของทีมวิจัย จากทั้งหมด 158 คน โดยแบ่งกลุ่มออกเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มคนยากจน กลุ่มคนที่อยู่ได้ปานกลาง กลุ่มคนที่มีฐานะดีแล้ว และกลุ่มคนที่เสียชีวิตหรือย้ายไปอยู่ที่อื่นแล้ว พบว่า

1) กลุ่มคนยากจน ที่เป็นคนไร้ที่ดินทำกิน มีสมาชิกในบ้านมาก เช่าบ้านอยู่ เป็นผู้พิการ คนชรา มีจำนวน 35 คน คิดเป็นร้อยละ 22.15

2) กลุ่มคนที่อยู่ได้ปานกลาง มีที่ดินทำกินและสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้วันต่อวัน มีจำนวน 53 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 33.54

3) กลุ่มคนที่มีฐานะแล้ว มีอาชีพที่มั่นคง มีลูกหลานที่รับราชการสามารถดูแลได้เป็นอย่างดี จำนวน 64 คน คิดเป็นร้อยละ 40.51

4) กลุ่มคนที่เสียชีวิตหรือย้ายไปอยู่ที่อื่น ติดคุก ติดต่อไม่ได้แล้ว จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 3.80

ทีมวิจัยจัดเวทีประชุมเชิงปฏิบัติการร่วม ในวันที่ 22 ธันวาคม 2564 ณ ห้องประชุมสภา เทศบาลตำบลเชียงกลม โดยมีภาคีเครือข่ายเข้าร่วม ได้แก่ ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่จากสำนักงานเทศบาลตำบลเชียงกลม เจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลเชียงกลม สำนักงานเทศบาลตำบลคอนสา ผลการจัดเวทีพบว่าการจัดเวทีพบว่า กิจกรรมที่แต่ละภาคีดำเนินการแก้ไขปัญหาคนจนอยู่ประกอบด้วย

1) สำนักงานเทศบาลตำบลเชียงกลม ทำหน้าที่ในด้านจัดหางบประมาณเพื่อช่วยเหลือผู้สูงอายุผู้พิการ บุคคลที่อยู่ในสภาวะยากลำบาก ของบจากกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.) ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งจังหวัดเลย โดยการออกสำรวจผู้ที่มีภาวะยากลำบาก (อยู่แต่ไม่มีเงินใช้) ออกเยี่ยมและของบประมาณมาช่วยเหลือ งานส่งเสริมอาชีพโรงเรียนผู้สูงอายุ (ทอผ้า, จักสาน) ก็จะมีรายได้ขายจำหน่าย มีศูนย์ผู้สูงอายุ, ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิต ส่งเสริมการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากกล้วย (ประชาชนทั่วไป, กลุ่มแม่บ้าน) ของบจากกองทุนสวัสดิการสังคมจาก กระทรวง พม. งบประมาณซ่อมแซมที่อยู่อาศัย (พม.จ.) หลังละ 20,000-

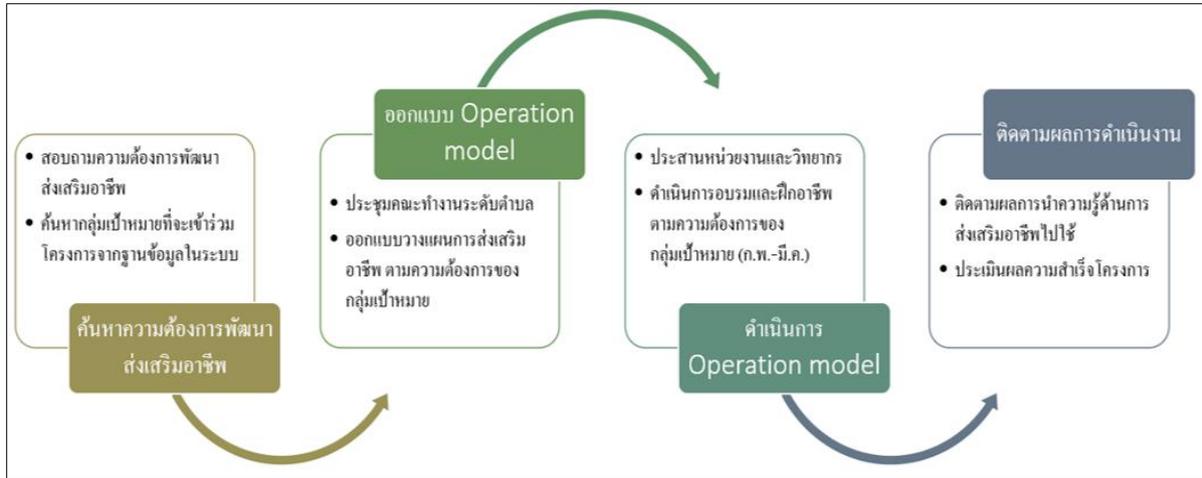
40,000 บาท ถ้าบ้านเรือนชำรุดมากจะมีโครงการก่อสร้างบ้านท้องถิ่นไทยเทิดไท้องค์ราชัน หลังละ 100,000 บาท กองทุน สปสช. ดูแลตรวจสุขภาพประจำปีอยู่แล้ว เป็นต้น

2) สำนักงานเทศบาลตำบลคอนสา ทำหน้าที่ในด้าน มีสภาเด็กและเยาวชนโดยสมาชิกชมรม 100 กว่าคน แต่เข้ากิจกรรมสม่ำเสมอประมาณ 20 กว่าคน มีศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุ (กรมผู้สูงอายุ) ได้รับสนับสนุนการสร้างอาคารในการซ่อมต่อเติมให้มีที่แสดงและผลิตเครื่องจักสาน กะต๊อบข้าว หวดตะกร้า (สานไม้ทั้น) ไม้คานหาบ (หาดลาดเอง) แต่ได้หยุดกิจกรรมระยะหนึ่งเนื่องจากโควิด กลุ่มผู้สูงอายุนั้น ผู้หญิงทอผ้า (ผ้าฝ้าย) ได้แก้ม ผ้าท่ม ผ้าซิ่น (วัฒนธรรมจังหวัดเลยเข้ามาช่วยเรื่องบรรจุภัณฑ์) ถ้าทำด้วยกันเป็นส่วนรวม ถ้าอยู่บ้านจะเป็นของส่วนตัว ถ้ามีงานเกี่ยวกับโอท็อปก็มีการส่งเสริมเพื่อขายอย่างออกบูธของจังหวัดกะต๊อบข้าวของเชิงกลจะมีลายที่เฉพาะตัว สถานที่เป็นการประชาม ให้ลงที่ กศน.เดิม

3) โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลเชียงกล ทำหน้าที่ในด้านสาธารณสุข มีผู้ป่วยติดเตียง ผู้ป่วยที่ต้องการความช่วยเหลือ ให้ความดูแลตามความเหมาะสม มีผู้ดูแลโดยเฉพาะทีมดูแลผู้สูงอายุในระดับชุมชนที่ชื่อว่า Caregiver หรือผู้ช่วยเหลือดูแลผู้สูงอายุติดบ้านติดเตียง (CG) ทั้งหมด 8 คน ออกเยี่ยมบ้านและดูแลช่วยเหลือผู้ป่วย บางคนจะต้องดูแลทุกสามวัน ทุกอาทิตย์ ติดเตียง ติดบ้าน ติดสังคม ในภาพรวมพยายามผลักดันให้ตั้งศูนย์ดูแลผู้สูงอายุแบบพึ่งพิงในระยะยาว มี CG ทุกหมู่บ้าน ผู้ติดเตียงไล่ตั้งแต่เด็กจนถึงผู้สูงอายุ ได้รับค่าตอบแทนจาก สปสช. 1,500 บาท (ถ้าดูแลมากกว่า 5 คนขึ้นไป) ทั้งเทศบาลและเทศบาลคอนสา ในบุคคลทั่วไปที่ยากจนจริงๆที่ผ่านถ้าออกไปในพื้นที่ เช่น เคสที่ห่วยฝักกุดมีภาวะยากจน คือ ดูจากสภาพบ้านและสภาพครอบครัว ก็มีการขอรับบริจาคจากชุมชน และขอความร่วมมือจากเทศบาลทั้งสองแห่งเป็นหลัก กลุ่มยากจนไม่ค่อยเข้ามารับยา ต้องไปติดตามเยี่ยมบ้าน ประสานกับศูนย์พัฒนาฝีมือแรงงาน อบรมนวด (ไม่ค่อยมา)

ดังนั้นข้อมูลที่ภาคีเครือข่ายร่วมกันให้ข้อมูล วิเคราะห์ร่วมกันแล้วจึงได้ร่วมกันออกแบบโมเดลที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจน แต่เนื่องจากในการวิจัยนั้นมีจริยธรรมการวิจัยที่กำหนดให้นักวิจัยต้องอาศัยคนที่เป็นสื่อกลางในการสนทนากับกลุ่มเป้าหมายเนื่องจากเป็นกลุ่มคนเปราะบาง นักวิจัยจึงต้องมีความระมัดระวังในการเก็บข้อมูล ที่ประชุมได้ตกลงให้เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนของสำนักงานเทศบาลตำบลของทั้งสองแห่งลงพื้นที่สำรวจเพื่อสอบถามความต้องการของครัวเรือนเป้าหมาย ว่าต้องการจะพัฒนาส่งเสริมอาชีพในเรื่องอะไร กลุ่มเป้าหมายควรเป็นวัยรุ่นหรือวัยทำงาน (เพื่อขยายผล) อาชีพใหม่ๆ ที่ไม่เคยสัมผัส วัยรุ่นจะประชาสัมพันธ์บอกต่อ อาชีพเดิมถ้ารายได้ไม่ตอบโจทย์อาจเสนอทางออก เช่น อาชีพซ่อมโทรศัพท์ ซ่อมเครื่องไม้เครื่องมือการเกษตรเล็กๆน้อยๆ ปั้นน้ำ ตัดหญ้า (เครื่องจักรเบา) ช่างแอร์ ขายของออนไลน์ สอนการสร้างเพจ เป็นต้น โดยใช้กรอบการดำเนินงานดังนี้

ภาพประกอบที่ 3 กรอบการดำเนินงานสร้างแนวทางการแก้ไขปัญหาคความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำของตำบลเชียงกลม อำเภอปากชม จังหวัดเลย

ที่มา: การวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำในจังหวัดเลย (2565)

จากการสอบถามข้อมูลกับผู้ใหญ่บ้าน ขบวนการเครือข่ายชุมชนตำบล เทศบาลตำบลเชียงกลมและเทศบาลตำบลคอนสา (ดำเนินการระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ ถึง มีนาคม 2565) ได้มีการคัดกรองและลงติดตามสอบถามไปยังครัวเรือนเป้าหมายที่มีชื่ออยู่ในระบบรวมทั้งประชุมหารือจัดตั้งคณะทำงานขับเคลื่อนโมเดลแก้จนตำบลเชียงกลม โดยมีหน่วยงานส่วนราชการในตำบลที่เกี่ยวข้องประกอบด้วยเทศบาลตำบลเชียงกลม เทศบาลตำบลคอนสา โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลเชียงกลม พัฒนาการอำเภอปากชม ตัวแทนผู้นำชุมชน สภาองค์กรชุมชนตำบลและนักพัฒนาชุมชนตำบล เข้ามามีส่วนร่วมในการลงติดตามสอบถามทุกครัวเรือนความต้องการในการเข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมอาชีพของครัวเรือนที่มีรายชื่ออยู่ในระบบ PPP Connect ทุกครัวเรือน โดยมุ่งเน้นการส่งเสริมอาชีพที่ตรงกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย และครัวเรือนที่มีความสนใจต่อการส่งเสริมอาชีพ

การดำเนินงานขับเคลื่อนโมเดลแก้จนระดับตำบลมีความสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล จากการประชุมเมื่อวันที่ 5 เมษายน 2565 อำเภอปากชมประชุม ศจพ.อ. แล้วสองครั้ง ลงพื้นที่สำรวจข้อมูล TPMAP ประมาณ 80% เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นตามนโยบายของนายกรัฐมนตรีในเรื่องของการจัดความยากจนและพัฒนาทุกช่วงวัย ตำบลเชียงกลมที่เป็นกลุ่มเป้าหมายทางราชภัฏ มีทั้งหมด 10 หมู่บ้าน ทั้งหมด 695 ครัวเรือน (TPMAP 65) หัวหน้าทีมที่รับผิดชอบในเรื่องการเข้าไปสำรวจในหมู่บ้านของแต่ละมิติ 5 มิติ จะมี สุขภาพ ความเป็นอยู่ (พมจ.) การศึกษา รายได้ (เกษตร แรงงาน มหาตไทย ศึกษาธิการ) การเข้าถึงบริการภาครัฐ (พม. เป็นหลัก) ออกสำรวจไปแล้ว 80%

ข้อมูลจากการคัดกรองออกมาจะอยู่ในระดับปานกลาง ถึงยากจน ระหว่างที่ใช้ชีวิตอยู่ในหมู่บ้านเป็นคนที่อยู่ในระดับไหน หลังจากทีสรุปข้อมูลออกมาจะพบว่ามีความต้องการ ได้แก่ ทุนและพัฒนาทักษะอาชีพ เสริมสวย นวดแผนโบราณ ช่วยเรื่องการต่อเติมบ้าน เลี้ยงสัตว์ ต้องการทุนในการประกอบอาชีพ ความต้องการช่วยแก้ไขปัญหาเรื่องหนี้สิน การอุปโภคบริโภค นอกจากนี้กรณีไม่ปรากฏรายชื่อในฐานข้อมูล TPMAP

ผู้ใหญ่บ้านจึงเสนออยากให้ช่วยเหลือคนกลุ่มนี้ด้วยเนื่องจากมีปัญหาความยากจนในระดับที่รุนแรง อยากให้ช่วยเหลือพัฒนาคุณภาพชีวิตคนเหล่านี้ โดยแผนการแก้ไขปัญหาความยากจนของเทศบาลเชียงกลมจะเป็นลักษณะการให้ทุน (2,000-3,000 บาท) ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง บ้านพักเด็ก คอนสา มีอยู่ในแผนที่เราลงไปเยี่ยมมอบถุงยังชีพ ถ้าเป็นอาชีพการฝึกทักษะเช่นการนวด การซ่อมรถ ส่วนมากจะไม่มีอยู่ในแผน ส่วนมากอยากได้เป็นทุนในการประกอบอาชีพ ซึ่งทางพัฒนาสังคมมีทุนมาให้ ถ้าช่วงเดือนนี้มีงบหน่วยงานแจ้งมาแล้ว หากคนส่งให้ ปีละครั้งและสับเปลี่ยนกันไปในแต่ละปี แต่ยังไม่มีการเขียนแผนรองรับเอาไว้ นอกจากเป็นกลุ่มผู้สูงอายุ จับกลุ่มขึ้นมาทำการจักสาน หวด ทอผ้า และตั้งขาย พอมมีโควิด-19 ก็ไม่มีการรวมตัวกัน ทำอยู่ที่บ้าน เทศบาลก็จะดำเนินการหาช่องทางการจัดจำหน่าย การส่งเสริมอาชีพคนชรา สุภาพสตรี จะสนับสนุนงบกลางซื้ออุปกรณ์มาทำ ซึ่งเป็นงบที่ทางเทศบาลตั้งไว้ ส่วนในงานเกษตรก็จะสนับสนุนเป็นกล้าไม้ให้ไปปลูกที่บ้านเน้นไม้ผล เมื่อมีงานสำคัญก็จะมีแจกต้นกล้าไม้ แต่จะไม่มีการส่งเสริมให้มาตั้งโรงเรียนสอนวิชาชีพ มีแต่ส่งไปเรียนที่อื่นแล้วมาเปิดอบรมเป็นรายกรณีไป โดยประเมินผลจากรายรับรายจ่าย รูปภาพกิจกรรม รายงานผลการดำเนินงานทั้งหมด สำหรับเทศบาลคอนสา จะมีกลุ่มต่างๆเข้าไปเยอะ งานโรงน้ำ งานกลุ่มมะม่วงดอง ก็ได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเลย ที่นี้พอ ศจพ.อ. ของอำเภอปากชม ในส่วนของพื้นที่หลังจากที่เราสำรวจคนยากจนแล้วเราไปทำอะไรกับคนยากจนบ้าง ให้ทางผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อสม. จัดเป็นทีม ทีมละ 3-5 คน แบ่งไป 15 ครั้วเรือนไปสำรวจ เพราะจากข้อมูลที่จังหวัดให้มา ปากชมมีคนที่ยากจนเยอะ จะทำอย่างไรให้ข้อมูลนั้นมีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น (มิติสุขภาพ ความเป็นอยู่ การศึกษา รายได้) ถ้าพูดถึงอาชีพอาชีพที่เขาทำส่วนใหญ่เป็นการรับจ้าง ถ้าเป็นอาชีพก็ต้องมีทุนอีก ส่วนมากถ้าพูดถึงเรื่องอาชีพช่วงระยะเวลานี้ อาชีพที่เหมาะสมจะเป็นเรื่องของเกษตร น่าจะเป็นการอบรมโดยจัดในพื้นที่ ถ้าให้ไปเรียนฝึกอาชีพระยะสั้นก็คงจะไม่ไป ถ้าพูดถึงเรื่อง การซ่อมรถ เสริมสวย นวด (เป็นส่วนหนึ่งที่เป็นหลักสูตรระยะสั้นที่สามารถจะส่งเสริมได้) ถ้าสอนไปแล้วจะไปประกอบอาชีพได้หรือไม่ (ต้องการสนับสนุนทุน) เสริมสวย นวด (ประสานกับทาง รพ.สต.) ซ่อมเครื่องยนต์ทางการเกษตร หากลงทุนแล้วจะสามารถส่งต่อได้ จึงต้องค้นหาความต้องการชุมชนว่า อาชีพจะมีทั้งหมดกี่อาชีพ และสภาพความต้องการของหมู่บ้านต้องการอาชีพไหน โดยต้องสำรวจกลุ่มเป้าหมาย

จากผลการดำเนินงานตามแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำของตำบลเชียงกลม อำเภอปากชม จังหวัดเลย ได้สรุปกลุ่มเป้าหมายและจัดลำดับความสำคัญ ของอาชีพที่ต้องการดำเนินการส่งเสริมให้กลับกลุ่มครัวเรือนยากจนที่มีชื่ออยู่ในระบบฐานข้อมูล PPP Connect เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2565 เนื่องจากข้อมูลทาง TPMap ได้สำรวจและมีการปรับทางจากปี 2562 เป็นปี 2565 โดยมีจำนวนครัวเรือนที่อยู่ในฐานเพิ่มมากขึ้น สรุปจำนวนครัวเรือนยากจนได้ 133 ครัวเรือน และจัดกลุ่มแต่ละกลุ่มว่าหน่วยงานไหนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งที่ประชุมให้ความเห็นว่าการกระบวนการช่วยเหลือครัวเรือนที่มีชื่อในระบบต้องให้แตกต่างจากครัวเรือนปกติ ซึ่งก็จะเกิดความเหลื่อมล้ำของครัวเรือนที่อยู่ข้างๆ ทีมวิจัยจึงต้องมีความระมัดระวังและส่งเสริมตามภูมิสังคมที่ใกล้เคียงกัน โดยให้มีความระมัดระวังตามจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์เป็นอย่างมาก และเสนอแนวทางที่อาจจะดีกว่าหรือใกล้เคียงก็จะทำให้ความช่วยเหลือ จะไม่เกิดความขัดแย้ง

ภายในชุมชน ไม่ไปส่งเสริมให้เกิดความเหลื่อมล้ำกัน โดยที่ประชุมได้สรุปความต้องการการส่งเสริมอาชีพของครัวเรือนดังนี้ 1) การซ่อมแซมบ้านเรือน (ส่งต่อสภาองค์กรชุมชนตำบล) 2) สุขภาพ (ส่งต่อ พม. หรือ สสอ. กองทุนหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ) 3) อาชีพนวดแผนไทย 4) ประกอบอาชีพเกษตรกร (ปลูกผัก) 5) ประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์ (เลี้ยงปลา) 6) ประกอบอาชีพทำอาหาร 7) ความต้องการเครื่องอุปโภค/บริโภค (ส่งต่อหน่วยงานส่วนท้องถิ่น/สภาภาค) 8) ไม่มีที่ดินทำกิน (ส่งต่อ คทช.อำเภอ คทช.จังหวัด สปก.)

ผลการจัดลำดับความสำคัญของการพัฒนาส่งเสริมอาชีพตามความต้องการของครัวเรือนแล้ว คณะผู้วิจัยจึงดำเนินการส่งเสริมทักษะอาชีพใน 5 เรื่องให้กับครัวเรือนเป้าหมายตามความต้องการคือ 1) ส่งเสริมทักษะการประกอบอาชีพเกษตรกร (ปลูกผักอินทรีย์) จำนวน 18 ครัวเรือน 2) ส่งเสริมทักษะการประกอบอาชีพเลี้ยงปลา จำนวน 13 ครัวเรือน 3) ส่งเสริมทักษะการประกอบอาชีพนวดแผนโบราณ จำนวน 6 ครัวเรือน 4) ส่งเสริมทักษะการประกอบอาชีพขายอาหาร (ขายก๋วยเตี๋ยว) จำนวน 2 ครัวเรือน 5) ส่งเสริมทักษะการประกอบอาชีพเลี้ยงไก่ไข่ จำนวน 10 ครัวเรือน รวมจำนวนครัวเรือนที่เข้ากระบวนการแก้ไขปัญหาความยากจนทั้งสิ้น 49 ครัวเรือน ซึ่งพบว่าจากการติดตามครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการส่งเสริมทักษะอาชีพได้นำความรู้ที่ได้จากการอบรมอาชีพไปปฏิบัติจริงทั้ง 5 อาชีพ ได้แก่ เกษตรกร (ปลูกผักอินทรีย์) อาชีพเลี้ยงปลานวดแผนโบราณ ขายก๋วยเตี๋ยว และเลี้ยงไก่ไข่ ถึงแม้ว่าระยะเวลาการดำเนินโครงการจะยังไม่เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน แต่ทุกครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการได้เกิดการนำไปปฏิบัติจริง เช่นอาชีพขายก๋วยเตี๋ยวได้เปิดร้านขายก๋วยเตี๋ยวตามตลาดนัดและเช่าพื้นที่ขายก๋วยเตี๋ยวโดยสามารถทำกำไรได้วันละ 300-500 บาท อาชีพเลี้ยงปลา เมื่อปลาเริ่มได้ขนาดที่ขายได้จะสามารถสร้างรายได้จากการขายกิโลกรัมละ 80-100 บาท โดยเน้นการขายในพื้นที่ และการนำปลาไปบริโภคเองในครัวเรือน อาชีพเลี้ยงไก่ไข่ยังไม่เกิดผลที่ชัดเจนเนื่องจากยังไม่ได้ระยะเวลาที่ไก่จะออกไข่ บางส่วนที่ไข่ก็ยังเป็นไข่ฟองเล็ก คณะผู้วิจัยได้ประสานให้ปศุสัตว์จังหวัดมาช่วยให้คำแนะนำต่อไป สำหรับอาชีพนวดแผนโบราณ มีบางส่วนที่มีทักษะการนวดอยู่แล้วทาง รพ.สต.จะดำเนินการส่งเสริมและพัฒนาทักษะต่อไป สำหรับครัวเรือนปลูกผักอินทรีย์นั้นตรงกับฤดูฝนจึงยังไม่สามารถดำเนินการปลูกผักได้เนื่องจากปริมาณน้ำฝนที่มากเกินไปส่งผลต่อการเจริญเติบโตของผัก แต่ทางครัวเรือนเป้าหมายก็จะเริ่มดำเนินการปลูกหลังจากพ้นช่วงฤดูฝนไปแล้วและเกษตรอำเภอจะเข้ามาช่วยในการให้คำแนะนำต่อไป

จากการวิจัยในพื้นที่นั้นต่างได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากภาคีเครือข่ายร่วมดำเนินงาน จนเกิดเป็นคณะทำงานแก้ไขปัญหาความยากจนในระดับตำบล ภาคีเครือข่าย ประกอบด้วยเทศบาลตำบลเชียงกลม เทศบาลตำบลคอนสา สภาองค์กรชุมชน กองทุนสวัสดิการ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลเชียงกลม และ ศจพ.อ.ปากชม ซึ่งได้ดำเนินการร่วมกันตั้งแต่ต้นทาง คือการสำรวจข้อมูล การคัดกรองครัวเรือนยากจนเข้าสู่การพัฒนา การวางแผนการดำเนินงาน การดำเนินการ และติดตามประเมินผลร่วมกัน เป็นการร่วมมือที่เกิดขึ้นตั้งแต่ต้นทาง และมีการดำเนินการติดตามครัวเรือนเป้าหมายเป็นระยะโดยคณะทำงานในพื้นที่ การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เกษตรอำเภอปากชม ปศุสัตว์อำเภอเมืองเลย โรงพยาบาลส่งเสริม

สุขภาพตำบลเชียงกลม ทำให้เกิดการสนับสนุนองค์ความรู้ การให้คำแนะนำโดยผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ตรง
ศาสตร์ และเกิดการเชื่อมต่อเครือข่ายรองรับทางสังคมในพื้นที่ตำบลเชียงกลมให้กว้างขวางขึ้น

สรุปและอภิปรายผล

ผลการวิจัยแนวทางการแก้ไขปัญหาคาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำของตำบลเชียงกลม อำเภอ
ปากชม จังหวัดเลย พบว่า

1. การศึกษาความยากจนพบว่าโดยภาพรวมคนในตำบลเชียงกลมมีสถานะอยู่ยาก มีค่าระดับที่
2.25/0.39 เมื่อพิจารณาเป็นรายทุนทั้ง 5 ด้าน พบว่า มีคนยากจนที่ตกอยู่ในสถานะอยู่ยาก ในทุนด้านมนุษย์
มีค่าระดับที่ 1.95 และทุนเศรษฐกิจ มีค่าระดับที่ 2.42 และทุนทางสังคม มีค่าระดับที่ 2.03 สำหรับทุน
กายภาพ มีค่าระดับที่ 2.59 และ ทุนธรรมชาติ มีค่าระดับที่ 2.73 คือ พออยู่ได้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับ
สถานการณ์จริงที่กลุ่มคนยากจนเป้าหมายไม่มีส่วนร่วมกับกิจกรรมทางสังคมเนื่องจากต้องหารายได้เพื่อยังชีพ
รวมทั้งทุนมนุษย์ในเรื่องการศึกษาและทักษะทางอาชีพที่มีจำกัด ทำให้ขาดโอกาสในการมีอาชีพที่สร้างรายได้
เพิ่มขึ้น สอดคล้องกับมูนิธิเจ้า เจลแต, 2557 ที่กล่าวถึงกรอบการทำงานตามแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน
(Sustainable Livelihood Framework) เป็นความสัมพันธ์ ที่จะนำไปสู่เป้าหมายในการดำรงชีพที่ยั่งยืน
ทุน/สินทรัพย์ในการดำรงชีพ (Muthood Asset) โดยมีทุนคือ ทุนมนุษย์ ทุนทางธรรมชาติ ทุนทาง
ทุนทางการเงิน และทุนทางสังคม มีความสำคัญที่คนสามารถนำมาใช้ในกระบวนการดำรงชีพ (Livelihoods
Process) ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการเกิดผลลัพธ์ มีผลต่อโอกาสการเลือกวิถีการดำรงชีพ และได้รับ
อิทธิพลโดยตรงจากบริบทความอ่อนแอและการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างและสถาบัน และผลลัพธ์
(Livelihood Outcome) เป็นผลได้ที่เกิดจากการเลือกวิถีหรือยุทธวิธี ในการดำรงชีพซึ่ง แสดงออกถึงการ
ดำรงชีพอย่างยั่งยืน ซึ่งมีทั้งผลในระยะสั้นและระยะยาว

2. การแก้ไขปัญหาคาความยากจนนั้นต่างได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากภาคีเครือข่ายร่วม
ดำเนินงาน จนเกิดเป็นคณะทำงานแก้ไขปัญหาคาความยากจนในระดับตำบล ภาคีเครือข่าย ประกอบด้วย
เทศบาลตำบลเชียงกลม เทศบาลตำบลคอนสา สภาองค์กรชุมชน กองทุนสวัสดิการ โรงพยาบาลส่งเสริม
สุขภาพตำบลเชียงกลม และ ศจพ.อ.ปากชม ซึ่งได้ดำเนินการร่วมกันตั้งแต่ต้นทาง คือการสำรวจข้อมูล การคัด
กรองครัวเรือนยากจนเข้าสู่การพัฒนา การวางแผนการดำเนินงาน การดำเนินการ และติดตามประเมินผล
ร่วมกัน เป็นการร่วมมือที่เกิดขึ้นตั้งแต่ต้นทาง และมีการดำเนินการติดตามครัวเรือนเป้าหมายเป็นระยะโดย
คณะทำงานในพื้นที่ การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เกษตรอำเภอปากชม ปศุสัตว์
อำเภอเมืองเลย โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลเชียงกลม ทำให้เกิดการสนับสนุนองค์ความรู้ การให้
คำแนะนำโดยผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ตรงศาสตร์ และเกิดการเชื่อมต่อเครือข่ายรองรับทางสังคมในพื้นที่ตำบล
เชียงกลมให้กว้างขวางขึ้น สอดคล้องกับ นิภาพรรณ เจนสันติกุล (2566) ศึกษาความยากจนและความเหลื่อม
ล้ำในสังคมไทย พบว่าความยากจนยังคงกระจุกตัวหนาแน่นอยู่ในเขตชนบทมากกว่าเขตเมือง ส่วนสถานการณ์
ความเหลื่อมล้ำจะมีความเหลื่อมล้ำด้านความมั่งคั่งและรายได้เป็นลำดับแรก ส่วนแนวทางการกำหนดนโยบาย

สาธาณะที่เหมาะสม คือ ควรให้ผู้กำหนดนโยบายสาธารณะสามารถเข้าถึงชุมชนเพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์กับชุมชน ร่วมประเมินทรัพยากรชุมชน และพื้นฐานความรู้อันของชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ส่งเสริมการเข้าถึงโอกาสในด้านต่าง ๆ เพื่อตอบสนองต่อปัญหาคความยากจนที่เกิดขึ้นจริง สอดคล้องกับ Suratao et al. (2021) ที่ศึกษา The model for potential development of community organization council in the northeast region พบว่าในการส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาชุมชนต้องให้ความสำคัญต่อการขับเคลื่อนงานชุมชนท้องถิ่น โดยการให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้าร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการ ตั้งแต่ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบ ซึ่งการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนนั้นสามารถก่อให้เกิดการพัฒนาที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ในกระบวนการมีส่วนร่วมยังเป็นกระบวนการในการส่งเสริมการเป็นหุ้นส่วนการพัฒนาที่จะนำไปสู่การเป็นเจ้าของหรือการรู้สึกถึงความเป็นหนึ่งเดียวร่วมกันของการพัฒนาชุมชนโดยเฉพาะในการแก้ไขปัญหาคความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำนั้นจำเป็นที่จะต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนเป็นหนึ่งเดียวทั้งระบบที่จะร่วมกันขับเคลื่อนให้การแก้ไขปัญหาคได้อย่างตรงจุดและแม่นยำ

องค์ความรู้ใหม่จากงานวิจัย

ผลการวิจัยแนวทางการแก้ไขปัญหาคความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำของตำบลเชียงกลม อำเภอปากชม จังหวัดเลย มีองค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยคือการทบทวนข้อมูลทั้งจากข้อมูล TPMAP และข้อมูลนำเข้ากรณีสำรวจจากพื้นที่แล้วพบว่าข้อมูลคนจนตกหล่น แล้วเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้วจำแนกตามลักษณะทุนชีวิตของคนยากจน อันเป็นการวิเคราะห์จุดเสี่ยงของความยากจนแล้วนำเข้าสู่กระบวนการคัดกรองคนจนจริงแล้วพิจารณาส่งต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือพัฒนาคุณภาพชีวิตตามความต้องการที่มหาวิทยาลัยราชภัฏเลยสามารถดำเนินการได้ ส่วนคนที่ไม่ยากจนแล้วให้ดำเนินการคัดออกจากระบบต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1) ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ จากผลการวิจัยสภาพความยากจนตามแนวทางการแก้ไขปัญหาคความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำในจังหวัดเลยครั้งนี้ พบว่าจังหวัดเลยมีครัวเรือนยากจนจำแนกประเภทตามนิยามระดับความยากจนของคนจน โดยจำแนกประเภทคนจนตามแบบสอบถาม (บพท.) จำแนกครัวเรือนยากจนออกเป็น 4 ระดับ ซึ่งในภาพรวมทั้ง 5 ด้าน พบว่าส่วนมากแล้วครัวเรือนยากจนในจังหวัดเลยอยู่ในระดับอยู่ยาก ดังนั้นศูนย์อำนวยการขจัดความยากจนและพัฒนาคนทุกช่วงวัยอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจังหวัดเลย (ศจพ.จ.เลย) ควรบูรณาการข้อมูลของแต่ละหน่วยงานและร่วมกันวางแผนการแก้ไขความยากจนในเชิงปฏิบัติการแบบหนึ่งเดียวเพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาคแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำตามเป้าหมายของทุกหน่วยงานร่วมกัน รวมทั้งควรนำโมเดลในพื้นที่ตำบลปากชมไปพัฒนาต่อยอดช่วยเหลือครัวเรือนยากจนในพื้นที่อื่น ๆ ในจังหวัดเลย

2) ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป การวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในด้านการเสริมพลังทางสังคมเพื่อให้มี Social safety net ที่ดีต่อการแก้ไขปัญหาคความยากจนที่แม่นยำตามเป้าหมายได้ดียิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง (References)

คณะกรรมการปฏิรูปประเทศด้านสังคม. (2564). *แผนการปฏิรูปประเทศ ด้านสังคม (ฉบับปรับปรุง)*.

https://www.dwf.go.th//storage/27880/แผนการปฏิรูป_แยกด้าน-09-สังคม.pdf

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, วรวิทย์ เจริญเลิศ, กนกศักดิ์ แก้วเทพ, จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร, บัณฑิตย์ ธนชัยเศรษฐวุฒิ, และ ปราณิ ชัยยศ. (2542). *การสำรวจความรู้เชิงแนวคิด ทฤษฎี บทบาท และความสำคัญต่อสังคมของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (Social Safety Net) (No. 77377)*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:77377

ชนพล สราญจิตร. (2558). ปัญหาความยากจนในสังคมไทย. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย*, 5(2), 12–21. สืบค้นจาก <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/EAUHJSocSci/article/view/48375>

นิภาพรรณ เจนสันติกุล. (2566). ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย*, 6(1), 61–74. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/husolru/article/view/269259>

มนัส สุวรรณ. (2549). *ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ (พิมพ์ครั้งที่ 8)*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

มูนิธิเราะ เจตเต. (2557). การปรับตัวในการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของชุมชนในพื้นที่อุทยานแห่งชาติบูโดสไหงป่าติ กรณีศึกษา: ชุมชนในตำบลปาลูกาสาเมาะ อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์).

สมพันธ์ เตชะอธิก และจตุติมาพร พลพงษ์. (2560). *คู่มือการแก้ไขปัญหาค้นยากจน (เอกสารถ่ายสำเนาเย็บเล่ม)*

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2567). *ระบบสถิติประเทศไทย*. <https://www.nso.go.th>

สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดเลย. (2564). *รายงานสถานการณ์ทางสังคมจังหวัดเลย ประจำปี 2564*. https://www.m-society.go.th/ewtadmin/ewt/mso_web/download/article/article_20211110143700.pdf

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.). (2560). *รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2560*. <https://www.nesdc.go.th/main.php?filename=social>

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.). (2562). *รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2562*. <https://www.nesdc.go.th/main.php?filename=social>

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). *เอกสารสำหรับระบบ TPMAP*.

<https://www.tpmap.in.th/about>

สำนักงานหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.). (2564). *แผนปฏิบัติการด้านการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศไทยด้วยโมเดลเศรษฐกิจ BCG พ.ศ. 2564–2570*.

<https://waa.inter.nstda.or.th/stks/pub/bcg/20211228-BCG-Action-Plan-2564-2570.pdf>

เสรี พงศ์พิศ. (2556). *แผนที่ชีวิต เข้มทิศชุมชน*. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.

หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.). (2564). *เอกสารประกอบการประชุมโครงการแก้ไขปัญหาคความยากจนแบบแม่นยำและตรงจุด (เอกสารถ่ายสำเนา)*

SDG Move. (2562, 12 เมษายน). *สถานะเป้าหมายที่ 1 การขจัดความยากจนในทุกพื้นที่และทุกรูปแบบ*

(Status Review: SDG 1). <https://www.sdgmovement.com/2019/04/12/status-review-sdg1/>

Suratao, S., Maliton, W., Soisuwan, K., Mahapornphong, P., Sawatta, S., & Ruangsang, N. (2021).

The model for potential development of community organization council in the northeast region. *Linguistics and Culture Review*, 5(S3), 596–604.

<https://doi.org/10.21744/lingcure.v5nS3.1608>

A New Paradigm for Promoting Ethnic Diversity Awareness for 21st Century Learners¹

Sarayoot Ratsamee^{2,*}

Abstract

The paradigm to promote awareness of ethnic diversity in the 21st century is a way that focuses on creating knowledge that connects the experience of the learner. By integrating ethnic diversity into the teaching and learning process This approach helps reduce prejudiced ideas, creating a deep understanding between ethnic groups. And promote important skills that focus on changes from the traditional thinking frames that look at ethnicity or charter, including the recognized framework and value of the diversity deeply and systematically. It explains the main components of the new paradigm, consisting of 4 main concepts: pluralism, cultural equality, intercultural learning, and ethnic participation and voice. The 5 main characteristics are changing from knowledge-centered to learner-centered, changing from content-focused to integrated thinking, changing from stereotyped to accepting diversity, changing from rote learning to critical and creative learning, and changing from emphasizing technical efficiency to comprehensive human development, leading to the 6 steps of learning in the AECKRA Model: Awareness, Exploration & Dialogue, Critical Inquiry, Knowledge Construction, Action for Change, and Reflection & Evaluation with an active learning management approach for learners that can be applied in the education system, making learners have a positive attitude towards diversity. To have a deep understanding of different ethnic contexts, to be able to develop skills in living with others with respect and appreciation, and to be a citizen with social awareness, which is an important step towards creating a peaceful society that respects differences effectively.

Keywords: New Paradigm, Ethnic Diversity, Awareness, 21st Century Learners

¹ Academic article

² Student in Bachelor of Education Program, Social Studies Major, Faculty of Education, Khon Kaen University. Email: Sarayoot.r@kkumail.com

* **Corresponding author:** Sarayoot Ratsamee, Faculty of Education, Khon Kaen University.
Email: Sarayoot.r@kkumail.com

กระบวนทัศน์ใหม่ในการส่งเสริมความตระหนักรู้ต่อความหลากหลาย ทางชาติพันธุ์สำหรับผู้เรียนในศตวรรษที่ 21¹

สรายุธ รัศมี^{2,*}

บทคัดย่อ

กระบวนทัศน์ใหม่ในการส่งเสริมความตระหนักรู้ต่อความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในศตวรรษที่ 21 เป็นแนวทางที่เน้นการสร้างองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงกับประสบการณ์ของผู้เรียน โดยบูรณาการความหลากหลายทาง ชาติพันธุ์เข้าสู่กระบวนการเรียนการสอน แนวทางนี้ช่วยลดความคิดอคติสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งระหว่าง กลุ่มชาติพันธุ์ และส่งเสริมทักษะสำคัญ ซึ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงจากกรอบคิดแบบเดิมที่มองชาติพันธุ์อย่างแยก ส่วนหรือแบบเหมารวมไปสู่กรอบคิดที่ยอมรับและให้คุณค่ากับความหลากหลายอย่างลึกซึ้งและเป็นระบบ ผ่าน การอธิบายองค์ประกอบหลักของกระบวนทัศน์ใหม่ ประกอบด้วย แนวคิดหลัก 4 ประการ ได้แก่ การยอมรับ พหุนิยม ความเสมอภาคทางวัฒนธรรม การเรียนรู้แบบข้ามวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมและเสียงของกลุ่มชาติ พันธ์ุ ลักษณะสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ เปลี่ยนจากการยึดความรู้เป็นศูนย์กลางเป็นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เปลี่ยนจากความคิดแบบเน้นเนื้อหาสู่การคิดแบบบูรณาการ เปลี่ยนจากความคิดแบบเหมารวมสู่การยอมรับ ความหลากหลาย เปลี่ยนจากการเรียนรู้เชิงท่องจำสู่การเรียนรู้เชิงวิพากษ์และสร้างสรรค์ เปลี่ยนจากการเน้น ประสิทธิภาพเชิงเทคนิคสู่การพัฒนาบุษย์อย่างรอบด้าน นำไปสู่ขั้นตอนในการเรียนรู้รูปแบบ “AECKRA Model” 6 ขั้นตอน ได้แก่ สร้างความตระหนักรู้ สำรวจและแลกเปลี่ยน วิเคราะห์เชิงวิพากษ์ สร้างองค์ความรู้ ใหม่ ลงมือปฏิบัติ สะท้อนคิดและประเมินผล ร่วมกับแนวทางการจัดการเรียนรู้เชิงรุกสำหรับผู้เรียนที่สามารถ ประยุกต์ใช้ในระบบการศึกษา ทำให้ผู้เรียนมีทัศนคติเชิงบวกต่อความหลากหลาย มีความเข้าใจที่ลึกซึ้งต่อ บริบทชาติพันธุ์ต่าง ๆ จนสามารถพัฒนาทักษะการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างเคารพและเห็นคุณค่า พร้อมเป็น พลเมืองที่มีจิตสำนึกทางสังคม ซึ่งเป็นก้าวสำคัญสู่การสร้างสังคมที่สงบสุขและเคารพในความแตกต่างอย่างมี ประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: กระบวนทัศน์ใหม่ ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ความตระหนักรู้ ผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

¹ บทความวิชาการ

² นักศึกษาหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

อีเมล Sarayoot.r@kkumail.com

* ผู้ประพันธ์บรรณกิจ: สรายุธ รัศมี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น อีเมล Sarayoot.r@kkumail.com

บทนำ

กระบวนทัศน์ (Paradigm) หมายถึง กรอบความคิด หรือแบบแผนของการมองโลกที่ยึดถือร่วมกันในหมู่คน กลุ่มวิชาการ หรือสังคมในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ซึ่งส่งผลต่อวิธีคิด การตั้งคำถาม การตีความ และวิธีการแก้ปัญหา (รัชฎาพร เกตานนท์, 2565, น.37) แนวคิดเรื่อง “กระบวนทัศน์” ได้รับความนิยมนักปรัชญาวิทยาศาสตร์ชื่อ โทมัส คูห์น (Thomas S. Kuhn) ซึ่งได้อธิบายนิยามของคำว่า กระบวนทัศน์ ในเชิงวิทยาศาสตร์ไว้ว่าหมายถึง “กรอบแนวคิด” (conceptual framework) หรือ “โลกทัศน์” (worldview) ที่แตกต่างกันไป ส่วนกระบวนทัศน์ใหม่ (New Paradigm) หมายถึง กรอบความคิดใหม่หรือแนวคิดชุดใหม่ที่เข้ามาแทนที่กระบวนทัศน์เดิม ซึ่งไม่สามารถตอบสนองหรืออธิบายปัญหา ความเปลี่ยนแปลง และบริบทในสังคมปัจจุบันได้อีกต่อไป การเกิดขึ้นของ “กระบวนทัศน์ใหม่” มักเกิดจากการที่ผู้คนเริ่มตั้งคำถามกับกรอบคิดเดิม พบข้อจำกัดหรือความล้มเหลว แล้วเสนอแนวคิดใหม่ที่มีพลังในการอธิบายหรือแก้ปัญหาได้ดีกว่า เมื่อแนวคิดใหม่นี้ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลาย จึงเกิดการ “เปลี่ยนกระบวนทัศน์” (Paradigm Shift) โดยการพัฒนากระบวนทัศน์จึงเป็นการเปลี่ยนผ่านกระบวนทัศน์ในหลายขั้นตอน ซึ่งองค์ประกอบสำคัญของกระบวนทัศน์ ได้แก่ 1) สมมติฐานพื้นฐานที่ยึดถือร่วมกัน 2) วิธีคิด วิธีวิเคราะห์ปัญหา 3) ภาษาและแนวปฏิบัติที่ใช้ร่วมกัน และ 4) ขอบเขตหรือกรอบของสิ่งที่ถือว่าสำคัญหรือถูกต้อง

ในยุคศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นช่วงเวลาสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ (Ethnic Diversity) ได้กลายเป็นประเด็นสำคัญในระดับสากล สังคมในปัจจุบันมีความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มคนที่หลากหลาย ทั้งในด้านเชื้อชาติ วัฒนธรรม ศาสนา และภาษา ซึ่งนำไปสู่โอกาสในการเรียนรู้ร่วมกันอย่างไม่เคยมีมาก่อน (สิทธิโชค ปาณะศรี และคณะ, 2561, น. 102-103) อย่างไรก็ตามความขัดแย้งที่เกี่ยวข้องกับความแตกต่างยังคงปรากฏในหลายมิติของสังคม เช่น ความเหลื่อมล้ำ การเลือกปฏิบัติ และความรุนแรงทางวัฒนธรรม ปัญหาเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการสร้างความตระหนักรู้และความเข้าใจในความหลากหลายทางชาติพันธุ์เพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของผู้เรียนที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์ต่าง ๆ รอบตัว การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเรียนรู้ที่ออกแบบมาเพื่อส่งเสริมความตระหนักรู้ไม่เพียงช่วยลดอคติ (Reducing bias) แต่ยังสร้างพื้นฐานสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคมที่เคารพในความแตกต่าง ไม่ใช่เพียงเรื่องของจริยธรรม แต่ยังเป็นเรื่องของความยั่งยืนในระบบสังคมในระยะยาว เนื่องจากสามารถสร้างความร่วมมือระหว่างกลุ่มคนที่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมแตกต่างกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Gay, 2018, p.203) ตัวอย่างเช่น การบรรจุเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์และวัฒนธรรมเข้าไว้ในหลักสูตรการศึกษา ผู้เรียนจะได้รับการสอนให้เข้าใจมุมมองที่หลากหลายผ่านกิจกรรมและบทเรียนที่กระตุ้นการคิดเชิงวิพากษ์ (Sleeter, 2011, p.4) รวมถึงการนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม ดังนั้น การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่ส่งเสริมความเข้าใจต้องเริ่มจากการบูรณาการเนื้อหาต่าง ๆ ที่ลึกซึ้งและเป็นรูปธรรมมากขึ้น

ดังนั้น กระบวนทัศน์การเรียนรู้เหล่านี้จึงเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนแต่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างสังคมที่เคารพในความแตกต่างผ่านการออกแบบหลักสูตร การบูรณาการเทคโนโลยี การเรียนรู้เชิงประสบการณ์และการสนับสนุนจากชุมชน ซึ่งเป็นเพียงส่วนหนึ่งของแนวทางที่สามารถดำเนินการได้ เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ยั่งยืน (พันธุพงษ์ วงวาน และคณะ, 2563, น.50) จำเป็นต้องมีความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษา ชุมชน และองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในบทความเรื่องนี้ผู้เขียนจึงศึกษาและสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการเรียนรู้เชิงรุกในศตวรรษที่ 21 เพื่อพัฒนาคูณลักษณะและองค์ความรู้สำหรับผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพ

บทความนี้นำเสนอแนวทางในการนำกระบวนการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อความท้าทายในโลกที่หลากหลายและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลามาใช้สำหรับผู้เรียนยุคใหม่ อันเป็นก้าวสำคัญในการสร้างสังคมที่ยั่งยืนและสงบสุขในอนาคตข้างหน้า

ความสำคัญของการส่งเสริมความตระหนักรู้ต่อความหลากหลายทางชาติพันธุ์

ในยุคศตวรรษที่ 21 โลกเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในด้านสังคม การเมือง และวัฒนธรรม ซึ่งได้รับอิทธิพลจากปัจจัยต่าง ๆ หลากหลายประการ ตามแนวคิดของ UNESCO (2020, p.2) ประกอบด้วย

บริบทสังคม การย้ายถิ่นฐานและการอยู่ร่วมกัน ในโลกที่มีการย้ายถิ่นฐานข้ามชาติอย่างกว้างขวาง ชุมชนในหลายประเทศกลายเป็นพื้นที่ที่ประกอบไปด้วยประชากรจากหลากหลายเชื้อชาติและวัฒนธรรม การส่งเสริมความเข้าใจต่อความหลากหลายทางชาติพันธุ์ช่วยลดความขัดแย้งและส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ นอกจากนี้ การเรียนรู้ที่จะเคารพและยอมรับความแตกต่างยังช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกลุ่มคนในสังคม

บริบทการเมือง การพัฒนาสังคมประชาธิปไตยและการปกป้องสิทธิมนุษยชน ความตระหนักรู้ในความหลากหลายทางชาติพันธุ์เป็นรากฐานสำคัญของประชาธิปไตยที่เข้มแข็ง การยอมรับและปกป้องสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เป็นสิ่งจำเป็นในการสร้างสังคมที่มีความยุติธรรมและเท่าเทียม ซึ่งในบริบทการเมืองโลก พบว่าความล้มเหลวในการยอมรับความหลากหลายมักนำไปสู่ความขัดแย้งและวิกฤติทางการเมือง

บริบทวัฒนธรรม การอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรม ช่วยเสริมสร้างความมั่งคั่งทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติ การส่งเสริมความตระหนักรู้ในเรื่องนี้ช่วยสนับสนุนการอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นเมืองและการแสดงออกทางศิลปะ ซึ่งมักตกอยู่ในความเสี่ยงจากกระแสโลกาภิวัตน์และวัฒนธรรมที่เป็นกระแสหลัก

ผลกระทบของเทคโนโลยี การสื่อสารในโลกที่เชื่อมโยงกัน เทคโนโลยีทำให้โลกเชื่อมต่อกันมากขึ้น การส่งเสริมความเข้าใจระหว่างวัฒนธรรมจึงกลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการทำงานและการสื่อสารในบริบทที่ข้ามพรมแดน (จักรพันธ์ ชัดชุ่มแสง, 2564, น.140-142) นอกจากนี้ การใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลในการเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชาติพันธุ์ยังช่วยสร้างความตระหนักรู้ในวงกว้าง

การพัฒนาอย่างยั่งยืนและเป็นพลเมืองโลก ในเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals) ขององค์การสหประชาชาติ ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ถูกยกเป็นประเด็นสำคัญที่เชื่อมโยงกับเป้าหมายการลดความเหลื่อมล้ำและการส่งเสริมสังคมที่สงบสุข (United Nations, 2015, p.23)

การตระหนักรู้ในเรื่องนี้จึงช่วยปลูกฝังความเป็นพลเมืองโลกที่มีความรับผิดชอบและมีส่วนร่วมในสังคมอย่างสร้างสรรค์

ในบริบทของประเทศไทย สุวิไล เปรมศรีรัตน์ (2558) กล่าวว่า ความหลากหลายทางชาติพันธุ์เป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่สะท้อนถึงความมั่งคั่งทางวัฒนธรรมและสังคมของประเทศไทย เนื่องจากประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นไทยพุทธ ไทยมุสลิม ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ รวมถึงกลุ่มชนพื้นเมืองในพื้นที่ชายขอบ การส่งเสริมความตระหนักรู้ต่อความหลากหลายทางชาติพันธุ์จึงเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างสังคมที่สงบสุขและยั่งยืน เนื่องจากประเทศไทยเผชิญกับความท้าทายด้านความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในหลายมิติ (สุวิไล เปรมศรีรัตน์, 2558, น.15) เช่น ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม ทัศนคติทางวัฒนธรรมและปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่ชายแดน โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ การขาดความเข้าใจและการยอมรับความแตกต่างมักนำไปสู่ความตึงเครียดและความขัดแย้งทางสังคม ตัวอย่างเช่น ความขัดแย้งในพื้นที่ดังกล่าวที่เกี่ยวข้องกับการยืนยันอัตลักษณ์ของชุมชนมลายูมุสลิม ซึ่งสะท้อนถึงความจำเป็นในการสร้างความตระหนักรู้ในประเด็นนี้ นอกจากนี้ กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชนบท เช่น ชาวเขาในภาคเหนือ ยังประสบปัญหาการถูกเหมารวมเชิงลบ เช่น การถูกมองว่าเป็นผู้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ หรือการขาดสิทธิพื้นฐาน เช่น สิทธิชาติและสิทธิทางการศึกษา การส่งเสริมความเข้าใจและการลดอคติเหล่านี้จึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการสร้างสังคมที่เท่าเทียม (ประสิทธิ์ ลิปิรีชา, 2557, น.219) ดังนั้น ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์แนวคิดการเป็นพลเมืองโลก (Global Citizenship) จึงกลายเป็นหนึ่งในเป้าหมายของการศึกษาในยุคนี้เพื่อเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนสามารถทำงานและสื่อสารในบริบทที่ข้ามพรมแดนและข้ามวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประเทศไทยสามารถนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้ในระบบการศึกษา โดยเฉพาะในหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับสังคมศึกษาและวัฒนธรรม เพื่อปลูกฝังคุณค่าแห่งความหลากหลายให้กับผู้เรียนตั้งแต่ระดับเยาวชน

กระบวนทัศน์ใหม่ในการส่งเสริมความตระหนักรู้ต่อความหลากหลายทางชาติพันธุ์

ในยุคศตวรรษที่ 21 การพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชาติพันธุ์เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วน เนื่องจากโลกเผชิญกับความท้าทายที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ซึ่งเชื่อมโยงกับกระแสโลกาภิวัตน์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่เพิ่มขึ้น (Banks, 2015) ความเข้าใจเกี่ยวกับความหลากหลายทางชาติพันธุ์ไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือในการลดอคติและความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม แต่ยังเป็นกุญแจสำคัญในการสร้างสังคมที่เท่าเทียมและยั่งยืน แนวคิดเกี่ยวกับ “กระบวนทัศน์ใหม่” (New Paradigm) มุ่งเน้นการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายและครอบคลุม (Sleeter, 2011, p.84) เน้นการวิเคราะห์และเสนอแนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อความหลากหลายทางชาติพันธุ์ เพื่อสร้างสังคมที่สงบสุขและยั่งยืนในอนาคต โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ปรัชญาและหลักคิด (Philosophy & Worldview)

หมายถึง “กรอบความเชื่อ ความเข้าใจ และวิสัยมองโลก” ที่เป็นรากฐานในการกำหนดทิศทางการจัดการศึกษา การเรียนรู้ และการดำเนินชีวิตในสังคม โดยเฉพาะเมื่อกล่าวถึงการส่งเสริมความ

ตระหนักรู้ต่อความหลากหลายทางชาติพันธุ์ จากมโนทัศน์ความเป็น “หนึ่งเดียว” แบบชาติพันธุ์หลัก สู่การยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม ชาติพันธุ์ ภาษา และอัตลักษณ์อย่างเท่าเทียม ประกอบด้วย

การยอมรับพหุนิยม (Pluralism) คือ แนวคิดหรือกรอบความคิดที่ยอมรับและให้คุณค่ากับความหลากหลายของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ชาติพันธุ์ ศาสนา ภาษา วัฒนธรรม ความเชื่อ หรือวิถีชีวิต โดยถือว่าความหลากหลายนั้นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ ไม่ใช่อุปสรรคต่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคม แต่เป็นพลังในการพัฒนาและอยู่ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ การยอมรับพหุนิยมไม่ใช่แค่ “การอดทนต่อความแตกต่าง” แต่คือ การให้คุณค่าและเปิดพื้นที่ให้ความแตกต่างได้มีชีวิต มีเสียง และมีส่วนร่วมอย่างเสมอภาค โดยเฉพาะในระบบการศึกษาที่มีเป้าหมายในการสร้างพลเมืองโลกที่มีหัวใจสาธารณะ

ความเสมอภาคทางวัฒนธรรม (Cultural Equity) คือ หลักการที่มุ่งส่งเสริมให้ทุกวัฒนธรรมในสังคมได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกัน โดยไม่ให้ค่านิยม ความเชื่อ หรือวิถีชีวิตของวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง (โดยเฉพาะวัฒนธรรมกระแสหลัก) เหนือกว่าหรือกดทับวัฒนธรรมอื่น ๆ ไม่ใช่เพียงการยอมรับความหลากหลาย แต่คือ การทำให้ความหลากหลายนั้นมีสิทธิ มีเสียง และมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมในพื้นที่ทางการศึกษาและสังคม เพื่อสร้างสังคมที่เป็นธรรม และมีความเข้าใจระหว่างกัน

การเรียนรู้แบบข้ามวัฒนธรรม (Intercultural Learning) คือ กระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนเข้าใจ ยอมรับ และสามารถปฏิสัมพันธ์กับบุคคลหรือกลุ่มที่มีวัฒนธรรมแตกต่างจากตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ บนพื้นฐานของความเคารพ ความเข้าใจ และการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์

การมีส่วนร่วมและเสียงของกลุ่มชาติพันธุ์ (Voice & Inclusion) คือ การเปิดพื้นที่และสร้างเงื่อนไขที่เอื้อต่อการที่กลุ่มชาติพันธุ์สามารถ แสดงออก แสดงความคิดเห็น มีบทบาท และมีอิทธิพลต่อกระบวนการตัดสินใจการเรียนรู้ และการพัฒนาทางสังคม โดยไม่ถูกละเลย หรือกีดกันจากอคติและโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรม

ลักษณะของของกระบวนทัศน์ใหม่

เปลี่ยนจากการยึดความรู้เป็นศูนย์กลางเป็นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

ถือเป็นหัวใจสำคัญของการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้การเรียนรู้มีความหมาย สอดคล้องกับชีวิต และเสริมสร้างสมรรถนะที่แท้จริงของผู้เรียน (เกรียงศักดิ์ พลอยแสง, 2561, น.133) ประกอบด้วย 1) เคารพความแตกต่างของผู้เรียน มองว่าแต่ละคนมีวิธีเรียนรู้ จุดแข็ง และประสบการณ์ที่ต่างกันไป 2) ส่งเสริมความเป็นเจ้าของการเรียนรู้ (Ownership of Learning) ผู้เรียนมีอิสระในการเลือก คิด วิเคราะห์ และลงมือทำ 3) เน้นการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ผ่านการอภิปราย การตั้งคำถาม การเรียนรู้จากชีวิตจริง และ 4) ส่งเสริมสมรรถนะสำคัญในศตวรรษที่ 21 เช่น การคิดเชิงวิพากษ์ การแก้ปัญหา การทำงานร่วมกัน และการรู้เท่าทันสื่อ

เปลี่ยนจากความคิดแบบเน้นเนื้อหาสู่การคิดแบบบูรณาการ

การบูรณาการเนื้อหาเกี่ยวกับชาติพันธุ์และวัฒนธรรมในหลักสูตรการศึกษาเป็นแนวทางสำคัญในการเสริมสร้างความตระหนักรู้ ความเข้าใจ และการเคารพต่อความหลากหลายในสังคม การสอดแทรกเนื้อหาเหล่านี้ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจมิติที่ซับซ้อนของวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ และยังส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ดำเนินการตามหลักการ ได้แก่ 1) ความหลากหลายและครอบคลุม (Diversity

and inclusivity) คือ เลือกเนื้อหาที่สะท้อนถึงกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศ รวมถึงกลุ่มชนพื้นเมืองและชนกลุ่มน้อย เพื่อสร้างความเข้าใจที่กว้างขวางและรอบด้าน 2) การเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน (Connecting with everyday life) คือ เชื่อมโยงกับประสบการณ์และสภาพแวดล้อมของผู้เรียน เพื่อให้เกิดความสนใจและความเข้าใจที่ลึกซึ้ง และ 4) กระบวนการเรียนรู้ที่มีส่วนร่วม (Participatory learning process) คือ เน้นการสนทนา การอภิปราย และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อให้ผู้เรียนสามารถสะท้อนความคิดและเรียนรู้จากกันและกัน (ปารีชาติ บริเพ็ชร, 2563)

เปลี่ยนจากความคิดแบบเหมารวมสู่การยอมรับความหลากหลาย

เป็นการปรับกระบวนการทัศนทางสังคมและการศึกษา เพื่อสร้างสังคมที่มีความเข้าใจ เห็นคุณค่า ความแตกต่าง และอยู่ร่วมกันอย่างเท่าเทียมและสันติ โดยเฉพาะในสังคมพหุวัฒนธรรม คำว่า ความคิดแบบเหมารวม (Stereotyping) คือ การตัดสินบุคคลหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยอิงจากภาพลักษณ์หรือข้อมูลทั่วไปโดยไม่พิจารณาบริบทเฉพาะ ส่วนคำว่า การยอมรับความหลากหลาย (Acceptance of Diversity) คือ การเปิดใจ ยอมรับ และให้คุณค่ากับความแตกต่าง ไม่ใช่เพียง “การอยู่ร่วมกัน” แต่คือ “การเคารพกัน” และ “การเรียนรู้จากกัน” เป็นฐานคิดสำคัญของการศึกษาเพื่อสันติภาพ (Peace Education) และการอยู่ร่วมกันในประชาธิปไตย มักแสดงออกเป็นอคติ (Prejudice) และการเลือกปฏิบัติ (Discrimination) ดังตาราง 1

ตารางที่ 1 แนวทางการปรับเปลี่ยนจากเหมารวม → ยอมรับความหลากหลาย

กรอบแนวคิดเดิม	กรอบแนวคิดใหม่
มองจาก “เขาไม่เหมือนเรา”	มองจาก “ทุกคนมีคุณค่าเท่ากัน”
ใช้ข้อมูลหรือความเชื่อที่คลุมเครือ	ศึกษาเรียนรู้จากเรื่องจริงและประสบการณ์ตรง
เน้นภาพรวม-ลดทอนความเฉพาะ	เคารพอัตลักษณ์ที่แตกต่างของแต่ละกลุ่ม
วางอำนาจเหนือ-ได้อย่างไม่รู้ตัว	สร้างความสัมพันธ์แบบเสมอภาค
มองว่า “ปัญหาอยู่ที่เขา”	มองว่า “ปัญหาอยู่ที่โครงสร้างที่ไม่เท่าเทียม”

ที่มา: ผู้เขียน (2567)

เปลี่ยนจากการเรียนรู้เชิงท่องจำสู่การเรียนรู้เชิงวิพากษ์และสร้างสรรค์

เป็นการปรับกระบวนการทัศนด้านการเรียนรู้ที่สำคัญในศตวรรษที่ 21 ซึ่งมุ่งปลดปล่อยผู้เรียนจากบทบาทผู้รับสารสู่ “ผู้คิดเป็น สร้างได้ และเปลี่ยนแปลงสังคมได้” โดยเน้นกระบวนการคิด วิเคราะห์ และสร้างองค์ความรู้ใหม่ด้วยตนเอง การเรียนรู้แบบนี้ไม่เพียงทำให้ผู้เรียนรู้มากขึ้น แต่ยังเข้าใจลึกซึ้งและกล้าที่จะคิดกล้าที่จะเปลี่ยนด้วยมุมมองที่เชื่อมโยงกับโลกจริง

เปลี่ยนจากการเน้นประสิทธิภาพเชิงเทคนิคสู่การพัฒนาคนรอบด้าน

เป็นการปรับกระบวนทัศน์ทางการศึกษาที่สำคัญในศตวรรษที่ 21 โดยเปลี่ยนจากแนวคิดที่มองผู้เรียนเป็น “ทรัพยากร” หรือ “แรงงาน” ไปสู่การมองว่าเป็น “มนุษย์” ที่มีศักยภาพรอบด้าน ทั้งด้านสติปัญญา อารมณ์ คุณธรรม ความสัมพันธ์ และความเป็นพลเมืองในสังคมพหุวัฒนธรรม ดังตาราง 2

ตารางที่ 2 แนวทางการเน้นประสิทธิภาพเชิงเทคนิค → การพัฒนาคนรอบด้าน

กรอบแนวคิดเดิม	กรอบแนวคิดใหม่
ประสิทธิภาพเชิงเทคนิค	เน้นความเร็ว ความถูกต้อง ทักษะเฉพาะทาง เพื่อแข่งขันหรือผลิตงานตามระบบ
การพัฒนาคนรอบด้าน	เน้นการเติบโตทางร่างกาย จิตใจ ปัญญา สังคม และจิตวิญญาณ

ที่มา: ผู้เขียน (2567)

แนวทางการจัดการเรียนรู้เชิงรุกสำหรับผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

ภายใต้กระบวนทัศน์ใหม่ การออกแบบกิจกรรมและสิ่งแวดล้อมทางการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (learner-centered) ต้องมีความยืดหยุ่น เปิดกว้าง และส่งเสริมการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับโลกจริง ความหลากหลาย และทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 วิธีสอนภายใต้กระบวนทัศน์ใหม่ ไม่ใช่แค่เปลี่ยนเนื้อหา แต่คือการเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างครู ผู้เรียน และสังคม เป้าหมายไม่ใช่เพียงเพื่อให้รู้มากขึ้น แต่เพื่อสร้างมนุษย์ที่เข้าใจและเคารพความหลากหลายของโลก ดังต่อไปนี้

การบูรณาการแนวคิดสหวิทยาการ (Interdisciplinary Approach)

กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ผสมผสานความรู้จากหลายสาขาวิชาเข้าด้วยกัน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจประเด็นหรือปัญหาสำคัญในโลกจริงอย่างลึกซึ้งและรอบด้านมากขึ้น โดยไม่ยึดติดกับกรอบของวิชาใดวิชาหนึ่ง ทั้งในด้านวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง การผสมผสานความรู้จากหลากหลายสาขาวิชาจึงช่วยสร้างองค์ความรู้ให้ผู้เรียนได้รอบด้านมากยิ่งขึ้น (ฉัตรธาวิณ สุพรรณ และชรินทร์ มั่งคั่ง, 2566, น.73-82) ได้แก่

การเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ (History) เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับชาติพันธุ์ผ่านมิติทางประวัติศาสตร์ ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจรากฐานทางสังคมและวัฒนธรรม รวมถึงบริบทของการกดขี่หรือการต่อสู้เพื่อความยุติธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เช่น การศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์ของชนกลุ่มน้อยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลกระทบต่อกลุ่มชาติพันธุ์

การศึกษาเชิงมานุษยวิทยา (Anthropology) เน้นการศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ การนำมุมมองเชิงมานุษยวิทยาเข้ามาในกระบวนการเรียนรู้ช่วยให้ผู้เรียน

เข้าใจลึกซึ้งถึงมิติทางวัฒนธรรม เช่น ความเชื่อ ระบบครอบครัว หรือพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งแสดงถึงเอกลักษณ์ และความหลากหลาย

การศึกษาในมิติของวรรณกรรม (Literature) วรรณกรรมเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการสะท้อนประสบการณ์และมุมมองของกลุ่มชาติพันธุ์ การอ่านงานวรรณกรรมที่เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เช่น นิทานพื้นบ้านและตำนาน วรรณกรรมร่วมสมัย วรรณกรรมที่สะท้อนปัญหาชาติพันธุ์ งานวิจัยและสารคดี นับเป็น สื่อการเรียนรู้ที่เป็นประโยชน์ ช่วยให้เห็นภาพความเป็นจริงของชีวิตและปัญหาที่กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้นเผชิญ (Hooks, 1994, p.75)

การศึกษาเชิงศิลปวัฒนธรรม (Arts and Cultural Studies) การศึกษาเกี่ยวกับศิลปะและ วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ดนตรี ภาพวาด หรืองานออกแบบ ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจมิติที่ไม่ใช่คำพูดของ ชาติพันธุ์ต่าง ๆ การเรียนรู้ผ่านสื่อเหล่านี้ช่วยกระตุ้นความเข้าใจและความรู้สึกที่เชื่อมโยงกับกลุ่มชาติพันธุ์ได้ อย่างลึกซึ้ง

บริบทเชิงโครงสร้างและปฏิบัติ (Structural and Practical Contexts) การศึกษาเรื่อง ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ต้องพิจารณาบริบทเชิงโครงสร้าง (Gorski, 2016, p.34) เช่น ระบบการศึกษา นโยบายรัฐ และกลไกทางเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อโอกาสและสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ในระดับโลกและท้องถิ่น

การใช้เทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้ (Technology-Enhanced Learning)

เป็นการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาช่วยเสริมประสิทธิภาพในการเรียนการสอน โดยเฉพาะการใช้ แพลตฟอร์มออนไลน์ แอนิเมชัน แอปพลิเคชันเชิงโต้ตอบ และสื่อสมัยใหม่ต่าง ๆ เพื่อสร้างประสบการณ์การ เรียนรู้ที่สมจริงและเข้าใจได้ง่ายขึ้น เทคโนโลยีเหล่านี้สามารถช่วยจำลองสถานการณ์หรือเล่าเรื่องราวของชาติ พันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งทำให้ผู้เรียนสามารถเห็นภาพและเข้าใจประสบการณ์ของคนในชาติพันธุ์อื่น ๆ ผ่านการนำเสนอ เนื้อหาที่สามารถดึงดูดความสนใจและกระตุ้นความคิดของผู้เรียนในหลากหลายรูปแบบ (Kirkwood & Price, 2014, p.6) เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทำความเข้าใจโครงสร้างทางสังคมและบริบทที่ส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันใน สังคมโลก ประกอบด้วย

การใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพที่ทำให้ผู้เรียนสำรวจพื้นที่ทาง ภูมิศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ผ่านแผนที่แบบอินเทอร์แอ็กทีฟ (Interactive) ซึ่งสามารถบูรณาการข้อมูล ที่เกี่ยวข้องที่กลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ เผชิญอยู่ เช่น Google Earth Story Map หรือ Moodle ช่วยเชื่อมโยงความ เข้าใจของผู้เรียนในหลากหลายมิติและสร้างความตระหนักรู้ที่มีความลึกซึ้งและครอบคลุมในการจัดการเรียนรู้ ผ่านสื่อที่มีความหลากหลายจากบทความ วิดีโอ และการอภิปรายออนไลน์

แอนิเมชันในการเล่าเรื่องชาติพันธุ์ การสร้างสื่อแบบ 3D รูปแบบวิดีโอแอนิเมชัน ช่วยสร้าง สถานการณ์สมมติที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์ต่าง ๆ ทำให้ผู้เรียนเห็นภาพของวัฒนธรรม วิถีชีวิต และการต่อสู้ของ ชาติพันธุ์นั้น ๆ เช่น การจำลองเหตุการณ์ของชาติพันธุ์ในประวัติศาสตร์ การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชนพื้นเมือง ต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ หรือการจำลองวิถีชีวิตของชาติพันธุ์ผ่านภาพยนตร์แอนิเมชัน

การใช้เทคโนโลยีเสมือนจริง (Virtual Reality: VR) เพื่อจำลองวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ ต่าง ๆ เช่น ชีวิตของชาวเผ่าปากาเกอะญูในจังหวัดเชียงใหม่ของประเทศไทย หรือวิถีชีวิตของชนพื้นเมืองใน

พื้นที่อื่น ๆ นอกเหนือจากประเทศไทย ผู้เรียนสามารถ “เข้าไปอยู่” ในสถานการณ์ที่เหมือนจริง ในลักษณะการดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อมเฉพาะ การเผชิญปัญหา การเผชิญความท้าทายทางวัฒนธรรมที่ต้องอาศัยการแก้ปัญหาและความเข้าใจในบริบทของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ หรือแสดงประวัติศาสตร์ที่มีผลกระทบต่อชีวิตของผู้คนในอดีตและปัจจุบันได้ (Schott & Marshall, 2018, p.510)

การเรียนรู้ผ่านเกม (Serious Games) เป็นอีกหนึ่งรูปแบบที่สร้างการมีส่วนร่วม ตัวอย่างเช่น ในประเทศสหรัฐอเมริกา มีการผลิตเกม Never Alone (Kisima Ingitchuna) ซึ่งได้รับการพัฒนาโดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับชนเผ่าอินูอิต (Inuit) ในรัฐอลาสกา ประเทศสหรัฐอเมริกา เกมนี้ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจวัฒนธรรมพื้นเมืองของชาวอินูอิต ผ่านการผจญภัยของตัวละครหลักในบริบทที่อิงกับตำนานพื้นบ้าน การเล่นเกมเช่นนี้ช่วยให้ผู้เรียนเข้าถึงวัฒนธรรมผ่านสื่อที่สนุกและสร้างประสบการณ์ที่จำได้ง่ายขึ้น

แอปพลิเคชันเชิงโต้ตอบ (Interactive Applications) เช่น เกม Kahoot! และ Flipgrid สามารถนำมาใช้ในห้องเรียนเพื่อสร้างการเรียนรู้แบบร่วมมือ (collaborative learning) ผู้เรียนสามารถออกแบบเนื้อหาเกี่ยวกับความหลากหลายทางชาติพันธุ์เอง หรือร่วมอภิปรายประเด็นที่เกี่ยวข้องในหัวข้อต่าง ๆ เช่น ผลกระทบของอคติทางวัฒนธรรม หรือประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย (Hadjipanayi et al., 2024, p.507-508)

การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential Learning)

เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนได้สัมผัสกับสถานการณ์จริงผ่านกิจกรรมที่สร้างสรรค์และมีความเกี่ยวข้องกับบริบทที่ศึกษา การจัดกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมและประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นวิธีการที่ช่วยให้ผู้เรียนได้สัมผัสประสบการณ์ตรง ซึ่งช่วยพัฒนาความเข้าใจที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับมิติทางวัฒนธรรม พร้อมทั้งช่วยลดทัศนคติที่เป็นอคติ โดยที่ นัยนา ดอรรณ และคณะ (2563, น.20-22) ได้กล่าวถึง กรอบในการดำเนินงานเพื่อสร้างความรู้ ทักษะ และเจตคติ ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิต 4 ขั้นตอน ดำเนินการ คือ การค้นหาปัญหา การตั้งคำถาม การตอบคำถาม และการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ เพื่อให้เกิดการกระทำใหม่ที่เป็นรูปธรรม เช่น

การทำอาหาร (Cultural Cuisine Experience) กิจกรรมทำอาหารจากกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ไม่เพียงแต่เป็นวิธีเรียนรู้ทางวัฒนธรรม แต่ยังช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจถึงความสำคัญทางสังคมและพิธีกรรมที่เชื่อมโยงกับอาหาร เช่น อาหารจากกลุ่มชาติพันธุ์ม้งในประเทศไทย ผู้เรียนสามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมทำ “แป้งเปียะไส้เนื้อ” ที่เป็นเอกลักษณ์ พร้อมทั้งเรียนรู้วิถีชีวิตเกษตรกรรมของชาวม้งที่เชื่อมโยงกับการเลือกวัตถุดิบสดใหม่จากธรรมชาติ หรือพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวปกากะญอ อย่างการทำ “ข้าวหลาม” เพื่อใช้ในพิธีกรรม แสดงความกตัญญูต่อธรรมชาติ ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม การทำอาหารเหล่านี้ไม่เพียงทำให้เข้าใจในรสชาติหรือขั้นตอน แต่ยังเรียนรู้ประวัติศาสตร์และความเชื่อที่แฝงอยู่ในวัฒนธรรมอาหารนั้น

การแสดงดนตรีและการเต้นรำ (Cultural Performance and Arts) เป็นอีกวิธีหนึ่งที่สะท้อนวัฒนธรรมอย่างชัดเจน และเป็นโอกาสให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมโดยตรง เช่น การเต้นรำของชาวอาข่า ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ “ระบำอาข่า” ซึ่งสะท้อนความสามัคคีของคนในชุมชนผ่านจังหวะและการเคลื่อนไหวของการ

เต้น การเล่นเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน อย่างการเล่น “โปงลาง” เพื่อเข้าใจถึงบทบาทของดนตรีในงานเฉลิมฉลองหรือพิธีกรรมของคนอีสาน หรือการสอนเพลงพื้นบ้านล้านนา อย่างเพลง “ล่องแม่ปิง” ซึ่งเล่าถึงวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับสายน้ำ โดยการมีส่วนร่วมในดนตรีและศิลปะ ช่วยให้ผู้เรียนสัมผัสกับอารมณ์ ความเชื่อ และวิถีชีวิตได้ลึกซึ้งขึ้น

การพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับคนในชุมชน (Community Engagement and Dialogue) กิจกรรมที่เชื่อมโยงผู้เรียนกับชุมชนจริงผ่านการพูดคุยหรือสัมภาษณ์เป็นอีกหนึ่งวิธีการเรียนรู้ที่ทรงพลัง เช่น การสัมภาษณ์ผู้นำชาวมุสลิมในพื้นที่ภาคใต้ การเรียนรู้เกี่ยวกับบทบาทของศาสนาอิสลามในชีวิตประจำวัน รวมถึงวิถีปฏิบัติในชุมชนมุสลิม หรือการพูดคุยกับชาวไทยเชื้อสายจีนในชุมชนคนจีนในแต่ละพื้นที่ ผู้เรียนสามารถเรียนรู้เกี่ยวกับการผสมผสานวัฒนธรรมจีนและไทยผ่านการตั้งคำถามเกี่ยวกับเทศกาลสำคัญ เช่น เทศกาลตรุษจีน หรือการพูดคุยกับชุมชนชาวลาวในภาคอีสานหรือพื้นที่ที่มีคนท้องถิ่นย้ายมาทำงาน เพื่อเข้าใจบทบาทของภาษาลาวในวิถีชีวิตและวัฒนธรรม การพูดคุยเหล่านี้ช่วยให้สามารถเข้าใจมุมมองและประสบการณ์ที่หลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งในเชิงปฏิบัติและเชิงโครงสร้าง ผลลัพธ์เชิงบวกของการเรียนรู้เชิงประสบการณ์นำไปสู่ความเข้าใจและใส่ใจความรู้สึกลึกซึ้งมากขึ้น ตลอดจนพัฒนาทักษะชีวิต รวมถึงสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและลดความตึงเครียดทางวัฒนธรรม (Seaman et al., 2017, p.1-16)

การพัฒนาแนวคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking Development)

เป็นหนึ่งในการสร้างทักษะการคิด ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนสามารถตั้งคำถามเกี่ยวกับปัญหาที่ซับซ้อน Brookfield (2012, p.1) ได้กล่าวถึง การพัฒนาแนวคิดเชิงวิพากษ์ว่าเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาที่เปิดกว้างโดยเน้นการตั้งคำถามเกี่ยวกับโครงสร้างที่กดขี่และอคติทางวัฒนธรรม เช่นเดียวกับ Bell (2007, p.14) เสนอว่า การสอนแนวคิดเชิงวิพากษ์ในห้องเรียน ควรเชื่อมโยงกับประสบการณ์จริงของผู้เรียนและสร้างพื้นที่ที่ปลอดภัยสำหรับการแสดงความคิดเห็น เช่น การกีดกันทางชาติพันธุ์หรือความไม่เท่าเทียมทางสังคม แนวคิดนี้กระตุ้นให้ผู้เรียนมองปัญหาจากหลายมุมมอง เข้าใจโครงสร้างเชิงสังคมที่สร้างความไม่เท่าเทียม และตระหนักถึงอคติที่มีอยู่ในสังคมผ่านการใช้กรอบแนวคิดที่ยอมรับและเคารพความแตกต่างทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย

การวิเคราะห์กรณีศึกษา (Case Study Analysis) ผู้เรียนได้รับกรณีศึกษาที่เกี่ยวกับการกีดกันทางชาติพันธุ์ในที่ทำงานหรือการเลือกปฏิบัติในระบบการศึกษา จากนั้นให้ตั้งคำถามและวิเคราะห์ปัจจัยที่นำไปสู่ปัญหาอย่างการใช้นโยบายที่ไม่เท่าเทียม หรือการขาดการยอมรับความหลากหลาย กรอบการวิเคราะห์อาจใช้แนวคิดจาก Freire (1970, p.1-5) ผู้เสนอให้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการปลดปล่อยจากการกดขี่ โดยกระตุ้นให้ผู้เรียนตั้งคำถามถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม เป็นต้น

การโต้เถียงในประเด็นทางสังคม (Debate on Social Issues) ผู้เรียนแบ่งกลุ่มเพื่ออภิปรายในประเด็นสำคัญที่เป็นข้อถกเถียงในสังคม เช่น “ควรมีโควตาสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ในมหาวิทยาลัยหรือไม่” หรือ “กลุ่มชาติพันธุ์ควรมีสหิทธิทางการเมืองหรือไม่” กิจกรรมนี้ส่งเสริมให้ผู้เรียนมองเห็นทั้งข้อดีและข้อเสียของนโยบาย พร้อมทั้งเข้าใจความรู้สึกของทั้งสองฝ่าย

การสะท้อนคิด (Reflective Journaling) ทำให้ผู้เรียนได้ทบทวนตนเองทั้งความคิด ความรู้สึก และการกระทำ รวมทั้งประเมินศักยภาพตนเอง ค้นหาวิธีการพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น (รัตติกร เหมือนนาตอน, 2562, น.13) หลังจากกิจกรรม เช่น การดูสารคดีเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อย ให้ผู้เรียนเขียนบันทึกสะท้อนความคิดว่าได้เรียนรู้อะไรจากเรื่องราว และสิ่งนี้เปลี่ยนมุมมองหรือความเข้าใจต่อปัญหาสังคมอย่างไร เป็นต้น

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research)

เป็นแนวทางที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากประเด็นที่ศึกษา กระบวนการวิจัยไม่เพียงมุ่งสร้างองค์ความรู้ใหม่ แต่ยังเป็นเครื่องมือในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความไม่เท่าเทียมทางสังคม (Kemmis & McTaggart, 2005, p.559) เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนมีทักษะของการเป็น “นักวิจัยรุ่นใหม่” และมีบทบาทสำคัญในกระบวนการวิจัยตั้งแต่การกำหนดปัญหา เก็บข้อมูล วิเคราะห์ ข้อมูลไปจนถึงการใช้ผลวิจัยเพื่อขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Reason & Bradbury, 2008, p.236) ได้แก่

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดปัญหาและแนวทางการวิจัย (Community Involvement) มีความแตกต่างจากการวิจัยแบบดั้งเดิมที่นักวิจัยภายนอกเป็นผู้กำหนดประเด็นการศึกษา เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการตั้งคำถามและกำหนดเป้าหมายของการวิจัย เช่น ในโครงการศึกษาชุมชนกะเหรี่ยงในจังหวัดเชียงใหม่ นักวิจัยร่วมมือกับผู้นำชุมชนเพื่อศึกษาผลกระทบของนโยบายป่าอนุรักษ์ต่อวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์

การสร้างองค์ความรู้ที่มีรากฐานจากประสบการณ์จริงของกลุ่มชาติพันธุ์ (Experience-Based Knowledge Creation) เน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งช่วยให้ข้อมูลที่ได้มีความสมจริงและสะท้อนเสียงของกลุ่มที่มักถูกมองข้าม เช่น งานวิจัยเกี่ยวกับกลุ่มมอแกนในภาคใต้ของไทย ที่เน้นศึกษาวิถีชีวิตและแนวทางการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมของชุมชน เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่ช่วยปกป้องสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์นี้

การดำเนินการและขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Action and Change-Oriented Approach) การวิจัยไม่ได้จบลงที่การเก็บข้อมูล แต่เน้นการนำผลลัพธ์ไปสู่การเปลี่ยนแปลง เช่น ในโครงการพัฒนาการศึกษาในหมู่บ้านชาวล่าหู่ โดยผลการวิจัยนำไปสู่การพัฒนาหลักสูตรการศึกษาที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชน ในส่วนการนำไปใช้ในบริบทของการศึกษาเพื่อส่งเสริมความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ครอบคลุมทั้งด้านการพัฒนาหลักสูตรที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ ช่วยให้ชุมชนและนักการศึกษา ออกแบบหลักสูตรที่สะท้อนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ได้ (สมโภชน์ อเนกสุข, 2548, น. 18-19)

การพัฒนาความรู้จากล่างขึ้นบน (Bottom-Up Knowledge)

เป็นแนวทางในการสร้างองค์ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์จริงของบุคคลและชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ที่มักถูกกีดกันจากกระบวนการผลิตความรู้ในกระแสหลัก แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับการรับฟังเสียงของผู้ที่มีประสบการณ์ตรง และส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดองค์ความรู้เกี่ยวกับตนเอง ได้แก่

การใช้เสียงของชุมชนในการสร้างองค์ความรู้ (Community Voice in Knowledge Production) แทนที่จะให้ความรู้มาจากผู้เชี่ยวชาญภายนอกเพียงฝ่ายเดียว การพัฒนาองค์ความรู้ควรมาจากมุมมองและประสบการณ์ของชุมชนเอง เช่น ในต่างประเทศ งานวิจัยเกี่ยวกับชาติพันธุ์ในลาตินอเมริกาหลายโครงการใช้การสัมภาษณ์และการบอกเล่าเรื่องราวจากกลุ่มชนพื้นเมือง อย่างกลุ่มมายา (Maya) และเคชัว (Quechua) เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่สะท้อนมุมมองต่าง ๆ ของชุมชน (Smith, 2021, p.3-5)

การเล่าเรื่องจากประสบการณ์จริง (Narrative and Storytelling as Knowledge Production) การใช้การเล่าเรื่อง (Storytelling) เป็นเครื่องมือสำคัญในการบันทึกประวัติศาสตร์และถ่ายทอดองค์ความรู้ของชุมชน เช่น ในออสเตรเลีย มีการใช้การเล่าเรื่องแบบดั้งเดิมของชนพื้นเมืองอะบอริจิน (Aboriginal Dreamtime Stories) เพื่อรักษาวัฒนธรรมและองค์ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการศึกษาวิจัย (Participatory Research and Ethnography) เปิดโอกาสให้สมาชิกของชุมชนมีบทบาทในกระบวนการผลิตองค์ความรู้ และสามารถกำหนดวาระวิจัยของตนเองได้ เช่น การศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ม้งในประเทศไทย ใช้วิธีให้ชาวม้งร่วมกันบันทึกประสบการณ์ของตนเองผ่านโครงการ Citizen Science เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (Siriphon, 2019, p.65-66)

ข้อดีของการพัฒนาความรู้จากล่างขึ้นบน ได้แก่ ลดอคติทางวิชาการ (Decolonizing Knowledge) เสริมสร้างอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจของกลุ่มชาติพันธุ์ และสร้างองค์ความรู้ที่มีความหลากหลายและครอบคลุมมากขึ้น ดังนั้น แนวคิดการพัฒนาความรู้จากล่างขึ้นบนเป็นแนวทางที่ช่วยให้เสียงของกลุ่มชาติพันธุ์ได้รับการยอมรับในกระบวนการผลิตองค์ความรู้ทางวิชาการ ซึ่งสามารถลดอคติทางเชื้อชาติและเสริมสร้างความเป็นธรรมทางสังคมได้ อย่างไรก็ตาม การนำแนวคิดนี้ไปใช้ยังคงเผชิญกับอุปสรรคทางสถาบันและทรัพยากร ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากนโยบายทางการศึกษาและเทคโนโลยี (อจิรภาส เพียรขุนทด, 2567, น.131-132)

แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

การส่งเสริมความยุติธรรมทางสังคม (Social Justice Education)

เป็นแนวทางการเรียนการสอนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในยุคปัจจุบัน เนื่องจากสังคมโลกเผชิญกับความเหลื่อมล้ำที่หลากหลาย ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม แนวทางการเรียนการสอนที่ส่งเสริมความยุติธรรมทางสังคมจึงมุ่งเน้นการสร้างความรู้เข้าใจในประเด็นเหล่านี้ พร้อมทั้งปลูกฝังจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อส่วนรวมในระดับบุคคล กลุ่ม และชุมชน (วิชา มหาคุณ และกฤษฎา แสงเจริญทรัพย์, 2565, น.308) การศึกษาในลักษณะนี้ไม่เพียงช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้เกี่ยวกับความยุติธรรม แต่ยังส่งเสริมให้กลายเป็นผู้เปลี่ยนแปลง (Change Agent) ที่สามารถขับเคลื่อนสังคมให้เกิดความเท่าเทียมในระยะยาว ทั้งยังส่งเสริมบทบาทของผู้เรียนในฐานะพลเมืองโลกที่มีความรับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาทางสังคมและการเคารพในความแตกต่างของมนุษย์

การสร้างความรู้ตระหนักรู้ต่อโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรม แนวทางนี้เริ่มต้นจากการช่วยผู้เรียนระบุและทำความเข้าใจโครงสร้างทางสังคมที่ก่อให้เกิดความอยุติธรรม เช่น การเลือกปฏิบัติทางชาติพันธุ์ การกีด

กันทางเพศ หรือระบบชนชั้น ตัวอย่างคือการใช้กรณีศึกษาจริง เช่น การเคลื่อนไหวของกลุ่มชาติพันธุ์โรฮิงญา คนไร้แผ่นดินที่ต้องเผชิญกับความไม่เท่าเทียมในภูมิภาคอาเซียน (Human Rights Watch, 2021) เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนตระหนักถึงผลกระทบของปัญหาเหล่านี้

การส่งเสริมความกล้าหาญทางศีลธรรม (Moral Courage) การปลูกฝังความกล้าที่จะยืนหยัดต่อสู้กับความอยุติธรรมเป็นสิ่งจำเป็น ตัวอย่างเช่น การสอนผ่านภาพยนตร์หรือวรรณกรรมที่สะท้อนบทบาทของบุคคลที่ลุกขึ้นต่อต้านการกดขี่ เช่น ในระดับนานาชาติ การศึกษาชีวประวัติของบุคคลสำคัญของโลกมาใช้เป็นกรณีศึกษา อย่างเนลสัน แมนเดลา หรือมาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์ เพื่อให้ผู้เรียนเรียนรู้ว่าความกล้าหาญสามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ยิ่งใหญ่

การส่งเสริมความรู้ด้านสิทธิมนุษยชน (Human Rights Education) การให้ความรู้เกี่ยวกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights) และกรอบสิทธิมนุษยชนอื่น ๆ เช่น กรอบการดำเนินงานของสหประชาชาติ (UN) ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจหลักการของความเท่าเทียมและวิธีการปกป้องสิทธิของตนเองและผู้อื่น

การสร้างพื้นที่สนทนาและการสื่อสารที่เปิดกว้าง (Safe and Inclusive Dialogue)

เป็นกลยุทธ์สำคัญที่เป็นแนวทางสำคัญในการสร้างสภาพแวดล้อมที่ผู้เรียนสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นทางชาติพันธุ์ได้อย่างปลอดภัยและปราศจากอคติ การสร้างพื้นที่ดังกล่าวช่วยให้ผู้เรียนรู้สึกมั่นใจเพื่อแลกเปลี่ยนความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นที่อาจเป็นประเด็นอ่อนไหว เช่น การเหยียดเชื้อชาติ ความไม่เท่าเทียมทางสังคม หรืออคติทางชาติพันธุ์ ตัวอย่างคือ การใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้คนสามารถสร้างแคมเปญและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นสาธารณะต่าง ๆ (แก้วเกล้า บรรจง และปาริชาติ สถาปิตานนท์, 2561, น.52) เช่น

สร้างบรรยากาศที่ปราศจากการตัดสิน ผู้สอนควรส่งเสริมการยอมรับความคิดเห็นที่หลากหลาย โดยหลีกเลี่ยงการวิพากษ์วิจารณ์ที่อาจสร้างความรู้สึกอับอายหรือไม่ปลอดภัยให้กับผู้เรียน เช่น ในการอภิปรายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชนกลุ่มน้อย ผู้สอนสามารถตั้งคำถามที่กระตุ้นการคิด เช่น “เราเรียนรู้อะไรจากการต่อสู้เพื่อความเท่าเทียมในอดีต” เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นโดยไม่มีอคติ

การกำหนดกติกาที่ชัดเจน (Ground Rules) การกำหนดกติการ่วมกัน เช่น การเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น การไม่พูดแทรก หรือการหลีกเลี่ยงคำพูดที่สร้างความเกลียดชัง ช่วยสร้างพื้นที่ที่ทุกคนรู้สึกปลอดภัยของตนเองมีคุณค่า

ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกคน การออกแบบกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เรียนทุกคนได้มีส่วนร่วม เช่น การทำงานกลุ่มย่อย การใช้แบบสอบถามนิรนาม หรือการให้โอกาสผู้เรียนที่อาจไม่มั่นใจได้แสดงความคิดเห็นในรูปแบบที่เหมาะสม เช่น การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการที่เน้นการเล่าเรื่อง (Storytelling) ให้ผู้เรียนแบ่งปันเรื่องราวจากมุมมองวัฒนธรรมของตนเอง วิธีนี้ช่วยให้เกิดความเข้าใจและลดความอคติระหว่างกลุ่ม

การฝึกอบรมครูและบุคลากร ครูผู้สอนควรได้รับการอบรมเกี่ยวกับวิธีการจัดการสนทนาในประเด็นที่อ่อนไหว เพื่อให้สามารถรับมือกับสถานการณ์ที่อาจเกิดความขัดแย้งได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ในประเทศออสเตรเลีย โปรแกรม Respectful Relationships ถูกนำมาใช้ในโรงเรียนเพื่อสร้างทักษะการสนทนา

เกี่ยวกับความเท่าเทียมทางเพศและเชื้อชาติ โดยใช้กระบวนการที่มีโครงสร้างและสร้างความปลอดภัยให้กับผู้เรียน เป็นต้น (DET Victoria, 2021, p.3)

การพัฒนาหลักสูตรที่ยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ (Flexible and Adaptive Curriculum)

เป็นแนวทางที่มุ่งเน้นให้หลักสูตรสามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบริบทของผู้เรียน ความแตกต่างทางวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีในศตวรรษที่ 21 (คุรุรัตน์ วรวิศิชา และคณะ, 2567, น.721) โดยเน้นการเรียนรู้แบบพลวัต (Dynamic Learning) ช่วยให้การเรียนรู้ไม่ยึดติดกับโครงสร้างตายตัว แต่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนในแต่ละช่วงเวลา (Darling-Hammond et al., 2020, p.98) หลักการสำคัญของหลักสูตร ได้แก่

การปรับหลักสูตรให้เหมาะกับบริบทของผู้เรียน หลักสูตรควรสะท้อนถึงความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรมของผู้เรียน เพื่อให้การเรียนรู้มีความหมายและเชื่อมโยงกับชีวิตจริง เช่น ในประเทศฟินแลนด์ หลักสูตรเปิดโอกาสให้โรงเรียนสามารถออกแบบการเรียนการสอนตามความต้องการของผู้เรียนในท้องถิ่นทำให้สามารถรวมเอาประเด็นด้านวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์พื้นเมืองเข้าไปในหลักสูตรได้

ความยืดหยุ่นในวิธีการสอนและการเรียนรู้ การสอนควรใช้แนวทางหลากหลาย เช่น การเรียนรู้ผ่านโครงงาน (Project-Based Learning) การเรียนรู้แบบสหวิทยาการ (Interdisciplinary Learning) และการเรียนรู้ผ่านเทคโนโลยี (Technology-Enhanced Learning) เช่น ในประเทศสหรัฐอเมริกา โรงเรียนบางแห่งใช้แนวทางการเรียนรู้แบบเฉพาะบุคคล (Personalized Learning) ที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถเลือกวิธีการเรียนที่เหมาะสมกับตนเอง เช่น การเรียนออนไลน์ การทำโครงงาน หรือการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง

การพัฒนาเนื้อหาหลักสูตรให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก หลักสูตรต้องสามารถปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้สอดคล้องกับแนวโน้มโลก อย่างระบบการศึกษาของประเทศสิงคโปร์ ได้ปรับหลักสูตรเพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิด “21st Century Competencies” โดยเน้นการพัฒนาทักษะสำคัญ เช่น ความคิดสร้างสรรค์ ความร่วมมือและการแก้ปัญหา นำไปสู่กระบวนการนำหลักสูตรที่ยืดหยุ่นไปใช้ในบริบทของกลุ่มชาติพันธุ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมในสถานศึกษา ได้แก่ หลักสูตรที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมท้องถิ่น เปิดโอกาสให้มีการบูรณาการความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ หรือในประเทศไทย ได้ดำเนินโครงการ “พื้นที่นวัตกรรมการศึกษา” (Education Sandbox) ได้นำหลักสูตรท้องถิ่นมาใช้ในการสอน 2) การใช้เทคโนโลยีเพื่อเสริมสร้างหลักสูตรที่ปรับเปลี่ยนได้ สามารถช่วยให้หลักสูตรมีความยืดหยุ่นมากขึ้น เช่น การใช้แพลตฟอร์มการเรียนรู้ออนไลน์ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเลือกเรียนตามความสนใจของตนเอง ทำให้เกิดการเรียนรู้แบบปรับตัวตามความต้องการของแต่ละบุคคล และ 3) การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการออกแบบหลักสูตร หลักสูตรที่ดีควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการออกแบบและปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้เหมาะกับบริบทของตนเอง ที่ให้ผู้เรียนตั้งคำถามเกี่ยวกับประเด็นที่สนใจอย่างไรก็ตาม การพัฒนาหลักสูตรลักษณะนี้ยังคงมีความท้าทายที่ต้องได้รับการแก้ไขผ่านการสนับสนุนเชิงนโยบาย การพัฒนาครูและการใช้เทคโนโลยีเพื่อเสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้

การปลูกฝังคุณค่าความเป็นพลเมืองโลก (Global Citizenship Education)

เป็นแนวทางที่องค์การยูเนสโก (UNESCO) ส่งเสริมเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความเข้าใจต่อความเป็นธรรม ความเท่าเทียม และความร่วมมือในระดับสากล โดยเน้นให้ผู้เรียนตระหนักถึงบทบาทของตนเองในฐานะพลเมืองของโลกที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม (UNESCO, 2015, p.559-603) ช่วยให้ผู้เรียนมีทักษะสำคัญเพื่อวิเคราะห์ประเด็นปัญหาในระดับโลก เช่น ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและสิทธิมนุษยชน ความสามารถในการสื่อสารข้ามวัฒนธรรม (Intercultural Communication) เพื่อสร้างความเข้าใจและความร่วมมือระหว่างกลุ่มคนที่มีภูมิหลังแตกต่างกัน และความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility) ซึ่งช่วยปลูกฝังจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อส่วนรวม (ปรดี ประทุมสุวรรณ, 2562, น.90-92) องค์ประกอบหลักของ GCED ได้แก่

ความรู้ (Cognitive Domain) ผู้เรียนต้องเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาในระดับโลก เช่น ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ และสิทธิมนุษยชน

ทัศนคติและค่านิยม (Attitudes and Values) การพัฒนาคุณลักษณะที่สำคัญ เช่น ความเห็นอกเห็นใจ การเคารพในความแตกต่าง และความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น

การปฏิบัติ (Behavioral Domain) การกระตุ้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสังคม เช่น การเป็นอาสาสมัคร การสนับสนุนความเสมอภาค และการส่งเสริมสันติภาพ ซึ่งกลยุทธ์ในการบูรณาการในการศึกษาสามารถทำได้ทั้งในด้านการพัฒนาหลักสูตรการศึกษา โดยนำแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน ความยุติธรรมทางสังคมและความหลากหลายทางวัฒนธรรมมาเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตร ส่งเสริมให้ครูใช้แนวทางการสอนที่เน้นการเรียนรู้เชิงปฏิบัติ (Experiential Learning) ด้านการพัฒนาโครงการแลกเปลี่ยนระดับนานาชาติ จัดโครงการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม เช่น การเป็นผู้เรียนแลกเปลี่ยนหรือโครงการอาสาสมัครในต่างประเทศ และด้านการใช้สื่อการเรียนรู้ที่สร้างสรรค์ การนำเสนอสารคดี ภาพยนตร์ หรือวรรณกรรมที่สะท้อนประเด็นปัญหาในระดับโลกมาใช้ในห้องเรียน (อำพร ดัชฎยาวัตร และลดาวลัย มะลิไทย, 2566, น.63-74)

สำหรับประเทศไทยการส่งเสริมความเป็นพลเมืองโลก สามารถช่วยลดปัญหาความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ ส่งเสริมความเข้าใจระหว่างวัฒนธรรม และพัฒนาแนวคิดเรื่องความเป็นธรรมทางสังคมที่ผ่านมา มีการดำเนินงานหลากหลาย เช่น โครงการพัฒนาโรงเรียนชายแดน การส่งเสริมหลักสูตรพลเมืองศึกษา และเครือข่ายเยาวชนเพื่อสังคมที่ยั่งยืน ทำให้ช่วยพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้มีจิตสำนึกต่อสังคมและพร้อมร่วมมือแก้ปัญหาโลกอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืนในอนาคต

การประเมินผลการเรียนรู้ตามกระบวนทัศน์ใหม่

การประเมินที่มุ่งวัดความเข้าใจ ทัศนคติ และทักษะของผู้เรียนที่เกี่ยวข้องกับความตระหนักรู้ในความหลากหลายทางชาติพันธุ์ โดยเน้นความเป็นมนุษย์ การยอมรับความแตกต่าง และการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมผ่านการประเมินที่สอดคล้องกับแนวคิดเชิงวัฒนธรรม และเป็นองค์รวม ไม่จำกัดเฉพาะการวัดผลแบบปริมาณหรือข้อสอบเพียงอย่างเดียว

หลักการของการประเมินผลตามกระบวนการทัศน์ใหม่

มีลักษณะดังนี้ 1) เน้นการประเมินเพื่อพัฒนา (Assessment for Learning) มุ่งพัฒนาความเข้าใจและทัศนคติ ไม่ใช่เพียงให้คะแนน 2) เคารพความแตกต่างทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ เครื่องมือและเกณฑ์ต้องไม่ตัดสินจากอคติหรือกรอบวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง 3) ประเมินองค์รวม (Holistic Assessment) วัดทั้งความรู้ ทักษะ ทัศนคติ และพฤติกรรมที่แสดงออกในสถานการณ์จริง 4) เปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนมีเสียง (Student Voice & Agency) ผู้เรียนมีบทบาทในการประเมินตนเองและแลกเปลี่ยนมุมมองของตน และ 5) ใช้วิธีการหลากหลาย (Multiple Measures) เช่น การสะท้อนคิด การนำเสนอ การสังเกตพฤติกรรม การทำโครงการ และแฟ้มสะสมงาน

ตารางที่ 3 ตัวอย่างเกณฑ์การประเมินแบบพัฒนา (Assessment for Learning)

ระดับ	พฤติกรรมตัวอย่าง
ระดับเริ่มต้น	เข้าใจพื้นฐานของความหลากหลาย แต่ยังไม่แสดงความเข้าใจในเชิงลึกได้น้อย
ระดับปานกลาง	แสดงความเข้าใจและการยอมรับได้ดีในบริบทจำกัด
ระดับก้าวหน้า	สื่อสารและทำงานร่วมกับคนต่างชาติพันธุ์ได้อย่างเปิดกว้าง
ระดับเชี่ยวชาญ	เป็นผู้นำในการส่งเสริมความเข้าใจและการยอมรับในกลุ่มเพื่อนหรือชุมชน

ที่มา: ผู้เขียน (2567)

กล่าวได้ว่า การประเมินผลในกระบวนการทัศน์ใหม่เพื่อความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ไม่ใช่แค่การวัดว่า “ผู้เรียนรู้แค่ไหน” แต่คือการพิจารณาว่า “ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงมุมมองและพฤติกรรมอย่างไร” เพื่อให้เติบโตเป็นพลเมืองที่เคารพและส่งเสริมความหลากหลายในสังคมร่วมสมัย

บทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการส่งเสริมการเรียนรู้

การเรียนรู้เรื่องความหลากหลายทางชาติพันธุ์เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นครูและนักการศึกษา ชุมชนและครอบครัว รวมถึงนโยบายการศึกษาที่เอื้อต่อความเสมอภาคและความเข้าใจในความแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ การทำงานร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเหล่านี้จะช่วยสร้างสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ที่ครอบคลุมและเท่าเทียม เพื่อให้การพัฒนาการจัดหลักสูตรและบทเรียนในการเรียนการสอนมีเนื้อหาครอบคลุม มีมาตรฐาน มีประสิทธิภาพ และสามารถตอบสนองตรงกับความต้องการของผู้เรียน (ทิตา เลิศชนะเดชา และศิริวรรณ วณิชวัฒนวรชัย, 2564, น.13-14) ประกอบด้วย

ครูผู้สอนและนักการศึกษา (บทบาทในการเป็นต้นแบบและผู้อำนวยการเรียนรู้)

มีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังความเข้าใจเกี่ยวกับความหลากหลายทางชาติพันธุ์ให้กับผู้เรียน โดยไม่เพียงแต่ให้ความรู้ แต่ยังต้องทำหน้าที่เป็นต้นแบบทางพฤติกรรมและค่านิยมในการยอมรับความแตกต่างอีกด้วย มีบทบาทสำคัญ ได้แก่

การออกแบบหลักสูตรและกิจกรรมการเรียนการสอน ครูควรบูรณาการเรื่องชาติพันธุ์และวัฒนธรรมเข้าไปในหลักสูตร เช่น การสอนประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ การเรียนรู้ผ่านวรรณกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ และการศึกษาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน รวมถึงการใช้วิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning) เช่น การจำลองสถานการณ์ การสัมภาษณ์สมาชิกของชุมชนชาติพันธุ์ และการเรียนรู้ผ่านศิลปะและดนตรี จะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจและเห็นอกเห็นใจกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างจากตน (Kolb, 2014, p.2-3)

การเป็นต้นแบบที่ดีในห้องเรียน ครูควรเป็นต้นแบบในเรื่องความเคารพซึ่งกันและกัน และการปฏิบัติต่อทุกคนอย่างเท่าเทียม ใช้ภาษาที่ไม่เลือกปฏิบัติและส่งเสริมการสนทนาอย่างเปิดกว้างเกี่ยวกับความหลากหลาย (Banks, 2017)

การพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ของผู้เรียน ครูควรกระตุ้นให้ผู้เรียนตั้งคำถามเกี่ยวกับอคติทางชาติพันธุ์และความไม่เท่าเทียมในสังคม ใช้กรณีศึกษาจากเหตุการณ์จริง เช่น ปัญหาผู้อพยพ ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ และการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิของชนกลุ่มน้อย เพื่อให้ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์ปัญหาในมิติต่าง ๆ

ผู้เรียน (การเป็นผู้เรียนรู้อย่างกระตือรือร้นและเปิดกว้าง)

เป็นกลุ่มเป้าหมายหลักในการส่งเสริมการเรียนรู้เรื่องความหลากหลายทางชาติพันธุ์ เพราะการเรียนรู้ตั้งแต่ในวัยเรียนจะช่วยให้มีความตระหนักถึงความแตกต่างทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมต่าง ๆ ในการศึกษา อาจจะมีการนำเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของชาติพันธุ์ต่าง ๆ เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตร หรือการใช้กิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม (Kymlicka, 2003) ผู้เรียนควรได้รับการส่งเสริมให้มีทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ และการตั้งคำถามเกี่ยวกับโครงสร้างสังคมที่มีผลต่อความไม่เท่าเทียมทางชาติพันธุ์ (Tuck & Yang, 2012, p.37) สิ่งนี้ช่วยให้ผู้เรียนตระหนักถึงอคติที่ฝังรากลึกในระบบการศึกษา และสามารถตั้งคำถามเกี่ยวกับแนวคิดที่ครอบงำการเล่าเรื่องทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม รวมถึงการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง (Experiential Learning) โดยการจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์โดยตรง ผู้เรียนสามารถเห็นมิติของความทุกข์ ความหวัง และอัตลักษณ์ที่แตกต่างออกไป

กลุ่มชาติพันธุ์ (การเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้และสร้างอัตลักษณ์ร่วม)

กลุ่มชาติพันธุ์เป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญ เนื่องจากสามารถแบ่งปันประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และความท้าทายที่เผชิญ ตัวอย่างเช่น การใช้การประเมินแบบชาติพันธุ์วรรณนา (Ethnographic Assessment) ในการศึกษาความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ช่วยให้นักวิจัยและผู้เรียนได้รับข้อมูลที่ลึกซึ้งจากกลุ่มชาติพันธุ์ ผ่านการสัมภาษณ์หรือการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรม (Smith, 2021, p.7) การมีบทบาทในการส่งเสริมการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของตนเอง ซึ่งช่วยเสริมสร้างความเข้าใจในหมู่เยาวชนและคนในชุมชนที่ไม่ใช่ชาติพันธุ์เดียวกัน ส่งเสริมการยอมรับและลดการเลือกปฏิบัติจากสังคมภายนอก รวมถึงกลุ่มชาติพันธุ์สามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาสื่อการสอนได้ การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ช่วยให้กลุ่มชาติพันธุ์สามารถนำเสนอเรื่องราวของตนเองได้อย่างถูกต้อง ลดการถูกทำให้เป็นเพียงวัตถุศึกษา และช่วยให้การศึกษามีความสมจริงและครอบคลุมมากขึ้น

สถานศึกษา (พื้นที่แห่งการเรียนรู้และพัฒนาอย่างเท่าเทียม)

มีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังความเข้าใจเกี่ยวกับความหลากหลายทางชาติพันธุ์ให้แก่ผู้เรียน โดยเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาองค์ความรู้ การสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างเคารพซึ่งกันและกัน รวมถึงการสนับสนุนแนวคิดเรื่องความเสมอภาคและความยุติธรรมทางสังคม ผ่านนโยบายหลักสูตร และกิจกรรมต่าง ๆ โดยสามารถแบ่งบทบาทสำคัญของสถานศึกษาออกเป็น 4 ด้านหลัก ได้แก่

การพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนที่สะท้อนถึงความหลากหลายทางชาติพันธุ์

การสร้างสภาพแวดล้อมที่เปิดกว้างและปลอดภัยในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

การอบรมครูและบุคลากรทางการศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดการสอนที่ตอบสนองต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Culturally Responsive Teaching) หรือการสอนที่คำนึงถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรม เพื่อให้ครูผู้สอนสามารถออกแบบการสอนที่ตอบสนองต่อบริบทของผู้เรียนที่มีความหลากหลาย

การส่งเสริมความร่วมมือกับชุมชนและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และหน่วยงานภาครัฐ การพัฒนาแนวทางการเรียนรู้ที่คำนึงถึงบริบททางวัฒนธรรมของผู้เรียนไม่เพียงแต่ช่วยลดอคติทางชาติพันธุ์ แต่ยังเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างสังคมที่มีความเป็นธรรมและเคารพซึ่งกันและกันมากขึ้น

นโยบายการศึกษา (ความสำคัญของนโยบายที่สนับสนุนความเท่าเทียมและความหลากหลาย)

นโยบายการศึกษามีบทบาทสำคัญในการกำหนดแนวทางและมาตรฐานที่ช่วยให้การเรียนรู้เรื่องความหลากหลายทางชาติพันธุ์เป็นไปอย่างเป็นระบบ ได้แก่

การกำหนดหลักสูตรที่ครอบคลุมความหลากหลายทางชาติพันธุ์ กระทรวงศึกษาธิการควรสนับสนุนให้มีเนื้อหาเกี่ยวกับชาติพันธุ์ศึกษาและสิทธิมนุษยชนในหลักสูตรทุกระดับ หลักสูตรควรออกแบบให้สอดคล้องกับบริบทของประเทศ เช่น ในประเทศไทยอาจเพิ่มเนื้อหาการเรียนรู้เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ชาวม้ง กะเหรี่ยง อาข่าและมุสลิมชายแดนใต้

การอบรมครูเกี่ยวกับการสอนเรื่องความหลากหลาย รัฐควรมีโครงการฝึกอบรมครูเกี่ยวกับแนวทางการสอนที่ส่งเสริมความเข้าใจในความหลากหลายทางวัฒนธรรม

การจัดทำนโยบายที่ลดการเลือกปฏิบัติทางชาติพันธุ์ในสถานศึกษา โรงเรียนควรมีแนวทางที่ชัดเจนในการป้องกันการกลั่นแกล้ง (Bullying) และการเหยียดเชื้อชาติ

ครอบครัวและชุมชน (การสนับสนุนจากชุมชนท้องถิ่นและครอบครัวในการเรียนรู้)

การเรียนรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชาติพันธุ์ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในโรงเรียน แต่ต้องอาศัยการสนับสนุนจากครอบครัวและชุมชนด้วย ประกอบด้วย

ครอบครัว พื้นฐานสำคัญของการปลูกฝังค่านิยม ผู้ปกครองควรส่งเสริมให้บุตรหลานเข้าใจและเคารพความแตกต่างทางวัฒนธรรม การอ่านหนังสือเกี่ยวกับเรื่องราวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ หรือพาผู้เรียนเข้าร่วมกิจกรรมวัฒนธรรมในชุมชนสามารถช่วยให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ชุมชน แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่แท้จริง ชุมชนสามารถจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้เยาวชนได้เรียนรู้จากกลุ่มชาติพันธุ์โดยตรง เช่น ให้ผู้เรียนเข้าไปเรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ รวมถึงเทศกาลวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้สัมผัสอาหาร ดนตรี และประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ

ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน การนำผู้นำชุมชนมาเป็นวิทยากรพิเศษในโรงเรียน และการพาผู้เรียนไปศึกษาดูงานในหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์

สังคมและประเทศชาติ (การสร้างนโยบายและบรรยากาศที่สนับสนุน)

มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการเรียนรู้เรื่องความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ผ่านนโยบายและโครงการที่ส่งเสริมความเท่าเทียมทางวัฒนธรรม เช่น การจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ในสถาบันการศึกษาและองค์กรต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนโครงการที่สร้างสังคมที่เคารพความแตกต่างทางวัฒนธรรม เช่น ประเทศแคนาดามีนโยบาย Multiculturalism Act ซึ่งสนับสนุนให้ทุกกลุ่มชาติพันธุ์มีสิทธิ์แสดงออกทางวัฒนธรรมและได้รับโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเท่าเทียม (Kymlicka, 2003) รวมถึงการสร้างความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อให้การเรียนรู้เรื่องความหลากหลายทางชาติพันธุ์เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม ควรมีการประสานความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษา ที่ทำหน้าที่ให้ความรู้และพัฒนาหลักสูตร ชุมชนและองค์กรภาคประชาสังคม ที่สามารถให้ข้อมูล เชิงลึกเกี่ยวกับประเด็นชาติพันธุ์ และองค์กรระหว่างประเทศที่สนับสนุนแนวทางการศึกษา

บทสรุป

โลกแห่งการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 ความหลากหลายทางชาติพันธุ์กลายเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องได้รับการบูรณาการเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ เนื่องจากโลกาภิวัตน์และความเชื่อมโยงระหว่างสังคมต่าง ๆ เพิ่มขึ้น การศึกษาในปัจจุบันจึงควรมีแนวทางที่ส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ลดอคติ และสร้างพลเมืองที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมพหุวัฒนธรรม แนวทางการเรียนรู้แบบดั้งเดิมที่เน้นการถ่ายทอดความรู้เชิงเดียวไม่เพียงพอต่อการรับมือกับโลกปัจจุบันแต่ต้องพัฒนาไปสู่การเรียนรู้ที่บูรณาการองค์ความรู้จากหลากหลายศาสตร์เพื่อให้ผู้เรียนสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและรับรู้มุมมองที่แตกต่างอย่างสร้างสรรค์ แนวคิดใหม่ในการส่งเสริมความตระหนักรู้ต่อความหลากหลายทางชาติพันธุ์มุ่งเน้นการสร้างองค์ความรู้ผ่านการมีส่วนร่วมของผู้เรียน ชุมชน และสังคม กระบวนทัศน์ใหม่นี้ประกอบด้วยแนวทางสำคัญ ภายใต้แนวคิด 4 หลักการ ได้แก่ การยอมรับพหุนิยม (Pluralism) ความเสมอภาคทางวัฒนธรรม (Cultural Equity) การเรียนรู้แบบข้ามวัฒนธรรม (Intercultural Learning) การมีส่วนร่วมและเสียงของกลุ่มชาติพันธุ์ (Voice & Inclusion) และ 5 ลักษณะ ได้แก่ เปลี่ยนจากการยึดความรู้เป็นศูนย์กลางเป็นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เปลี่ยนจากความคิดแบบเน้นเนื้อหาสู่การคิดแบบบูรณาการ เปลี่ยนจากความคิดแบบเหมารวมสู่การยอมรับความหลากหลาย เปลี่ยนจากการเรียนรู้เชิงท่องจำสู่การเรียนรู้เชิงวิพากษ์และสร้างสรรค์ เปลี่ยนจากการเน้นประสิทธิภาพเชิงเทคนิคสู่การพัฒนาบุคลิกอย่างรอบด้าน ร่วมกับการจัดการเรียนรู้เชิงรุกสำหรับผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 โดยอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน แนวทางเหล่านี้จะช่วยให้การศึกษาเรื่องชาติพันธุ์ไม่เพียงแต่เนื้อหาในตำราเรียน แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สร้างผลกระทบทางสังคมอย่างแท้จริง สร้างสังคมที่

เข้าอกเข้าใจซึ่งกันและกัน และสนับสนุนให้ผู้เรียนเติบโตเป็นพลเมืองโลกที่มีความรับผิดชอบต่อความเป็นธรรมและความเสมอภาคในสังคมอย่างเท่าเทียม

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษากระบวนการทัศน์ใหม่ในการส่งเสริมความตระหนักรู้ต่อความหลากหลายทางชาติพันธุ์สำหรับผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 พบว่า มีแนวทางที่เป็นประโยชน์ในการพัฒนาองค์ความรู้และหลักสูตรการศึกษารูปแบบนี้มุ่งพัฒนานักเรียนให้เป็นพลเมืองโลกที่มีทักษะหลากหลายด้าน สามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตจริงอย่างมีประสิทธิภาพในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว กระบวนการทัศน์ใหม่มุ่งเน้นการเรียนรู้ที่เปลี่ยนแปลงความคิด ทัศนคติ และพฤติกรรมของผู้เรียน ผ่านกระบวนการที่ส่งเสริมความเข้าใจตนเองและผู้อื่นอย่างลึกซึ้ง รูปแบบ “AECKAR Model” ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดและหลักการและลักษณะของกระบวนการทัศน์ ดังนี้

ภาพประกอบที่ 1 ขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ในกระบวนการทัศน์ใหม่

ที่มา: ผู้เขียน (2567)

ขั้นที่ 1 สร้างความตระหนักรู้ (Awareness) เริ่มต้นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและการเรียนรู้ของผู้เรียนให้มีความเข้าใจและเห็นคุณค่าของความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ผลลัพธ์ที่ได้จากการสร้างความตระหนักรู้จะนำไปสู่การพัฒนาแนวคิดและทัศนคติที่เปิดกว้างต่อความหลากหลาย พร้อมกับการพัฒนาทักษะในการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมได้อย่างมีความสุขและยั่งยืน

ขั้นที่ 2 สำรวจและแลกเปลี่ยน (Exploration & Dialogue) การเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนสามารถแบ่งปันประสบการณ์และมุมมองต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์ของตนเองและกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ รวมถึงการฟังและเข้าใจความแตกต่างอย่างลึกซึ้ง เพื่อสร้างการเรียนรู้ร่วมกันและเสริมสร้างความเข้าใจที่ดีระหว่างผู้เรียนที่แตกต่างกัน

ขั้นที่ 3 วิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Inquiry) กระตุ้นให้ผู้เรียนสามารถตั้งคำถามและวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดจากความไม่เป็นธรรมและความอคติในสังคม โดยเฉพาะในบริบทของชาติพันธุ์ต่าง ๆ เพื่อเข้าใจถึงรากฐานและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรม

ขั้นที่ 4 สร้างองค์ความรู้ใหม่ (Knowledge Construction) มุ่งเน้นให้ผู้เรียนสังเคราะห์ความรู้จากประสบการณ์จริง และสร้างความเข้าใจเชิงลึกผ่านการสื่อสารความรู้เหล่านั้นผ่านโครงการหรืองานสร้างสรรค์การสร้างองค์ความรู้ใหม่ช่วยให้ผู้เรียนไม่เพียงแค่รับรู้ข้อมูลที่ได้รับมา แต่ยังสามารถสร้างความเข้าใจที่มีความหมายและใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน โดยผ่านกระบวนการที่มีการปฏิสัมพันธ์กับข้อมูลและประสบการณ์ที่ตนเองได้เรียนรู้และสำรวจ

ขั้นที่ 5 ลงมือปฏิบัติ (Action for Change) ขั้นตอนนี้เน้นการนำความรู้ที่ได้รับจากการเรียนรู้และสร้างองค์ความรู้ใหม่ไปปฏิบัติจริง เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงในสังคม โดยมีการออกแบบและดำเนินกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อชุมชน ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้สามารถช่วยเสริมสร้างความตระหนักรู้และส่งเสริมการยอมรับความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในระดับที่กว้างขึ้น โดยมุ่งเน้นการดำเนินการที่สร้างผลกระทบในทางบวกและยั่งยืนในชุมชนและสังคม

ขั้นที่ 6 สะท้อนคิดและประเมินผล (Reflection & Evaluation) ขั้นตอนนี้มีความสำคัญในการทำให้ผู้เรียนได้สะท้อนคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของตนเอง และประเมินผลจากการเรียนรู้และการลงมือปฏิบัติในขั้นตอนก่อนหน้า การสะท้อนคิดและการประเมินผลไม่เพียงแต่ช่วยให้ผู้เรียนเห็นภาพการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงของตนเอง แต่ยังเปิดโอกาสให้ได้รับข้อเสนอแนะจากผู้อื่นเพื่อการพัฒนาในอนาคต และมีแนวทางในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นการปรับทัศนคติและทักษะที่สำคัญในการสร้างความตระหนักรู้

ในบริบทของสังคมโลกาภิวัตน์ที่ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ชาติพันธุ์ และอัตลักษณ์กลายเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตร่วมกันอย่างสันติ การศึกษาจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนแนวทางและวิธีคิดจากกรอบเดิมไปสู่ กระบวนทัศน์ที่เปิดกว้างและให้คุณค่ากับความแตกต่างอย่างแท้จริง กระบวนทัศน์ใหม่ในการเรียนรู้ที่ส่งเสริมความตระหนักรู้ต่อความหลากหลายทางชาติพันธุ์จึงเป็นกลไกสำคัญในการสร้างทัศนคติเชิงบวก เสริมสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งและพัฒนาทักษะการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมของศตวรรษที่ 21 ตั้งอยู่บนหลักคิดสำคัญที่เน้นการมองผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของกระบวนการเรียนรู้ โดยยอมรับว่าแต่ละคนมีภูมิหลังทางวัฒนธรรม ประสบการณ์ชีวิตและความเชื่อที่แตกต่างกัน ซึ่งล้วนเป็นทุนทางปัญญาที่มีคุณค่าต่อการเรียนรู้

ร่วมกัน แนวทางนี้เชื่อว่าการเรียนรู้ที่ดีควรเริ่มจากการเชื่อมโยงองค์ความรู้เข้ากับประสบการณ์และบริบทของผู้เรียน พร้อมทั้งเปิดพื้นที่ให้เสียงของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เคยมองว่าเป็น “ชายขอบ” ได้รับการรับฟังและมีส่วนร่วมในการสร้างความรู้ร่วมกัน การจัดการเรียนรู้ภายใต้กระบวนทัศน์ใหม่นี้ จึงต้องเน้นการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เปิดโอกาสให้นักเรียนตั้งคำถาม วิพากษ์ วิเคราะห์ และเชื่อมโยงความรู้เข้ากับชีวิตจริงผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม การใช้กระบวนกรเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น การเรียนรู้แบบข้ามวัฒนธรรม การเรียนรู้จากประสบการณ์ และการเรียนรู้โดยการลงมือทำ ล้วนเป็นองค์ประกอบที่ช่วยหล่อหลอมจิตสำนึกใหม่ในผู้เรียน ให้สามารถมองเห็นคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่นอย่างลึกซึ้ง นอกจากนี้การขับเคลื่อนจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากหลายภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหารสถานศึกษา ครู ผู้ปกครอง ชุมชน และนโยบายภาครัฐ โดยต้องส่งเสริมการพัฒนาแนวคิดด้านพหุนิยมและความเสมอภาคทางวัฒนธรรมให้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการเรียนรู้ของโรงเรียน และอยู่ในหลักสูตร นโยบาย และกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ

กล่าวโดยสรุป การนำกระบวนทัศน์ใหม่ไปใช้เพื่อส่งเสริมความตระหนักรู้ต่อความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในศตวรรษที่ 21 มิใช่เพียงการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างหรือหลักสูตรเท่านั้น แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงทางความคิด ทัศนคติ และวิธีการจัดการเรียนรู้โดยรวม เพื่อให้ผู้เรียนเติบโตเป็นมนุษย์ที่มีจิตสำนึกทางสังคม เคารพความแตกต่าง และพร้อมเป็นพลเมืองของโลกที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมในอนาคต

เอกสารอ้างอิง (References)

- เกรียงศักดิ์ พลอยแสง. (2561). การเรียนรู้โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ. *วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, 5(ฉบับพิเศษ), 131–141. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/JMA/article/view/141078>
- แก้วเกล้า บรรจง และปารีชาต สถาปิตานนท์. (2561). การสื่อสารนรงค์บนพื้นที่ออนไลน์ Change.org. *วารสารวิชาการนิเทศศาสตร์และนวัตกรรม นิด้า*, 5(2), 52–66. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jcin/article/view/163487>
- คุรุรัตน์ วรณิษฐา, ศักดิ์ชัย นิรัฐทวี, อัจฉรา วัฒนานรงค์ และโกศล มีคุณ. (2567). การจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21. *Journal of Modern Learning Development*, 9(12), 721–730. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jomld/article/view/275405>
- จักรพันธ์ ชัดชุ่มแสง. (2564). ชาติพันธุ์วรรณาดิจิทัล: ความท้าทายและแนวปฏิบัติด้านจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์. *วารสารมานุษยวิทยา*, 4(2), 109–142. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jasac/article/view/250206>
- ฉัตรธาวิน สุพรรณ และชรินทร์ มั่งคั่ง. (2566). การบูรณาการเชิงสหวิทยาการ ส่งเสริมสมรรถนะเพื่อการปรับเปลี่ยนโมทัศน์ในรายวิชาสังคมศึกษา ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1/3 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ระดับอนุบาลและประถมศึกษา. *วารสารวิชาการ สถาบันเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*, 2(1), 73–82. <https://so09.tci-thaijo.org/index.php/JEITS/article/view/1552>

- ปรดี ประทุมสุวรรณ. (2562). การศึกษาเพื่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองโลก: การเรียนรู้แบบบูรณาการสู่การ
พัฒนาอย่างยั่งยืน. *วารสารการบริหารและนวัตกรรมการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 2(1), 90–
103. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/emi/article/view/137577/129393>
- ประสิทธิ์ ลีปรีชา. (2557). กระบวนทัศน์การศึกษาชาติพันธุ์สัมพันธ์. *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง*, 10(3), 219–
242. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/mekongjournal/article/view/26780>
- ปาริชาติ บริเพ็ชร. (2563). การจัดการศึกษาตามแนวพหุวัฒนธรรมของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานพื้นที่
การศึกษาประถมศึกษาระดับ อำเภอมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่ [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช]. <https://ir.stou.ac.th/handle/123456789/12044>
- ทยิดา เลิศชนะเดชา และศิริวรรณ วณิชวัฒน์วรชัย. (2564). บทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการเรียนการ
สอนวิชาสังคมศึกษา. *วารสารรามคำแหง ฉบับบัณฑิตวิทยาลัย*, 4(3), 13-24. http://www.ru.jogs.ru.ac.th/journals/12_1640837013.pdf
- นัยนา ดอรมาน, ประสาร มาลากุล ณ อยุธยา, และผ่องพรรณ เกิดพิทักษ์. (2563). การเรียนรู้เชิงประสบการณ์
และการสะท้อนคิดเชิงวิพากษ์. *วารสารจิตวิทยา มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต*, 10(2), 20–
28. [http://journal.psy.kbu.ac.th/jour/20201002/2.บทความวิชาการ\(นัยนา\).pdf](http://journal.psy.kbu.ac.th/jour/20201002/2.บทความวิชาการ(นัยนา).pdf)
- พันธ์นุพงษ์ วังวาน, พรใจ ลีทองอิน, และวรวิมล สุภาพ. (2563). การพัฒนาคู่มือการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์
เพื่อลดอคติทางชาติพันธุ์สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ทักษิณ*, 20(1), 50–65. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/eduthu/article/view/240234>
- วิชา มหาคุณ และกฤษฎา แสงเจริญทรัพย์. (2565). การเสริมสร้างความเป็นธรรมทางสังคมโดยกระบวนการ
ยุติธรรมชุมชน: บทเรียนจากนานาประเทศ. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย*, 9(2), 308–322. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JMND/article/view/258960>
- รัชฎาพร เกตานนท์. (2565). กระบวนทัศน์การพัฒนาในเชิงปรัชญาและการคิดของมนุษย์ เพื่อพัฒนาแนว
ทางการดำรงชีวิตในปัจจุบัน. *The New Viridian Journal of Arts, Humanities and Social
Sciences*, 2(2), 36–50. [https://so01.tci-thaijo.org/index.php/The_New_Viridian/article/
view/252362](https://so01.tci-thaijo.org/index.php/The_New_Viridian/article/view/252362)
- รัตติกอ เหมือนนาดอน, ยุพาภรณ์ ตีรไพรวงศ์, เจียมใจ ศรีชัยรัตนกุล, และสันติ ยุทธยง. (2562). การพัฒนาการ
เรียนรู้ผ่านการสะท้อนคิด. *วารสารวิจัยสุขภาพและการพยาบาล วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี กรุงเทพ*
, 35(2), 13–25. <https://he01.tci-thaijo.org/index.php/bcnbangkok/article/view/216124>
- สมโภชน์ อเนกสุข. (2548). การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม. *วารสารวิจัยและวัดผลการศึกษา มหาวิทยาลัย
บูรพา*, 3(1), 18–31. <https://ojs.lib.buu.ac.th/index.php/search/article/view/358>
- สิทธิโชค ปาณะศรี, พระปลัดสาคร สาครโร (นุ่ณกลับ), และพระครูอรุณโกศลกิจ. (2561). พหุวัฒนธรรมในมุมมอง
ของปรัชญาหลังนวยุค. *วารสารเซนต์จอห์น*, 21(28), 102-114. [https://hart.in.th/entities/
publication/7413e87f-19d9-4fed-9375-b1adcb91d32b](https://hart.in.th/entities/publication/7413e87f-19d9-4fed-9375-b1adcb91d32b)

- สุวิไล เปรมศรีรัตน์. (2558). ความหลากหลายของภาษาและชาติพันธุ์: ทรัพยากรล้ำค่าหรือปัญหาที่แก้ไม่ได้. *The Journal of Language and Culture (JLC)*, 23(1), 15-24. <https://so03.tcithaijo.org/index.php/JLC/article/view/32386>
- อจิรภาส เพียรขุนทด. (2567). กรอบแนวคิดสำคัญของการศึกษาการนำนโยบายไปปฏิบัติ แบบบนลงล่าง แบบล่างขึ้นบน และแบบผสมผสาน. *รัฐศาสตร์สาร*, 45(2), 130-154. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/PolscitwR/article/view/271823>
- อำพร ดัชฎยาวัตร และลดาวัลย์ มะลิไทย. (2566). การจัดกิจกรรมการเรียนรู้สังคมศึกษาเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองโลกในผู้เรียน. *วารสารมหจุฬาลงกรณ์*, 14(1), 63-74. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/gajasara/article/view/264731>
- Banks, J. A. (2015). *Cultural diversity and education: Foundations, curriculum, and teaching* (6th ed.). Routledge.
- Banks, J. A. (2017). *Citizenship education and global migration*. American Educational Research Association. <https://doi.org/10.2307/j.ctv138wrq5>
- Brookfield, S. D. (2012). *Teaching for critical thinking: Tools and techniques to help students question their assumptions*. Jossey-Bass.
- Darling-Hammond, L., Flook, L., Cook-Harvey, C., Barron, B., & Osher, D. (2020). Implications for educational practice of the science of learning and development. *Applied Developmental Science*, 24(2), 97–140. <https://doi.org/10.1080/10888691.2018.1537791>
- DET Victoria. (2021). *Respectful relationships: Creating a culture of respect in schools*. Department of Education and Training Victoria.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed*. Continuum.
- Gay, G. (2018). *Culturally responsive teaching: Theory, research, and practice* (3rd ed.). Teachers College Press.
- Gorski, P. C. (2016). Equity literacy for all. *Educational Leadership*, 72(6), 34–40. <http://edchange.org/publications/Equity-Literacy-for-All.pdf>
- Hadjipanayi, C., Christof, M., Banakou, D., & Michael-Grigoriou, D. (2024). Cultivating empathy through narratives in virtual reality: A review. *Personal and Ubiquitous Computing*, 28(1), 507–519. <https://doi.org/10.1007/s00779-024-01812-w>
- Hooks, b. (1994). *Teaching to transgress: Education as the practice of freedom*. Routledge.
- Human Rights Watch. (2021). *World report 2021: Myanmar*. <https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/myanmar>

- Kemmis, S., & McTaggart, R. (2005). Participatory action research: Communicative action and the public sphere. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *The Sage handbook of qualitative research* (3rd ed., pp. 559–603). Sage.
- Kirkwood, A., & Price, L. (2014). Technology-enhanced learning and teaching in higher education: What is ‘enhanced’ and how do we know? *Learning, Media and Technology*, 39(1), 6–20. <https://doi.org/10.1080/17439884.2013.770404>
- Kolb, D. A. (2014). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development* (2nd ed.). Pearson Education.
- Kymlicka, W. (2003). *Multicultural citizenship: A liberal theory of minority rights*. Oxford University Press.
- Reason, P., & Bradbury, H. (Eds.). (2008). *The Sage handbook of action research: Participative inquiry and practice* (2nd ed.). Sage. <https://doi.org/10.4135/9781848607934>
- Schott, C., & Marshall, S. (2018). Virtual reality and situated experiential education: A conceptual framework for learning. *Journal of Management Education*, 42(4), 510–530. <https://doi.org/10.1177/1052562918777633>
- Seaman, J., Brown, M., & Quay, J. (2017). The evolution of experiential learning theory: Tracing lines of research in the JEE. *Journal of Experiential Education*, 40(4), 347-369. <https://doi.org/10.1177/1053825916689268>
- Siriphon, A. (2006). Local knowledge, dynamism and the politics of struggle: A case study of the Hmong in Northern Thailand. *Journal of Southeast Asian Studies*, 37(1), 65-81. <https://doi.org/10.1017/S002246340500041X>
- Sleeter, C. E. (2011). *The academic and social value of ethnic studies: A research review*. National Education Association.
- Smith, L. T. (2021). *Decolonizing methodologies: Research and Indigenous peoples* (3rd ed.). Zed Books.
- Tuck, E., & Yang, K. W. (2012). Decolonization is not a metaphor. *Decolonization: Indigeneity, Education & Society*, 1(1), 1–40. <https://jps.library.utoronto.ca/index.php/des/article/view/18630>
- UNESCO. (2015). *Global citizenship education: Topics and learning objectives*. UNESCO. <https://doi.org/10.54675/DRHC3544>
- UNESCO. (2020). *Manual for developing intercultural competencies: Story circles*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000370336>

United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development*.

United Nations. <https://sdgs.un.org/2030agenda>

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	
ศ.ดร.กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
ศ.ดร.ระพีพรรณ คำหอม	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
ศ.ดร.วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
รศ.ดร.นภาพร อดิวนิชยพงศ์	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
รศ.ดร.อรศรี งามวิทยาพงศ์	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
รศ.ดร.สามชาย ศรีสันต์	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
รศ.ดร.สุภาวดี ขุนทองจันทร์	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
รศ.ดร.กิริยา กุลกลการ	คณะเศรษฐศาสตร์
รศ.ชานนท์ โภกลมาลัย	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
รศ.ดร.พิทยา สุวคันธ์	วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผศ.ดร.ปุณิกา อภิรักษ์ไกรศรี	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
ผศ.ดร.ณัฐเดชชน์ ชุ่มปลั่ง	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
ผศ.วีรบูรณ์ วิสารทสกุล	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
ผศ.ดร.เกตุกุล สระทวี	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
ผศ.ดร.ธิดารัตน์ ศักดิ์วีระกุล	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
ผศ.ดร.ภาสกร อินทุมาร	คณะศิลปกรรมศาสตร์
ผศ.ดร.นลินี ตันธวนิตย์	คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
ผศ.ดร.วิไลวรรณ จงวิไลเกษม	คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน
ผศ.ดร.ทรงชัย ทองปาน	คณะศิลปศาสตร์
ผศ.ดร.ลินดา เยห์	คณะวิทยาการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์
ผศ.ดร.กนกวรรณ พวงประยงค์	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
ผศ.ดร.กฤษณะ โชติรัตน์กมล	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
อ.ดร.มณฑาวดี ครุฑมีชัย	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
อ.ดร.กฤษฎา ธีระโกศลพงศ์	ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
อ.ดร.ณัฐวิศม พันธวงศ์ภักดี	วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก	
ศ.ดร.สมพงษ์ จิตระดับ	ข้าราชการบำนาญ
ศ.ดร.อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ศ.ดร.นิติ ภาวีครพันธ์	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก	
ศ.ดร.บัวพันธ์ พรหมพักพิง	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ศ.สุริชัย หวันแก้ว	ศูนย์ศึกษาสันติภาพและความขัดแย้ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
รศ.ดร.ปาริชาติ วลัยเสถียร	ข้าราชการบำนาญ
รศ.พอ.ดร.ถวัลย์ ฤกษ์งาม	ข้าราชการบำนาญ
รศ.ศุภรัตน์ รัตนมุขย์	ข้าราชการบำนาญ
รศ.ดร.ศิริมา จิตต์จรัส	ข้าราชการบำนาญ
รศ.อรุณี วิริยะจิตรรา	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
รศ.ดร.กนกวรรณ มะโนรมย์	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
รศ.ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
รศ.ดร.วัชรพล พุทธรักษา	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
รศ.ดร.วัลลภ สุขสวัสดิ์	คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
รศ.ดร.เจษฎา นกน้อย	คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยทักษิณ
รศ.ดร. ณิชฐา วินิจฉัยภาค	คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
รศ.ดร.สมศักดิ์ ศรีสันติสุข	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
รศ.ดร.พิมพ์ระวี ไรจงรังสัจย์	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี
รศ.ดร.ชนศักดิ์ สายจำปา	สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
รศ.ดร.อรัญญา ศิริผล	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
รศ.ดร.สมชัย ภัทรธนานันท์	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
รศ.ดร.วีระ เลิศสมพร	คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา
รศ.ดร.พิชาย รัตนดิถก ฦ ภูเก็ต	คณะพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
รศ.ดร.อดิศร ภูสาระ	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
รศ.ดร.อุทิศ ทาหอม	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
รศ.ดร.ภัทรวุฒิ สมยานะ	คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
รศ.ดร.ศิริพงศ์ ปาลกะวงศ์ ฦ อยุธยา	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผศ.ดร.บัณฑิต จันทร์โรจนกิจ	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผศ.สมชาย นิลอาธิ	คณะศิลปประยุกต์ และสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ผศ.ดร.กัมปนาท บริบูรณ์	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผศ.ดร.รวิพรรณ สาลีผล	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผศ.ดร.ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ผศ.ดร.ชลิตา บัณชุงศ์	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ผศ.ดร.ชิตตะวัน ชนงกุล	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก	
ผศ.นาคยา อยู่คง	คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
ผศ.ดร.วราภรณ์ มนต์ไทรเวศย์	คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
ผศ.วีไลวรรณ เทียงตรง	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ผศ.ดร.ปรัดถ พรหมมี	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
ผศ.ดร.ธนพฤษช์ ชามะรัตน์	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ผศ.ดร.ปรีชญานันท์ นักพ็อน	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผศ.ดร.พฤษช์ เกาถวิล	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ผศ.ดร.จิรัชยา เจียวกัก	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี
ผศ.ดร.มุกดาวรรณ ศักดิ์บุญญ	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผศ.ดร.ประสิทธิ์ ลิปรีชา	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผศ.ดร.ขวัญฟ้า ศรีประพันธ์	คณะกรรมการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผศ.ดร.ปาณิภา สุขสม	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ผศ.ดร.มานะ นาคำ	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ผศ.ดร.ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ	ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ผศ.ดร.เกศรา สุขเพชร	คณะกรรมการจัดการการท่องเที่ยว สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
ผศ.ดร.วินัย ผลเจริญ	วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ผศ.ดร.พิมลพรรณ ไชยนันท์	คณะกรรมการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผศ.ดร.วัชร ศรีคำ	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ผศ.ดร.จารุวรรณ พลอยดวงรัตน์	วิทยาลัยวิจัยนวัตกรรมการศึกษา สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหาร ลาดกระบัง
ผศ.ดร.กฤษณ์ท แสนทวี	วิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสารสังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผศ.ดร.เนตรดาว เกาถวิล	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ผศ.ดร.จเร สิงห์โกวินท์	คณะพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
ผศ.ดร.อาแว มะแส	คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
ผศ.ดร.อัญชลีพร ลพประเสริฐ	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
ผศ.ดร.รุจน์ ภาษา	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผศ.ดร.เมธี ธรรมวัฒนา	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
ผศ.เวคิน วุฒิมวงศ์	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา
ผศ.นิมิต เหม่งเวหา	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี
อ.สุทธิดา พลายงาม	คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก	
อ.ดร.กนกพร ตันวัฒน์	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
อ.อริศรา เหล็กคำ	สำนักวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
อ.ดร.ปริชัย ดาวอุดม	หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
อ.ดร.สุรศักดิ์ แก้วเอี่ยม	คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อ.ดร.เอกพันธ์ ปิณฑุวนิช	สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล
อ.ดร.ชัยพงษ์ สำเนียง	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
อ.ดร.บุศรินทร์ เลิศขวลิตสกุล	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
อ.ดร.ภูมิ เพชรกาญจนางค์	คณะพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
อ.ดร.พรนารี ชัยดิเรก	คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
อ.ปิ่นทอง นันทะลาด	วิทยาลัยนวัตกรรมการแห่งบึงกาฬ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
อ.ดร.ณัฐพร ไข่มุกข์	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
อ.ดร.เกศินี คุรุมาสวัสดิ์	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2547
“วิพากษ์นโยบายประชาชน” (ฉบับปรับปรุง)

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2548
“สำนักอาสาในยุคโลกาภิวัตน์”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2548
“ธรรมากับการปกครองท้องถิ่น”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2549
“1 ปี สนิมกับการฟื้นฟูชุมชน”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2549
“สร้างสรรค์สุขภาวะชุมชนถั่วหน้า”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2550
“ศักยภาพภาคประชาชนกับคุณภาพชีวิตเมืองและชนบท”

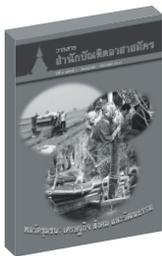
วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2550
“หลากหลายชีวิตคนชายขอบ:
ความรู้และความจริง”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2551
“อาสาสมัคร: จากชุมชนสู่สังคม”

ทำเนียบวารสารพัฒนาศาสตร์

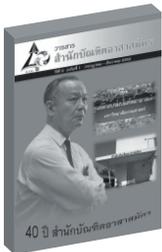
ทำเนียบวารสารพัฒนาศาสตร์

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2551
“พลวัตชุมชน: เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม” “ชุมชน สังคมไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2552

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2552
“40 ปี สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 และ ปีที่ 7 ฉบับที่ 1
ประจำเดือนมกราคม-ธันวาคม 2553
“งานอาสาสมัครกับการแก้ปัญหาเชิงสันติวิธี”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2554
“ผู้นำจิตอาสาไร้พรมแดน”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2554
“สิทธิคนยากจนในสังคมไทย”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2555
“ถอดบทเรียน “น้ำท่วม” สังคมไทย”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2555
“วัฒนธรรมชนบท การประกอบสร้างและการช่วงชิง
พื้นที่ของการถูกกำหนดนิยาม”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2556
“อาสาศาสตร์ ข้ามพรมแดน”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2556
“ความเป็นอื่นและการพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2557
“รaketงู้า: ส่วนที่ถูกนั้บ เพื่อที่จะไม่นั้บรวม”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2557
“ชุมชนที่งตนเองทางออกหรือความฝัน”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2558
“เทศสภาพท้บการพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 12 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2558
“คศข. คน ชุมชน สังคม ในงานพัฒนา”

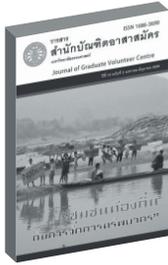
วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2559
“ตัวคน คนพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 13 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2559
“รอบรู้ รื้อรอบ ในงานพัฒนา”

ทำเนียบวารสารศาสตร์
พัฒนาศาสตร์

ทำเนียบวารสารพัฒนศาสตร์

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 13 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2560
“ชุมชนท้องถิ่น กับการจัดการทรัพยากร”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 14 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2560
“งานอาสาสมัครกับการพัฒนา”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2561
“เศรษฐกิจ การเมือง การท่องเที่ยว”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2561
“ไทยบอกแผ่นดินไทย”

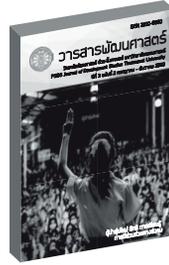
วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2562
“โครงการที่ผมรัก”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2562
“มองชนบทผ่านการเมืองของการพัฒนา”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2563
“ทุนทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นกับการพัฒนา”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2563
“ผู้นำรุ่นใหม่ สิทธิ การเรียนรู้
การมีส่วนร่วมทางสังคม”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2564
“วิถีไทยใหม่ ในภาวะโรคระบาด”

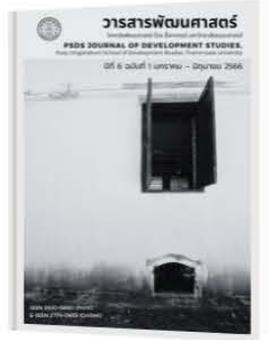

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2564
“ภูมิทัศน์การเมืองใหม่
สังคมไทยในโลกที่เปลี่ยนแปลง”

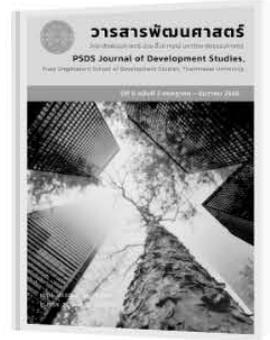

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2565
“ที่ดิน ทุนมนุษย์ การคุ้มครองทางสังคม”

ทำเนียบวารสารพัฒนาศาสตร์

วารสารพัฒนาศาสตร์
ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2566
“ความว่างเปล่าและยั่งยืน”

วารสารพัฒนาศาสตร์
ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2566
“อัตลักษณ์การเปลี่ยนผ่าน
สู่การพัฒนา”

วารสารพัฒนาศาสตร์
ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2567
“ชุมชน ตัวตน ความร่วมมือ”

วารสารพัฒนาศาสตร์
ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2567
“สังคมไทยในความหลากหลาย”

วารสารพัฒนาศาสตร์
ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2568
“พลังชุมชนสู่สังคมยั่งยืน”

3. ข้อกำหนดการตีพิมพ์บทความ

1) บทความที่เสนอเข้ามาเพื่อขอรับการตีพิมพ์ต้องไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่มาก่อน และไม่อยู่ในระหว่างการพิจารณาของวารสารอื่น

2) บทความมีประเด็นหรือแนวคิดที่ชัดเจน มีสาระทางวิชาการที่ถูกต้อง การวิเคราะห์เป็นไปตามแนวคิดหรือทฤษฎีที่เหมาะสม มีข้อเท็จจริงวิชาการ คำนคว้าอ้างอิงจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลายและเชื่อถือได้ นำเสนอข้อมูลเข้าใจง่าย ใช้ศัพท์และภาษาทางวิชาการที่ถูกต้องเหมาะสม และมีการอ้างอิงแหล่งที่มาที่เป็นไปตามรูปแบบการอ้างอิงที่วารสารกำหนด

3) ผู้นิพนธ์ยินยอมให้กองบรรณาธิการสรรหาผู้เชี่ยวชาญกลั่นกรองโดยอิสระ เพื่อพิจารณาคุณภาพของบทความและสามารถตรวจแก้ไขบทความได้ตามที่เห็นสมควร

4) บทความจะได้รับการกลั่นกรองเบื้องต้นโดยกองบรรณาธิการขั้นต้นและส่งให้ผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก (peer-reviewers) จำนวน 3 ท่าน พิจารณาในรูปแบบ Double-Blinded จากนั้นจึงส่งผลการประเมินและข้อเสนอแนะกลับไปยังผู้นิพนธ์ปรับแก้ไขส่งกลับคืนวารสารตามเวลาที่กำหนด

5) ทศนะและข้อคิดเห็นในวารสารพัฒนศาสตร์เป็นของผู้นิพนธ์บทความ ผู้ประสงค์จะนำข้อความใด ๆ ไปพิมพ์เผยแพร่ต่อไปต้องได้รับอนุญาตจากผู้นิพนธ์ และโปรดแจ้งให้ทางวารสารทราบ

4. รูปแบบการเขียนบทความ และการอ้างอิงบทความ

สามารถดาวน์โหลดรูปแบบการเขียนบทความ
และการอ้างอิงบทความ ได้ที่

<https://so05.tci-thaijo.org/index.php/gvc-tu>
หรือ QR Code

5. สำนักงานติดต่อ

กองบรรณาธิการวารสารพัฒนศาสตร์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เลขที่ 99 หมู่ที่ 18 ต.คลองหนึ่ง อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12121

โทรศัพท์ 02-564-4429 เลขานุการกองบรรณาธิการ 087- 6894446

E-mail: psdsjournal.tu@gmail.com

6. สมาชิกวารสาร

ผู้ส่งต้นฉบับบทความเข้ามาพิจารณาเพื่อตีพิมพ์ในวารสาร จะได้เป็นสมาชิกวารสารโดยอัตโนมัติ และจะได้รับข้อมูลข่าวสารของวารสารก่อนใคร

PSDS JOURNAL OF DEVELOPMENT STUDIES
THAMMASAT UNIVERSITY

ISSN 2630-0680

9 772630 068002

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ศูนย์รังสิต โทรศัพท์ 02-564-4440-79 ต่อ 1044 โทรสาร 02-564-4430
ท่าพระจันทร์ อาคารอเนกประสงค์ 1 ชั้น 6
โทรศัพท์ 02-613-3604 โทรสาร 02-613-3605
Website: www.psds.tu.ac.th